PAUL ȘTEFĂNESCU

ISTORIA VĂZUTĂ DIN CABINETUL MEDICAL

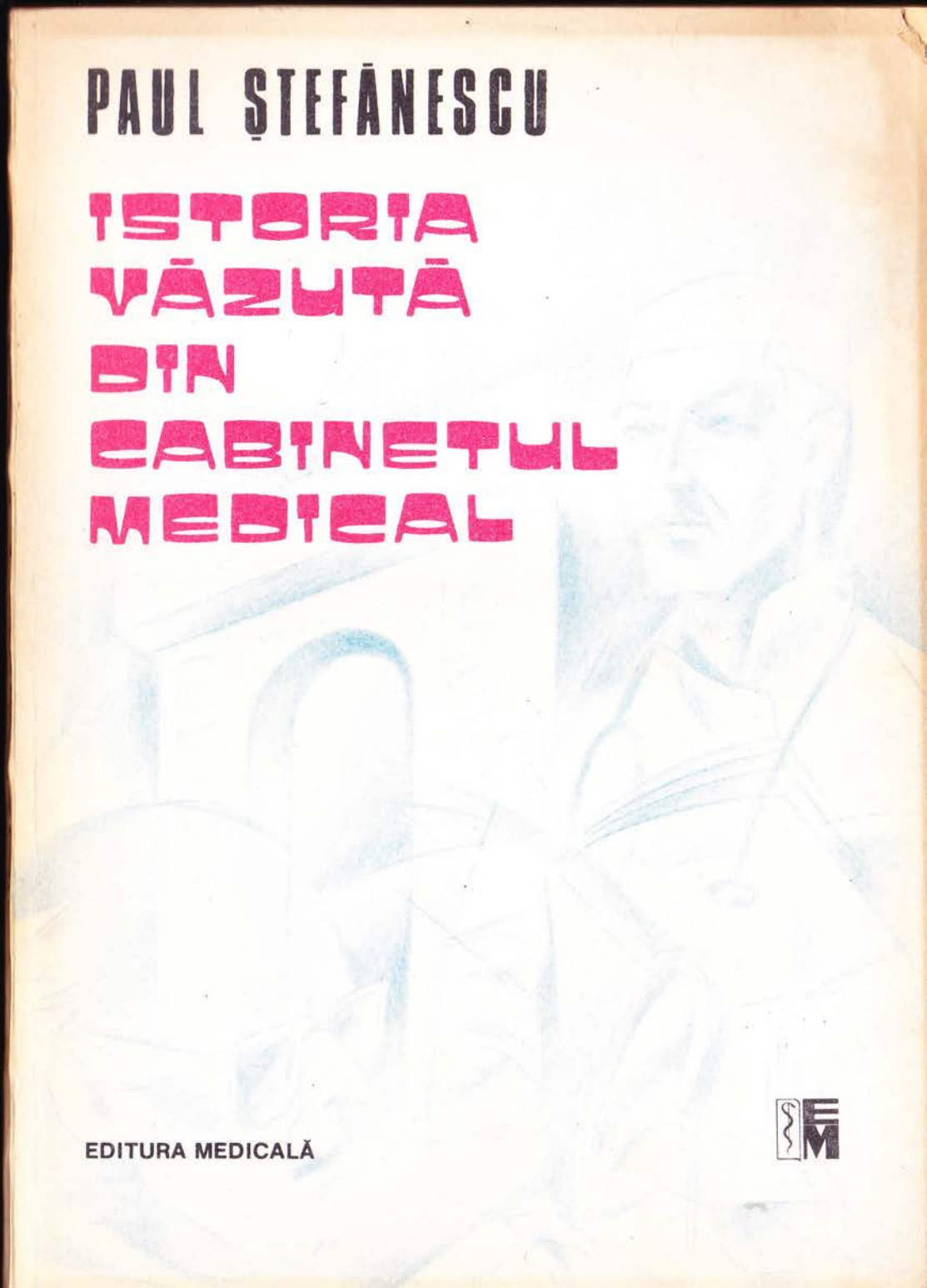

EDITURA MEDICALĂ

PAUL ȘTEFĂNESCU

ISTORIA VĂZUTĂ DIN CABINETUL MEDICAL

Boală şi viciu la personalităţi celebre

Editura Medicală
București 1992

Coperta de: JEAN UDRESCU

Cuprins

Pag.

Cuvînt înainte 5

Capitolul I

Patografie istorică 7
— Imperiile se scurg 7
— Patografia în elucidarea unor enigme ale istoriei 10
— Enigmatica domnie a regelui Carol al VI-lea 13
— Maria de Medicis 17
— Elisabeta a Angliei 20
— Sfîrşitul unei dinastii 23
— Carol al IX-lea 24
— Henric al III-lea 26
— Descifrînd istoria 27
— Sînge de regi, moşteniri de regine şi bolile prinţilor 35
— Hemofilie la curtea Spaniei 38
— Hemofilia în familia ţarilor 38
— După hemofilie, avortul spontan 45
— Boală şi viciu 48

Capitolul II

De la boală la creaţie artistică 63
— George Sand 63
— Vincent van Gogh 73
— Feodor Mihailovici Dostoievski 87
— George Bacovia 115

Capitolul III

Compozitori şi oameni de ştiinţă. Tarele psihice ale unor scriitori, compozitori şi oameni de ştiinţă 126
— Socrate 130
— Pascal 131
— Auguste Comte 132
— Saint Simon 133
— Nicolai Vasilievici Gogol 134
— Leon Nicolaevici Tolstoi 135
— Maxim Gorki 135
— Guy de Maupassant 135
— Jean Jacques Rousseau 136
— Gerard de Nerval 137
— Gustave Flaubert 138
— Charles Baudelaire 139
— Alfred de Musset 140
— Bernardin de Saint Pierre 142
— Enfantin 142
— Villiers de L'Isle Adam 142
— Barbey D'Aurevilly 142
— Bossuet 143

Pag.

— Malherbe 143
— Napoleon 143
— Emile Zola 143
— Arthur Rimbaud 143
— René Ghil 143
— Mallarme 143
— Huysmans 143
— Honore de Balzac 144
— Voltaire 144
— Moliere 144
— Montesquieu 145
— Buffon 145
— Ampere 145
— D'Alembert 145
— Lagrange 145
— Chateaubriand 145
— Diderot 145
— Madame de Stael 145
— Madame de Recamier 145
— Victor Hugo 145
— Alexandre Dumas Fiul 146
— Torquato Tasso 146
— Friedrich Nietzsche 146
— Arthur Schopenhauer 147
— Ernst Theodor Amadeus Hoffman 147
— Edgar Allan Poe 148
— Thomas de Quincey 149
— Isaac Newton 149
— Johan Wolfgang von Goethe 149
— Carl Maria von Weber 150
— Frederic al II-lea 150
— Charles Darwin 150
— Robert Schumann 150
— Gaetano Donizetti 153
— Frederic Chopin 153
— Richard Wagner 154
— Wolfgang Amadeus Mozart 156
— Ludwig van Beethoven 156
— Gioacchino Rossini 157
— Hector Berlioz 157

CUVÎNT ÎNAINTE

Considerăm că nu este o întîmplare şi nici un lucru de care să nu se ţină seama, dar în ultima vreme s-au făcut auzite tot mai multe voci care sub o formă sau alta, analizînd critic personalităţile politice şi istorice, au legat faptele şi întîmplările pe care le consemnează istoria, ca fiind dependente şi în strînsă legătură cu starea de sănătate a acestor figuri proeminente.

Atraşi de această ipoteză, am consultat o bogată bibliografie, iar rezultatul îl constituie cele două volume: „Lumea văzută de modici" şi „Istoria vazută din cabinetul medical".

Aceste lucrări au fost concepute de noi, ca un singur studiu, dar datorită condiţiilor de tipărire, asupra cărora nu mai insistăm, ne-au determinat să divizăm lucrarea în două părţi şi să începem de fapt cu partea a II-a care era mai de actualitate.

Volumul pe care îl oferim cititorilor acum porneşte de la origini şi trece în revistă diverse domenii ale culturii, precum şi pe făuritorii ei. Nu pledăm pentru morbiditate ca o cauză a genialităţii, din contră constatăm că boala nu a fost un impediment pentru marii creatori de a-şi duce la bun sfîrşit ce şi-au propus. În condiţii vitrege, de mari suferinţe, aceştia au lăsat o operă durabilă. *Cu atît mai mult, oamenii sănătoşi trebuie să se străduiască să fie la înălţimea împrejurărilor fiind constructivi. Poate că această carte să fie un pretext pentru aceia care studiază ce este starea de sănătate. Ne-am bucura dacă am incita unele discuţii benefice.*

Nu ştim dacă exagerăm sau nu şi facem doar o sugestie criticilor de artă şi istoricilor ca să nu omită a citi măcar volumele noastre. Poate că nu îşi vor pierde timpul şi multe concluzii ale domeniilor lor vor fi mai apropiate de adevăr.

Considerăm însă că astăzi, cînd o bună parte a omenirii îşi reconsideră trecutul şi modul de guvernare, trecînd cu hotărîre la un alt mod de viaţă, nu este de neglijat să se explice, să se obţină un răspuns la întrebărea dacă boala de care suferea cutare sau cutare lider nu a determinat un anume curs al istoriei. *Dar doctrinele politice? Cum putem explica oare astfel masacrul de la Katyn sau exterminarea a circa 6 milioane de evrei? Apariţia poliţiei politice, gulagul din Uniunea Sovietică sau decimarea intelectualităţii din România în închisori, lagăre şi la canal? Nu am scris*

o carte politică, dar credem că un răspuns științific se impune pentru ca omenirea să nu mai greșească în viitor, să nu mai plătească jertfe prin împușcarea unor reprezentanți de frunte ai culturii ca Nicolae Iorga, I.G. Duca sau Virgil Madgearu, precum și mulți alții. Nu știu dacă studenții căzuți în Piața Universității în decembrie 1989 secerați de gloanțele unor scelerați, nu ar fi fost mîine oamenii de nădejde ai țării noastre. Vă lăsăm să judecați dacă avem sau nu dreptate.

CAPITOLUL I

Patografia istorică

• IMPERIILE SE SCURG •PATOGRAFIA ÎN ELUCIDAREA UNOR ENIGME ALE ISTORIEI •ENIGMATICA DOMNIE A REGELUI CAROL AL VI-LEA • MARIA DE MEDICIS • ELISABETA I A ANTLIEI • SFÎRȘITUL UNEI DINASTII • CAROL AL IX-LEA • HENRIC AL III-LEA • DESCIFRÎND ISTORIA • SÎNGE DE REGI, MOȘTENIRI DE REGINE ȘI BOLILE PRINȚILOR • HEMOFILIA LA CURTEA SPANIEI • HEMOFILIA LA FAMILIA ȚARILOR • DUPA HEMOFILIE, AVORTUL SPONTAN • BOALA ȘI VICIU.

Imperiile se scurg...

Concepția medico-istorică se străduiește să pună la punct o metodă de analiză atît a faptelor, atitudinilor și comportamentului intim al oamenilor de artă, de știință și al marilor conducători de stat, cu scopul de a descoperi o legătură între acestea și marile evenimente artistice, științifice sau istorice ale lumii. În spiritul celor arătate mai sus, istoria universală este plină de exemple elocvente.

Vom prezenta, în continuare, un șir de cazuri, propunîndu-ne să ne menținem în limitele raționalului. Astfel, în „Débâcle", Emile Zola, făcînd aluzie la faptul că Napoleon al III-lea suferea de calculoză renală, a scris: „Un calcul în carnea unui om și imperiile se prăbușeau..." Explicația este, totuși într-o măsură exagerată. Cum am putea presupune că Napoleon al III-lea, dacă ar fi fost perfect sănătos ar fi avut la dispoziție strategi mai buni și ar fi cîștigat războiul din 1870?

Iată un alt caz medical asemănător, dar cu totul alte efecte: Cromwell — afirmă Pascal — ar fi răscolit întreaga Europă, familia regală ar fi fost pierdută în schimb a sa ar fi devenit atotputer-

nică, dacă un mic grăunte nu s-ar fi oprit pe uretra sa și i-ar fi cauzat moartea; familia sa a căzut astfel în declin, iar regele a fost restabilit.

Deși pare greu de conceput, nu putem înțelege comportamentul țarului Petru cel Mare, fără să-i cunoaștem povestea de dragoste cu Ecaterina. Dintr-un monarh inflexibil și autoritar, brusc a devenit un alt om, iar curtea Rusiei a cunoscut o liniște neașteptată.

Bulimia lui Ludovic al XVI-lea era cunoscută de toți. A putut influența ea cursul istoriei? Nu putem răspunde cu precizie, dar se povestea că într-o zi regele s-a oprit la Etoges, la primul său valet, domnul Chamilly, pentru a lua masa și a se odihni puțin. Ospățul a fost așa de copios încît a durat mai bine de trei ore. Astfel suveranul a pierdut un timp prețios care probabil că i-ar fi permis să se salveze de mînia poporului răsculat. Soarta Franței într-o oarecare măsură, a depins, după cum se vede, de o masă îmbelșugată! Desigur, e o oarecare exagerare, dar e strict autentic.

Despre Napoleon I vom vorbi pe parcursul lucrării noastre. Acum ne vom opri asupra unui amănunt nu mai puțin controversat: accesul de febră pecare l-a avut împăratul în ziua de 27 august 1813 și care, se pare, l-ar fi determinat să revină pe neașteptate la Dresda. A fost una din cauzele celui mai mare dezastru al campaniei din 1813. La fel am merge poate prea departe dacă am afirma că unul din motivele înfrîngerii lui Napoleon la Waterloo ar fi fost o criză hemoroidală. A fost imposibil ca Împăratul — se spune — să stea în șa și să se deplaseze pentru a realiza o coordonare a armatelor sale sub o comandă unică. Înfrîngerea de la Waterloo nu se poate explica prin criza hemoroidală, de care suferea Napoleon în acea zi; însă nici nu trebuie să uităm că mobilitatea sa pe cîmpurile de luptă constituia un element al geniului său tactic și militar. Nimeni nu îndrăznește nici să explice finalul prin întîrzierea lui de Grouchy — mareșal al său —. Dar dacă Waterloo nu ar fi fost Waterloo, Europa nu ar fi fost probabil cea de azi...

Se învăța odată că politica Angliei contemporane lui Napoleon, nu ar fi fost aceiași dacă Primul ministru, William Pitt, n-ar fi fost un mîncău furios, pe punctul de a muri subit în 1806, datorită unei indigestii cauzate de îngurgitarea unui pepene răcit cu porto...

S-a vorbit mai tîrziu de complexul mintal al lui Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei care în primul război mondial a fost extrem de aproape de ceea ce Hitler a fost în al doilea război, precum și de relațiile acestui complex cu cauzele ostilităților din 1914—1918. Wilhelm al II-lea, cu brațul stîng atrofiat din naștere,

avea două manii stranii care îi compensau într-un anume fel infirmitatea: spărgea lemne și tăia arbori cu toporul pentru a exersa singurul său braț valid și pusese să se monteze în cabinetul său de lucru un cal cu basculă în mărime naturală, echipat cu o șa de paradă, pe care se antrena în cavalcade imobile, dictînd în același timp secretarului său, trecînd în revistă regimentele de ulani... Un anormal? fără îndoială, însă nu vom ști niciodată foarte bine în ce măsură Wilhelm al II-lea, mort la optzeci de ani, a fost un om nefericit sau un psihopat, cu atît mai mult cu cît celebrul medic Freud nu l-a consultat. Și înalta societate berlineză, la curent cu aceste tăieri de lemne și cavalcade, care azi ni se par ridicole, admira pe acest om care încerca demn să-și depășească handicapul.

Bătrînețea este ea oare un „naufragiu", după faimoasa formulă a lui Chateaubriand? Nici-o clipă generalul de Gaulle nu ar fi acceptat-o pentru a exprima opinia sa personală asupra consecințelor longevității mareșalului Pétain.

Este foarte posibil ca vîrsta sa să fie una din principalele rațiuni pentru care Mareșalul nu a trecut în Africa de Nord în 1942. Pe de altă parte anecdota vrea ca Pétain să aibă perioade de oboseală ce-l făceau să-și întrerupă zilnic activitatea.

Bolile în general și cu atît mai mult cele psihice, reprezintă o realitate mult prea evidentă, pentru ca să nu se reflecte în cele din urmă, mai mult sau mai puțin distinct și caracteristic în activitățile umane și, mai cu seamă în cele artistice și literare.

Dar și boli cu forme de manifestare mai puțin dramatice, își fac simțite prezența pentru un ochi avizat, în creativitatea artistică, lucru care este bine să fie cunoscut deopotrivă criticilor de specialitate cît și publicului. Firea multor personaje problematice din literatură, poate fi interpretată pornind de la comportarea autorului.

Boala, oricît de gravă ar fi ea, reprezintă după unii psihologi, nu atît o frînă, ci dimpotrivă, ca o compensație, un stimulent al activității în general și al celei artistice, în particular. Mulți oameni, în special din domeniul creației artistice și literare, trăiesc pe viu această realitate, aparent paradoxală. Aceștia luptînd împotriva bolii, pedalează în acest sens și pe o cale sui generis, constînd din afișarea unei creativități debordante, menită parcă să anihileze morbul în cauză, pe calea compensației. Unele dintre cele mai ilustrative exemple în acest sens sînt cele ale lui Dostoievski și Van Gogh.

Există cazuri cînd unele personalități și-au conservat facultățile intelectuale în ciuda unor maladii care le cauzau mari dureri fizice: Guillaume de Nassau a fost toată viața bolnav; iată ce

spunea despre el La Bruyère: „acest om palid și livid, care nu mai avea pe el zece uncii de carne și ai fi crezut că pică la pămînt la cea mai mică suflare, făcea gălăgie cît patru, punînd pe jar pe toți cei din jurul său".

Guta nu i-a împiedicat pe Carol Quintul, pe Condé și pe mareșalul de Saxa să cîștige numeroase bătălii; la fel Masséna, mareșalul Saint Arnaud au fost răvășiți de dureri în momentele importante din istorie; amintim că acesta din urmă avea o hipertrofie a inimii și o pericardită care îi îngreuna respirația, nu-i permitea să stea călare și cînd o făcea, trebuia să fie susținut de doi soldați. Cu toate acestea dădea ordine, dirija mișcarea armatelor aliate și a cîștigat în acest efort supraomenesc bătălia de la Alma.

Patografia în elucidarea unor enigme ale istoriei

Istoria ne prezintă adeseori prin cronici sau relatări, fapte și întîmplări greu de verificat, pe care sîntem nevoiți să le preluăm ca atare. Iată în acest sens un exemplu devenit clasic și citat de Cabanès. Este vorba de Papesa Ioana[1].

După moartea Papei Leon al IV-lea, se spune că la tronul pontifical al Vaticanului ar fi urmat o femeie ce se îmbrăca în haine monahale bărbătești și se dădea drept bărbat. Această femeie excela prin cunoștințele teologice și prin darul elocinței, reușind să se facă cunoscută și să se impună, fiind aleasă cardinal și ulterior papă la Roma, sub numele de Ioan al VIII-lea. Se spune că ar fi ocupat scaunul pontifical timp de treisprezece luni. Avînd relații

[1] Bartolomeo Sacchi, bibliotecar al Vaticanului, a publicat în 1479 din ordinul papei Sixt-Quintul, o „Istorie a vieții papilor". În această carte e cuprinsă și viața lui Ioan al VIII-lea, urmașul lui Leon al IV-lea. Acest pretins papă, era o femeie bine înzestrată, născută în Anglia (după alții la Maiența); a făcut studii aprofundate la Atena și a urcat pe tronul pontifical ocupîndu-l timp de doi ani, o lună și patru zile, afirmă autorul lucrării.

Istoricii au brodat multe povestiri în jurul Papesei Ioana. Diverși autori din secolele al XI-lea, XII-lea și XVI-lea admit existența ei. Secretarii papali ca Teodoric de Niem, închizitori ca Bernard Guy, aduc aceleași mărturii. Sixt-Quintul a aruncat în Tibru o statuie a Ioanei și a fiicei sale. În secolul al XV-lea, basilica din Sienna cuprindea busturile tuturor papilor. Bustul Ioanei purta inscripția: Ioan al VIII-lea, femeie. Cronicarul Mabillon pretinde că l-ar fi văzut mai înainte de a fi fost înlăturat de Papa Clement al VIII-lea. Scriitorii catolici moderni neagă realitatea Papesei Ioana.

intime cu un preot a rămas gravidă. Cu multă abilitate și-a ascuns un timp sarcina sub sutană, dar, cu prilejul unei ceremonii, pe timpul verii, din cauza oboselii și a căldurii, s-a declanșat o naștere prematură în timpul procesiunii și în prezența mulțimii adunate.

Din acest moment părerile devin împărțite: după unii autori, papesa ar fi murit în timpul nașterii, iar după alții ea ar fi supraviețuit, fiind aruncată într-o închisoare obscură și necunoscută din ordinul mai marilor de la Vatican. Cei care susțin această legendă, își sprijină afirmațiile pe ceremonialul care precede alegerea noului papă și care, printre altele, vizează și stabilirea de către cei de față a sexului papei! Este mai mult ca sigur o simplă tradiție și un ceremonial, cunoscînd faptul că toate religiile excelează în această direcție cu scopul de a impresiona pe credincioși.

Este greu de conceput în zilele noastre că s-ar fi putut întîmpla așa ceva! Să depanăm însă firul evenimentelor: cînd au început relatările despre Papesa Ioana? Abia după mai bine de două secole de la pretinsa întîmplare. De ce contemporanii evenimentului nu ne-au lăsat nimic scris?

Mai mult, dacă a existat într-adevăr Papesa Ioana cum se face că nu a rămas de la aceasta nicio bulă papală? Cum se explică faptul că o persoană necunoscută și totuși extrem de erudită (?), a fost ridicată la rangul de papă? Pare de necrezut să nu i se găsească nici o urmă în analele istorice contemporane și abia la un mare interval de timp să se vorbească brusc pe această temă.

Și totuși, în spatele acestei legende, autorii anonimi au vrut să transmită posterității un mesaj, care a fost însă denaturat. Această povestire neobișnuită reflectă de fapt viața lui Ioan al VIII-lea, cunoscut de contemporanii săi ca „Papa cu multe amante". Una dintre acestea, cu numele de Ioana, avea o așa de mare autoritate asupra bătrînului pontif iubitor de aventuri, încît ea conducea de fapt treburile Vaticanului. De aici i s-a tras și porecla de „Papesa", iar semnificația acestui cuvînt a luat amploare cu timpul, ajungînd la crearea unei adevărate legende plăsmuite de imaginația bogată a oamenilor și mai ales a ateilor...

Iată deci că spiritul științific ne poate conduce la interpretarea unor stări de fapt și la găsirea soluției reale a unei probleme oferite de istorie.

Dar cazuri de acest gen sînt numeroase, mai numeroase decît ne-am aștepta. Thibaud de Champagne a fost mult timp suspectat și chiar acuzat de uciderea lui Ludovic al VIII-lea. Istorici de mare reputație, ca Roger de Vendowen și Jules Michelet au susținut

această teză: Ludovic al VIII-lea a fost otrăvit de Thibaud, care era îndrăgostit de grațioasa Blanche de Castillia. La drept vorbind, purtarea neîndemînatică a acesteia din urmă a atras atenția și a trezit suspiciunile lui Ludovic al VIII-lea, care începuse s-o bănuiască de infidelitate. În fond, regele a murit de o banală dizenterie prost tratată, diagnostic confirmat și de doctorul Petit-Dutaillis.

Moartea care l-a doborît pe Filip cel Frumos la numai 46 de ani, nu a părut contemporanilor și chiar mult timp după aceea, misterioasă și neobișnuită? Nimeni nu menționează moartea prin accident de vînătoare cu excepția lui Godefroi și contelui de Paris, iar după alții, sfîrșitul ar fi survenit în urma unui acces acut de melancolie.

S-a vorbit mult de acuzația adusă împotriva lui Carol Quintul referitor la uciderea lui Francisc I-ul. Daufin-ul parcurgea în goana calului cîmpiile aparținînd domeniilor tatălui său și însetat și obosit, s-a oprit la Tournon, cerînd să i se dea apă. Grăjdarul său i-a servit un pahar cu apă rece pe care tînărul l-a băut dintr-o suflare. Efectul este ușor de imaginat. De la a susține că l-a otrăvit grăjdarul și că acesta era în slujba dușmanului său, inamicul și învingătorul regelui Franței, desigur că nu este un drum prea lung. Totuși, imaginația alunecă uneori prea repede pe cărări pavate cu intenții rele. Balcarius a vorbit de imprudență, Littré a fost mai concret, atribuind sfîrșitul daufin-ului unei pleuro-pneumonii galopante, iar doctorul Cabanès, prudent, fără a pune un diagnostic, totuși ezită să-l considere nevinovat pe grăjdar.

Să ne amintim că strămoșul său, Francisc I-ul a murit suferind de o fistulă tuberculoasă și că ereditatea morbidă sau mai curînd o oarecare sensibilitate și predispoziție, s-a transmis în linie directă. Lumière a fost de acord, în această privință, cu aspectul eredității.

Rămînînd la aceeași problematică, să trecem la un alt caz asemănător. Caterina de Médicis nu a fost oare la rîndul ei, acuzată de a-și fi suprimat pe unul din fii pentru ca să domnească copilul cel preferat, Henric al III-lea?

Francisc al II-lea, cel care a murit în condiții aparent misterioase, era bolnav de tuberculoză, iar sfîrșitul i-a fost grăbit datorită unei forme ganglionare purulente. La vremea respectivă nu se cunoștea tratamentul acestei afecțiuni. Se pare că familia de Valois nu s-a stins, așa cum s-a crezut mult timp pentru că i se administrase otravă de către mîini criminale, ci datorită degenerării cauzate de căsătoriile consanguine și unei eredități încărcate.

Enigmatica domnie a regelui Carol al VI-lea

Pare surprinzător faptul că istoricii nu s-au preocupat într-un mod mai insistent de caracterul aberant al regelui Franței, Carol al VI-lea. A domnit patruzeci și doi de ani (1380—1422), fiind considerată una din cele mai lungi domnii din cîte se cunosc în istoria Franței. Boala psihică de care a suferit, însă, a avut efecte asupra întregii țări; din această cauză tot ce a întreprins predecesorul său, Carol al V-lea (care printre altele reușise să izgonească pe englezi aproape din tot regatul) nu a durat și Franța a fost dimpotrivă, antrenată pe panta unei decăderi periculoase. Daufinul Carol a fost dezmoștenit de părinții săi și după catastrofa de la Azincourt, regele Angliei, Henric al V-lea, a fost proclamat și rege al Franței.

Realitatea este că nebunia regelui, ce a coincis cu semnarea tratatului de la Troyes (1421) nu a debutat așa cum se presupunea, la 5 august 1392, în pădurea din Mans. Iată cum au fost redate faptele în manualele de istorie:

În ziua aceea era o căldură sufocantă; Carol al V-lea se afla călare în fruntea unei expediții pornite spre Bretania pentru a pedepsi pe unul dintre vasalii săi ce dăduse dovadă de cutezanță și nesupunere. În timp ce străbatea împreună cu însoțitorii săi codrul Le Mans, deodată se ivi înaintea sa un om straniu, cu o barbă lungă, învești mîntat numai într-o cămașe albă, cu picioarele goale și aruncîndu-se în fața calului regelui, îl apucă de căpăstru, strigînd: „Întoarce-te Măria Ta, căci ești trădat!".

După ce s-au scurs cîteva clipe de uluială, auzind zgomotul de suliță pe care un paj din neatenție a lovit-o de casca celui ce mergea în fața sa, regele s-a speriat și trăgînd sabia se năpusti asupra escortei sale, lovind în dreapta și-n stînga, ucigînd pe loc pe patru dintre oamenii săi și încercînd să-l omoare chiar pe însuși fratele său, ducele Ludovic d'Orleans[1].

Or, din păcate, această scenă tragică nu constituie în realitate primul acces de nebunie al regelui. Deja în 1379, atunci cînd nu era decît daufin, Carol al V-lea și întreaga curte au putut să-l vadă fugind speriat de trimisul Papei sub pretext că „a zărit lîngă acesta un diavol care îi spunea lucruri despre trecut și viitor". De altfel, cronicarii subliniau că, puțin timp înainte de scena petrecută în pădurea din Mans, „regele începuse să dea semne de de-

[1] André Thévent: „Carol al VI-lea", Historama, nr. 282, 1983, pag. 235; Magazin istoric, nr. 6, iunie, 1971, pag. 87.

mență, din gura sa ieșind propuneri fără noimă, însoțite de gesturi nedemne de majestatea regală". Boala s-a agravat un an mai tîrziu, cînd a venit la un bal deghizat în sălbatic și i s-a aprins mantia de la o lumînare. Sînt simptome suficient de caracteristice care denotă că suveranul suferea de schizofrenie.

Nebunia regelui, latentă oarecum pînă în 1392, a fost ascunsă cu mare grijă de anturajul său, dar această stare nu a putut dura la nesfîrșit, astfel încît în cele din urmă a ieșit la iveală. Cauza și originea nebuniei lui Carol al V-lea ar trebui, se pare căutate în studiul ascendenților săi direcți. Mama sa, Jeanne de Bourbon, care se căsătorise cu vărul său, Carol al V-lea, ar fi avut ea însăși un acces de nebunie în 1373, care a durat mai multe luni. La fel, străbunicul ei, Robert de Clermont, unul dintre fiii lui Ludovic cel Sfînt, din care au provenit Bourbonii, se știe că a înnebunit în 1279. Se pare deci că boala s-ar fi transmis de-a lungul generațiilor, pe linie directă.

Cît privește nebunia lui Carol al VI-lea, ea îmbrăca o formă caracteristică: schizofrenia paranoidă.

Sub termenul de schizofrenie (CIB-9-295) sînt delimitate un grup de psihoze caracterizate printr-o tulburare fundamentală a personalității, o alterare tipică a gîndirii, un sentiment frecvent de a fi comandat de forțe străine, idei delirante care pot fi bizare, tulburări de percepție, o afectivitate anormală, fără raport cu situația reală și autism. *Conștientul și facultățile intelectuale sînt de obicei conservate.* Tulburările de personalitate interesează funcțiile sale esențiale, cele care dau individului normal sentimentul individualității sale, autenticității și autonomiei sale. Schizofrenul are deseori impresia că gîndurile, sentimentele și actele sale cele mai intime sînt cunoscute și împărtășite de alții și poate să prezinte un delir explicativ cu tema forțelor naturale sau supranaturale ce influențează gîndurile și actele sale, prin căi adeseori bizare. El se vede ca centrul a tot ce îl înconjoară. Halucinațiile, îndeosebi auditive, sînt frecvente: ele pot să facă comentarii asupra bolnavului sau să-i vorbească. Percepția este tulburată în alt mod; faptele anodine pot să capete o importanță capitală și, asociate cu sentimentele de pasivitate, pot duce bolnavul la credințe că obiectele și situațiile uzuale au o semnificație particulară, în general nocivă. În alterarea gîndirii caracteristică schizofreniei, elemente accesorii și nepotrivite, inhibate în gîndirea normală, ocupă primul loc și sînt folosite în locul elementelor corespunzătoare. În acest mod, gîndirea devine vagă, eliptică, obscură și expresia sa verbală cîteodată de neînțeles. Ruperile și interpolările în cursul normal al gîndirii sînt frecvente și bolnavul poate să aibe convingerea că

gîndurile sale îi sînt furate de o forță exterioară. Dispoziția poate fi superficială, capricioasă sau necuviincioasă. El poate să aibă o oarecare dezorientare. Ambivalența și tulburările de voință pot să se prezinte sub o formă de inerție, negativism sau stupoare[1].

Ereditatea continuă să fie incriminată în cauza bolii. Riscul de îmbolnăvire este de 2—3% în familiile care au schizofreni între rudele de gradul II sau III. În același timp, morbiditatea ajunge la 40% la copii cu ambii părinți schizofreni și la 50—60% la gemenii monozigoți. Am prezentat aceste detalii asupra schizofreniei, urmînd să mai revenim cu amănunte pe parcursul lucrării.

Referindu-ne din nou la Carol al VI-lea, constatăm că puține rînduri sînt mai mișcătoare decît cele scrise de cronicarul denumit „Religiosul" în această privință:

„El a fost în acea zi (iulie 1397) într-o așa măsură turmentat, încît a doua zi a spus plîngînd ducelui și celorlalți seniori din suita sa, că ar prefera să moară decît să mai sufere. A smuls lacrimi tuturor celor care îl ascultau și-l vedeau, repetînd de mai multe ori: „În numele lui Isus Christos, dacă există printre voi cineva care să fie complice la răul pe care îl îndur, îl rog să nu mă tortureze mult timp și mai bine să mă omoare".

Cititorul recunoaște cu ușurință unele dintre simptomele descrise mai sus. „Religiosul" relatează în continuare manifestările bolii regelui. „Carol nu a încetat nici o clipă să-și recunoască prietenii, membrii familiei, pe curteni și nobili... Dar deja spiritul său se acoperea treptat de tenebre, ca un val gros, încît cu timpul uita de lucruri pe care natura ar fi trebuit să i le amintească. Astfel, printre altele, pretindea că nu este căsătorit și că nu a avut niciodată copii. Uitase chiar pînă și de propria sa persoană, de calitatea sa de rege al Franței, susținînd cu îndărătnicie că nu se numea Carol și nu suporta florile de crin, emblema regalității franceze. Atunci cînd își zărea blazonul său ori al reginei gravat pe tacîmuri și vesela de aur, spunea: cine este această femeie a cărei imagine mă urmărește".

Începînd din anul 1405, nebunia regelui a luat proporții din ce în ce mai mari, iar perioadele de remisiune s-au făcut tot mai rare. Carol al VI-lea refuza toate îngrijirile medicale iar în privința murdăriei din camera sa și a lenjeriei sale pe care nu o schimbase de cinci luni se relata că: „deja murdăria și transpirația fetidă făcuse să apară abcese pe unele părți ale corpului și era tot ciupit

[1] Prelucrare după P. Brânzei „Itinerar psihiatric", Edit. „Junimea", Iași, 1979, p. 170.

de purici și păduchi, care se cuibăriseră în veșmintele pe care nu vroia să le lepede cu nici un chip".

Între unchii și fratele lui s-a pornit o interminabilă dispută pentru regență. Bietul Carol al VI-lea, ținut sub pază într-un iatac ferecat, trecea de la izbucniri violente, în cursul cărora voia să ucidă pe cine-i ieșea în cale (și mai ales pe regină!) la stări de prostrație.

La curte trăia pe atunci un „scutier al grajdurilor", pe nume Oudin de Champdivers, un mic nobil din Burgundia. Acest Oudin avea o fată, Odette, pe cît de frumoasă pe atît de blîndă și cuminte. Cum a ajuns Odette în preajma regelui nebun, nu se știe; poate că tînăra fată, din proprie inițiativă a simțit nevoia să se devoteze unei cauze înalte. Regina Isabeau s-a învoit în cele din urmă și Odette a fost adusă în iatacul regelui.

Carol a fost fermecat de blîndețea și nevinovăția tinerei copile, pe care, curînd curtenii au numit-o „la petite reine" (micuța regină); suveranul nu se mai putea lipsi de prezența ei, asculta orice-i spunea și nu mai avea crize de furie; ca răsplată, i-a dat în dar numeroase moșii și castele. Astfel și-a irosit tinerețea frumoasa fată pînă în 1422, cînd regele nebun — prizonier al ginerelui său, Henric al V-lea al Angliei — a murit. Vreme de cincisprezece ani, Carol al VI-lea nu a îngăduit nimănui să-i tulbure singurătatea. În ciuda acestor stări de fapt indescriptibile, acest rege nebun a domnit timp de patruzeci și doi de ani, fără ca unchii săi, avizi de putere, să instituie o regență; abia în 1418, cu doar patru ani înainte de moartea sa, Daufinul s-a proclamat rege. Există în acest sens două explicații posibile: în primul rînd, în rarele sale stări de lucidităte, Carol al VI-lea a ținut frînele puterii îndreptînd în limitele posibilităților, atît greșelile celor din anturajul său cît și pe ale sale. În al doilea rînd, boala regelui, departe de a slăbi loialitatea poporului său față de suveran, nu a făcut decît s-o întărească. Fapt foarte ciudat dar totuși real: nici un alt rege al Franței nu a fost mai iubit și mai adorat pe timpul vieții și după moarte decît acest sărman nebun încoronat!

Atingînd un aspect care ține de domeniul istoriei medicinei trebuie să amintim că în evul mediu nebunul nu era considerat ca un om bolnav sau ca o primejdie socială, așa cum va fi mai tîrziu.

Începînd cu cel de-al treilea secol, însă, credința despre rolul păcatului și al demonilor în generarea bolilor psihice va domina Europa pînă în epoca modernă. Îmbolnăvirile mintale erau considerate drept rezultatul posedării diavolești, iar vindecările miraculoase ca ceva posibil. Ignoranța, mizeria și nesiguranța creaseră

în acele timpuri condițiile unei credulități mistice atît de excesive, încît autoflagelarea devenise o metodă uzuală pentru „fugărirea diavolilor", după cum dansul „sfîntului Ioan" sau „scoaterea pietrelor din cap" erau adevărate flagele.

Maria de Medicis

Maria de Médicis oferă contemporanilor noștri două imagini: una parvenită prin intermediul tomurilor de istorie și cealaltă, mult mai controversată, mai vie și mai umană grație romanelor scrise în secolul al XIX-lea.

Să începem prin a vedea ce ne spune istoria. Maria de Médicis s-a născut la Florența (1573), tatăl său fiind Laurențiu al II-lea, duce de Urbino, membru al celebrei familii florentine al cărei nume a rămas consacrat în istorie.

A ajuns regină a Franței în urma căsătoriei cu Henric al IV-lea (1600). La moartea regelui (1610), a fost declarată regentă de către Parlament și primul lucru pe care l-a făcut a fost să concedieze pe miniștrii credincioși fostului ei soț, încredințînd frînele conducerii lui Concini. Și-a căsătorit fiul, Ludovic al XIII-lea cu infanta Ana de Austria și a rămas autocrată pînă în momentul asasinării mareșalului d'Ancre (1617). S-a cerat cu fiul său (1617—1620) și a revenit la curte cu prilejul morții lui De Lynes, favoritul regelui. A reușit cu această ocazie să-l facă acceptat de rege pe duhovnicul său, Richelieu, ajuns la rangul de prim-ministru (1624). Dar, fire contradictorie și complexă, a ajuns la dispută și cu cardinalul. A murit în exil, la Colonia (Köln) în 1642.

Să privim acum pe Maria de Médicis ca pe o ființă ca oricare alta, cu ochii omului de știință[1]. Ca tînără fată, venită de curînd de la Florența, arăta foarte bine, proaspătă. Cu timpul s-a transformat într-o femeie frumoasă, strălucind de sănătate. Un contemporan care a zărit-o trecînd prin Paris, la scurt timp după ce a avut loc mariajul cu Henric al IV-lea, o caracteriza: „plinuță și atrăgătoare", găsindu-i „ochii foarte frumoși și tenul la fel", poate puțin vulgar căci nu se pudra și nici nu obișnuia să se fardeze, spre deosebire de cea mai mare parte a contemporanelor sale din Europa.

[1] Bernard Imbaud, Historia, nr. 356, iulie 1976, pag. 118

Să vedem ce spunea despre ea augustul său soț, regele Henric al IV-lea: „are o natură teribil de robustă și tare". Scurt. Pentru a-i conserva această sănătate robustă absolut necesară pentru a avea copii frumoși, Henric o supunea pe Maria de Médicis la niște reguli de igienă specială, în armonie deplină cu ideile fanteziste ale timpului.

O mare consumatoare de apă

„Purgative, sîngerare și scăldare": acestea erau cele trei precepte fundamentale de urmat pentru a-ți păstra sănătatea. „Bunul rege Henric" nu se mulțumea să se supună numai el acestui regim ce viza o viață lungă și ferită de boli, dar fără a fi egoist, îi supunea și chiar îi obliga pe cei din jurul său la aceleași reguli. Pe baza sfaturilor sale fusese numit un ambasador florentin la curtea Franței, care se „purja" pînă la de trei ori pe zi, apoi își scotea nici mai mult nici mai puțin decît două livre de sînge. Regina — nu știm exact ce gîndea — dar știm că nu a ezitat să urmeze cu fidelitate și stricteță rețeta soțului său și asculta docilă prescripțiile pe care acesta i le făcea. Și încă un fapt inedit, incredibil și... hazliu: chirurgul Hélie Bardin era însărcinat să înțepe regina la intervale regulate de timp „cu scopul de a-i reda mereu buna dispoziție".

Maria, ferm convinsă că acest tratament îi era util, un s-a gîndit să protesteze. Henric al IV-lea i-a împărtășit încrederea sa în eficacitatea miraculoasă a unor ape minerale, în special a acelora ce izvorau la Spa „pentru a face provizii de sănătate, decît de boală". Drept urmare — relatau curtenii — regina „în cîteva ore ingurgita pînă la nouă pahare, pe care apoi le scotea tot așa, prin două părți ale corpului... „Regimul ținea o săptămînă și era reluat după o pauză.

La drept vorbind, regina se bucura de o sănătate de fier, căci în afară de cîteva deranjamente de stomac — și nu ne mai întrebăm pentru răul ce se putea ivi și mai ales din dorința sinceră de a nu-și contrazice și supăra soțul.

În cămara de lîngă apartamentul reginei, se afla o ladă cu ape medicinale, primite în dar de la marele duce de Toscana. Se mai spune că primea cu regularitate de la distilatorul Charles Huart diverse și variate leacuri și remedii, preparate sub auspiciile astrelor și consacrate unor puteri oculte. Dar, Maria de Médicis se servea de toate acestea cît mai puțin și mai rar posibil.

Regina nu se plîngea decît cu totul accidental de dureri de dinți și cum nu avea încredere în medicii locali, a adus din Italia

un „operator" cu renume, pe faimosul Geronimo, care nu a uitat să ia cu sine o sumedenie de unguente, ingrediente și mai ales instrumente pentru... scos dinții.

Maria de Médicis a rămas deseori însărcinată și se poate spune că sarcinile au constituit principalele incidente ale vieții sale. Perioadele de sarcină erau dificile, avea amețeli cumplite și era extrem de nervoasă, intrînd adeseori în conflict cu cei din jur și mai ales cu regele, care și-a îndreptat atenția asupra marchizei de Verneuil.

Prima sarcină a fost foarte bine suportată, deși în momentul nașterii s-a aflat în pericol mare pentru că făcuse o indigestie consumînd fructe în mare cantitate. A avut contracții violente ale abdomenului, fiind obligată să stea tot timpul la pat. Pe de o parte oboseala pînă la epuizare cauzată de sarcină, pe de altă parte grijile provocate de Henriette d'Entraignes, au avut ca efect ca cel de al doilea fiu pe care l-a născut să vină pe lume într-o stare deplorabilă: hidrocefal, convulsionat și incapabil să supraviețuiască. Ulterior, regina a slăbit foarte mult, adăugîndu-se la aceasta și o stare anxioasă, astfel încît cu greu și-a mai regăsit echilibrul. Dar așa cum arată scrierile rămase în arhive, nu se poate spune că nu era îngrijită de medici competenți care au făcut totul pentru a-i ameliora starea sănătății. În palatul de la Fontainebleau, în faimoasa cameră ovală, purtînd astăzi numele lui Ludovic al XIII-lea, a fost instalat un frumos pat, învelit cu mătase roșie și garnisit cu auriu acoperit cu un baldachin cu perdele de Olanda și cu fotoliile la fel ornate. Moașa palatului, Louise Bourgeois, femeie cu mare experiență, stătea ziua în permanență la căpătîiul reginei, iar noaptea dormea într-o încăpere alăturată pentru a-i fi de folos la nevoie. În curînd a fost adus un mamoș celebru, cu numele de Honoré cît și medicul regelui, doctorul Petit. Dar aceasta nu a fost totul, căci pe lîngă remediile medicale, erau necesare și remedii spirituale, considerate a fi mai eficace decît primele. Astfel, se făceau rugăciuni, ce se întindeau pe o durată de... patruzeci de ore, îndreptate mai ales către sfînta Margareta, despre a cărei centură se spunea că putea reda fecunditatea femeilor sterile; într-un cuvînt totul era pus în joc pentru a se obține o naștere reușită.

Nașterile succesive pe care le-a avut Maria de Médicis, nu au rămas fără răsunet asupra psihicului reginei. Ele au contribuit la sporirea și accentuarea nervozității sale, ajungînd în cele din urmă la o tensiune maximă: „totul avea influență asupra ei: cea mai mică tulburare îi cauza o depresiune ce se transforma brusc în stări de furie". Perioadei de iritabilitate îi urma o bucurie fără margini și cum nu era dotată de natură cu o inteligență prea vie, această

stare o împingea să ia unele hotăriri neașteptate și necugetate. Regina suferea de o astenie avansată, care se adăugase pe un fond isteric, agravîndu-se cu timpul și transformîndu-se într-o adevărată nevroză.

Se presupune că, aflată în exil, Maria de Médicis ar fi murit (1642) în urma unei afecțiuni cardiace, cu hipertrofie a inimii (Gazette des hopitaux, 1900). Aceasta a fost agravată mai ales în urma emoțiilor multiple și a decepțiilor pe care le-a întîmpinat în partea a doua a vieții.

Elisabeta I a Angliei

Pe drept cuvînt se poate spune despre Elisabeta I că a reprezentat o figură singulară în istorie.

Născută la Greenwich (1533), regină a Angliei și a Irlandei (1558—1603), Elisabeta I-a a rămas toată viața o celibatară îndărătnică, deși constituia la vremea aceea cea mai bună partidă din Europa și a fost cerută în căsătorie de cei mai mari gentilomi atît de la curtea sa, cît și de aproape toți prinții și regii domnitori ai Apusului. Adeseori, din politețe, ea promitea celor mai insistenți că le va acorda mîna sa și odată cu ea și importanta sa dotă, coroana și regatul. Dar, după cum prea bine se știe, nu și-a pus niciodată inelul de logodnă în deget!

Se menționează că, la începutul domniei sale[1], într-una din zile, pe cînd împreună cu unul din familiarii săi, scoțianul Melville, aborda subiectul căsătoriilor sistematic promise și apoi uitate, curteanul i-a spus că în situația de față ea era în același timp regină și rege, dar odată căsătorită, ea nu va mai fi decît regină. Elisabeta i-a făcut cu ochiul și cu un surîs ambiguu pe buze, a spus:

— Eu nu pot să fiu decît rege!

Moartea (1603) i s-a tras de la un flegmon infectat, despre care nu se știe nici pînă astăzi dacă a fost de natură tuberculoasă sau o septicemie pornită de la un focar situat la nivelul laringelui. A refuzat în timpul bolii să stea la pat și zăcea întinsă pe niște perne așezate direct pe pardoseala camerei, așa cum o reprezintă de altfel o compoziție a pictorului Paul Delaroche. Agonia i-a fost lungă, chinuitoare pe aproape toată perioada de iarnă a anului

[1] Bihan Max: Historia, 1973, nr. 323, oct. pag. 46

1603. Se afla cînd pradă unor accese de furie, cînd sfîșiată de durere și leșina. În ciuda acestor stări alternative, a rămas lucidă pînă în ultimul moment; a cerut să nu fie îmbălsămată și cînd a simțit că sfîrșitul i se apropie, întrebată fiind de lordul Cecil pe cine desemnează ca succesor, pretendenții fiind numeroși, ea a mai apucat să șoptească:

— Un rege ca mine!

Elisabeta era fiica lui Henric al VIII-lea și a Annei Boleyn, cea de a doua din cele șase soții avute de acesta. Ea nu a avut parte de o tinerețe fericită: avea trei ani cînd tatăl său a ordonat să-i fie decapitată mama, învinuind-o de adulter și treisprezece ani cînd i-a murit tatăl. De la părintele său — despre care trebuie să spunem că a avut în același timp și multe amante — a moștenit cruzimea și inteligența, iar de la mama sa, o nevoie maladivă de adulare. Cum nu era decît pe locul trei în succesiunea la tron, nu a ajuns la coroană decît la vîrsta de douăzeci și cinci de ani, după Maria Tudor și Eduard al VI-lea. Ajunsă regină, s-a dovedit nu numai de o energie neobișnuită, ci și extrem de autoritară, restabilind anglicanismul ca religie oficială. A ordonat, printre altele, execuția Mariei Stuart și a contelui de Essex, manifestînd din plin cu acest prilej cruzimea părintelui său.

Copilă și mai apoi adolescentă, a supraviețuit și învins, strecurîndu-se abil printre comploturile marilor familii și execuțiile din Turnul Londrei. Erudită, s-a străduit neobosit să se instruiască, să învețe, să știe cît mai mult și în cît mai multe domenii. Înțelegea și vorbea trei limbi europene, inclusiv latina și nu ignora nici din arta de a conduce, așa cum a descris-o Machiavelli cu un secol înaintea sa.

Gelozia sa morbidă și feroce, ura inexplicabilă, a costat în timpul domniei sale viețile a numeroși preoți și nobili de rang mare. Insensibilitatea ei era de așa manieră încît, condamnările la moarte le făcea fără cea mai mică mustrare.

În tinerețe, Elisabeta era subțire și zveltă, cu talie fină, care nu s-a curbat decît tîrziu la apusul vieții. Unii o descriau slabă și uscată, „mai smochinită decît o vrăjitoare". Avea nasul acvilin și surîdea rareori și puțin, pentru a nu-și expune dantura galbenă, cu dinții deveniți mai tîrziu negri și mîncați de carii. Vocea îi era profundă și gravă — adeseori răgușită, iar în ultima vreme din cauza lipsei dinților, devenise bîlbîită și aspră, ininteligibilă, mai ales în timpul crizelor de mînie.

Ca și tatăl său, Henric al VIII-lea, a suferit timp îndelungat de migrene atroce. Din antecedentele sale, amintim o scarlatină și o nefrită însoțită de edeme ale picioarelor; tulburări pe care

unii le-au pus atît pe seama şederii îndelungate în ascunzători umede şi neîncălzite în timpul adolescenţei, cît şi deopotrivă a abuzului de băuturi alcoolice tari. În 1562 — pe cînd avea douăzeci şi nouă de ani — a contractat o variolă, încît era cît pe aici să moară. I se desemnase chiar şi succesorul la tron, atît de gravă îi era starea sănătăţii cînd, un medic ambulant pe nume Kranach Burckart originar din Germania şi naturalizat cetăţean britanic[1], i-a dat să absoarbă o poţiune misterioasă şi apoi a învelit-o într-un cearceaf de culoare roşie. S-a vindecat în scurt timp, dar din roşcată şi cu o podoabă capilară bogată, cum era, a rămas cheală, fiind nevoită să poarte toată viaţa perucă.

După treizeci şi şase de ani, regina a suferit de ulcer varicos la un picior, afecţiune pe care medicii timpului au încercat s-o trateze, cu condiţia să renunţe la călărie timp de cîteva săptămîni.

Restul tabloului anamnestic mai cuprinde: hepatită, tuse convulsivă, reumatism şi diverse tulburări de ordin gastro-intestinal cît şi ginecologic, în general banale. Numeroşi medici şi istorici din toate timpurile au încercat să elucideze misterul reginei supranumită „femeia fără bărbat", „regina frigidă", rău conformată etc. De altfel, ea însăşi şi-a compus un epitaf arătînd că „a murit fecioară, aşa cum a trăit întreaga-i viaţă" (de unde rezultă importanţa pe care o acorda virtuţii sale). Or, aproape toate mărturiile contemporane atestă că începînd cu aproximativ al patruzecilea an, a manifestat o sensualitate exacerbată, moştenită probabil de la ambii părinţi: frenezia de la Anna Boleyn şi cruzimea de la Henric al VIII-lea. A avut toată viaţa numeroşi curtezani, dar nu se ştie cîţi dintre aceştia i-au fost cu adevărat şi amanţi. Unul dintre aceştia, despre care se spune că i-ar fi fost şi partener, a fost contele de Essex, dealtfel care avea douăzeci de ani pe cînd ea trecuse de... şaizeci!

Se ştie că unul din mobilurile diplomaţiei sale politice consta în promisiunea de căsătorie, prilej care necesita şi garantarea posibilităţii de a procrea — capacitate de care regina personal nu avea nici un dubiu, însă nu se ştie în ce măsură aceste atestări erau de natură pur medicală sau cu scop formal...

Poate fi considerată Elisabeta I o psihopată, sau numai o personalitate accentuată? Greu de spus, mai ales în condiţiile în care graniţa dintre acestea devine şi mai labilă, văzută prin prisma moravurilor acelor timpuri. Din cele relatate mai sus, se desprind însă unele elemente ce incriminează că regina ar fi avut o personalitate ciclotimică sau chiar a suferit de o psihoză maniacodepresivă.

[1] Sub numele de Burcot

Sfîrşitul unei dinastii

Lui Henric al II-lea[1] i-a urmat la tron fiul său cel mai mare Francisc al II-lea (1544—1560). Acesta era un personaj bizar şi avea o sănătate mai mult decît şubredă. Palid şi buhăit, plin de bube şi furuncule purulente ce nu se mai vindecau, oferea într-adevăr un aspect deplorabil. Sub acest fizic se ascundea însă o fire sensibilă, un spirit violent şi dezechilibrat, cuprins adeseori, pe neaşteptate, de inexplicabile stări de furie, care denotau în fond un caracter slab şi neputincios.

Fusese logodit încă de la vîrsta de trei ani cu Maria Stuart (1542—1548), regină a Scoţiei, care avea pe atunci cinci ani. Maria, pe care englezii căutau cu orice prilej s-o facă prizonieră, a fost adusă şi crescută în Franţa. Ea a căpătat o cultură solidă şi a fermecat şi cucerit curtea prin graţia şi frumuseţea sa.

Caterina de Médicis, deşi nu a văzut cu ochi buni căsătoria, totuşi aceasta a fost celebrată la 24 aprilie 1558. Maria avea şaisprezece ani iar Francisc paisprezece ani. Tinerii soţi, prieteni de joacă din copilărie, au continuat să se iubească cu nevinovăţie specifică vîrstei. Apoi, brusc, cloroticul băieţandru a cunoscut complexul care mai tîrziu trebuia să supună Mariei Antoneta, un soţ incapabil de a se arăta viril. Francisc al II-lea nu şi-a părăsit niciodată soţia, nici măcar în timpul faimoaselor cavalcade şi vînători, care de cele mai multe ori îl epuizau complet. La scurt

[1] Henric al II-lea de Valois s-a căsătorit cu Caterina de Médicis (1519—1589) nepoata papei Clement al VII-lea. În momentul căsătoriei ce a avut loc în 1533, Henric avea paisprezece ani şi nu era decît cu douăzeci de zile mai mare decît Caterina: papa a pretins ca cei doi copii să devină soţ şi soţie chiar în ziua celebrării căsătoriei lor, pînă într-atît s-a temut de cele auzite pe seama lui Henric despre care se spunea că ar avea un anumit defect de conformaţie. Nunta a durat treizeci şi patru de zile, timp în care Clement a rămas întradins la Marsilia, nădăjduind ca tînăra sa rudă să-i ofere dovezi vizibile că ar putea da naştere unui viitor moştenitor. Înainte de plecare, papa i-a spus tinerei căsătorite aceste faimoase cuvinte de mîngîiere: „A figlie d'inganno non manca mai la figlionza" — o fată isteaţă ştie totdeauna să aibă copii.

S-au făcut cele mai ciudate presupuneri despre faptul că, timp de zece ani Caterina nu a rămas niciodată însărcinată. Vina o purta însă Henric al II-lea al cărui defect de conformaţie devenise obiect de glumă al doamnelor de la curte, care-l numeau „abate de Saint Victor"; de îndată ce prinţul a fost supus operaţiei, Caterina a rămas însărcinată de unsprezece ori şi a născut zece copii. Dintre aceştia, trei au urcat pe tronul Franţei: Francisc al II-lea, Carol al IX-lea şi Henric al III-lea. Cu ei s-a încheiat dinastia de Valois.

Henric al II-lea (născut în 1519) a murit în împrejurări neobişnuite; ducîndu-se la Châtaigneraie pentru a participa la un turnir în care trebuia să lupte impotriva lui Montgomery, a primit o lovitură de lance în ochi, de la care i s-a tras moartea (1559).

timp și sfătuit de soția sa, el a încredințat conducerea țării ducilor de Guise, care la rîndul lor au înmulțit persecuțiile religioase. Pe de altă parte, Guisii doreau cu orice preț să se debaraseze de Burboni, verii lor germani, învingători la Orléans. Doi prinți de Burbon, Antoine, regele Navarei și Ludovic, prinț de Condé, au preluat atunci conducerea protestanților. Aceștia au inițiat o conspirație la Amboise, care însă a eșuat și s-a transformat în cele din urmă într-un adevărat masacru. O ezitare a lui Francisc al II-lea a salvat pe regele Navarei, fapt care i-a agravat dezechilibrul psihic și discordiile cu nobilii. Condé a fost însă arestat și condamnat la pedeapsa capitală. Dar moartea s-a grăbit să-l ia pe tînărul rege, zdrobit de greutatea coroanei pe care o purtase. La 6 decembrie 1560, Francisc al II-lea a murit în brațele soției sale, în urma unei mastoidite. Coroana a revenit celui de al doilea fiu al Caterinei de Medicis, Carol al IX-lea, în vîrstă de zece ani.

Carol al IX-lea

În copilărie a fost dominat și copleșit de personalitatea mamei sale, căreia îi nutrea sentimente complexe de dragoste, admirație, dar în același timp și de teamă. Toate acestea se datorau atît tutelei zdrobitoare, care i-a distrus personalitatea, dar mai ales preferinței pe care regina o nutrea pentru cel de-al treilea fiu al său, Henric de Anjou.

Elev al lui Amyot, regele se simțea atras de compania unor persoane instruite, îi plăcea Ronsard și se spunea că versifica cu mult talent. În același timp, însă, avea și alte activități care-l îndepărtau de lîngă mama sa. Vîna cu sălbăticie, numai din plăcerea de a ucide, bătea fierul roșu pe nicovala gata să-și rupă brațul și suna din corn să-și spargă plămînii. Suferea de tuberculoză, dar și de un dezechilibru psihic; ca și tatăl său Francisc al II-lea manifesta accese de crize de o violență extremă și o înclinație neobișnuită pentru sîngele vărsat și jocurile crude. Numeroase documente de arhivă păstrează mențiunea sumelor plătite din visteria statului păgubașilor pentru animalele sugrumate de mîna regelui!

Gelozia față de fratele mai mic, viitorul Henric al III-lea — care de altfel i-a urmat la tron după moartea sa — s-a transformat cu timpul în ură, iar sora lor, Marguerite — pe care o numeau Margot — a creat între ei o rivalitate neobișnuită.

Chipul lui Carol al IX-lea ne-a rămas descris de contemporanii săi. Avea o paloare de fildeș, atît de frumoasă la lumină, atît de favorabilă expresiilor de melancolie și care scotea și mai mult în relief văpaia ochilor de un albastru întunecat (culoare care reflectă prefăcătoria), acoperiți de pleoape groase. Privirea însă era tăioasă și demnă de un rege. Farmecul ochilor se datora în mare parte și sprîncenelor arcuite, în armonie cu fruntea descoperită și brăzdată de cute. Nasul îi era lung și lat, gros la capăt asemănător cu al leului. Urechile îi erau mari, părul blond-roșcat, buzele foarte colorate, aproape singerînde, ca cele ale bolnavilor de piept, cu buza de sus subțire, ironică, și cea de jos de-ajuns de groasă pentru a lăsa să se presupună cele mai frumoase calități ale inimii.

La douăzeci de ani era nerăbdător să se afirme. Deși căsătorit cu fermecătoarea Elisabeta de Austria și-a păstrat amanta protestantă, pe Marie Touchet, o femeie modestă, dar alături de care își găsea odihna în clipele de răgaz cînd se eschiva de la curte. A avut cu ea un fiu, viitorul duce d'Angoulême, la fel de sumbru și bizar ca și el. De la soția sa nu a avut decît o fiică, Maria-Elisabeta: „cu atît mai bine pentru regat" ar fi afirmat regele aflînd de vestea nașterii sale.

Cînd, în 1571, după tratatul de la Saint-Germain, s-a terminat cel de-al treilea război religios, amiralul Coligny, șeful protestanților, a revenit la curte, Carol s-a lăsat sedus de autoritatea sa, descoperind în el o forță în care se putea sprijini pentru a scăpa de sub jugul matern. Coligny îl convinse îndată că singurul mod de a readuce pacea între francezi ar fi războiul cu Spania, bazîndu-se pe calviniștii insurgenți din Olanda.

Regina-mamă, convinsă că o astfel de întreprindere ar cauza ruina țării, îi incită pe Guizi să-l ucidă pe Coligny. Spera că prietenii amiralului se vor răzbuna apoi și ea va putea astfel să se debaraseze atît de unii cît și de alții. Atentatul însă a eșuat. Atunci ea îi spuse regelui că nu-și va putea salva coroana pînă ce nu va elimina o duzină de șefi protestanți. Carol, cuprins de un fel de nebunie furioasă, strigă: „Să fie omoriți toți, să nu mai rămînă nici unul care să mi-o reproșeze după aceea!" (24 august 1572)[1].

Este îndoielnic, dacă nu chiar de neconceput ca însăși Carol să fi tras asupra oamenilor din înaltul balconului, în timpul oribilei nopți a Sfîntului Bartolomeu. Este sigur, din cîte se spune, că împotriva voinței reginei-mame, ordinele sale personale au inten-

[1] Asemănarea cu tiranul Nicolae Ceaușescu este frapantă.

sificat masacrul. Mai tîrziu, scăpat de beția sa ucigătoare, a fost doborît de povara remușcărilor.

Carol al IX-lea s-a simțit din ce în ce mai rău cu sănătatea, iar în mintea lui au încolțit gînduri îngrozitoare, astfel încît se spune că fiind pe patul de moarte, mama sa a fost nevoită să-i curme vorba, strigînd: „Nu spune asta...!"[1]

În seara zilei de 30 mai a anului 1574, Carol al IX-lea a murit scăldat în sînge, acest sfîrșit apărînd în ochii protestanților drept un semn de pedeapsă cerească. Ultimele sale cuvinte semănau a mustrare: „Ah, mama mea!".

După amiaza acelei zile, Carol se întorsese extenuat de la vînătoare. El părea foarte îmbătrînit, mai ales datorită faptului că ajunsese în ultimul stadiu al tuberculozei, boală care de altfel i-a pricinuit și moartea, dar care a îndreptățit cîteva persoane să se gîndească la otrăvire. După Thou, chirurgii ar fi găsit, cu prilejul autopsiei, în trupul lui Carol al IX-lea, pete suspecte („ex causa incognita repert livores[2]").

Astăzi, se poate conchide că regele Carol al IX-lea a murit de moarte naturală. Excesele și felul lui de viață, care contraveneau resurselor sale cît și dorința lui de a trăi, l-au epuizat foarte tare; la toate acestea s-a adăugat și vechea lui afecțiune pulmonară puțin cunoscută pe atunci, neîngrijită și ale cărei simptome l-au făcut de multe ori să creadă că a fost otrăvit. Dar adevărata otravă, pe care i-a dat-o mama sa, se afla în sfaturile nefericite ale curtenilor din jurul lui.

Henric al III-lea

De la vîrsta de optsprezece ani, Henric, duce d'Anjou (născut la Fontainebleau în 1551), idolatrizat de mama sa, a devenit cu ajutorul ei, șeful partidului catolic și a cîștigat în cursul războaielor civile victoriile de la Jarnac și Moncontour (1569). Ronsard l-a supranumit „favoritul lui Marte și al Fortunei".

Natura l-a înzestrat cu toate calitățile fraților săi: frumusețe, putere de seducție, o inteligență remarcabilă, un suflet „arzător de viu", vitejie, popularitate și glorie. Oștean viteaz și curajos, spadasin neîntrecut, Henric era în același timp etalonul modei la curte, purta stofe scumpe și nu se temea să apară în travesti la sărbători. Mistic pînă la punctul de a aspira la haina monahală, trecea brusc în cealaltă extremă, ducînd o viață de desfrîu. Artist și spiritual, de un rafinament aparte, avea totuși accesele de cruzime specifice familiei sale.

Carol al IX-lea a urmărit cu perseverență să-l îndepărteze dar Caterina a reușit în cele din urmă să-l facă să fie ales rege al Poloniei (1573) folosindu-se în acest scop de sprijinul partidului protestant în ciuda masacrului din noaptea sfîntului Bartolomeu, la care luase și ea parte.

În culmea disperării, Henric părăsi Franța fiind cu atît mai nefericit cu cît se îndrăgostise pînă peste cap de frumoasa Marie de Clèves, prințesă de Condé. Domnia sa dificilă, la Cracovia a durat doar 120 de zile.

De îndată ce a aflat de moartea lui Carol al IX-lea, cel care era de-acum Henric al III-lea rege al Franței, a înșelat vigilența polonezilor, decișì să-l rețină și, a reușit să le scape. De la Viena a ajuns la Veneția. Între timp prințesa de Condé a murit în timpul nașterii iar regina-mamă a fost bănuită fără temei că ar fi otrăvit-o. După o lungă perioadă de disperare și-a ales ca soție pe Louise de Lorraine-Vaudémont, o tînără prințesă timidă, care-i va arăta multă iubire. În ciuda procesiunilor și pelerinajelor, Louise a rămas sterilă.

Una dintre faptele cele mai sîngeroase, care i s-au imputat lui Henric al III-lea, a fost asasinarea rivalului său, cardinalul de Guise (23—26 dec. 1588).

Popularitatea sa a avut mult de suferit de pe urma unor obiceiuri care au șocat pe supușii și contemporanii săi. Pamflete îndrăznețe denunțau pe „Vilain Herode" supranumit „bărbatul-regină" și pe curtezanii săi „rafinați" care-l înconjurau (..?)

A murit în 1589, asasinat de un călugăr fanatic, Jacques Clément, unealta ducesei de Montpensier, sora Guisilor. Cu el s-a încheiat dinastia de Valois, care a dat Franței pe unii dintre cei mai stranii prinți și regi...

Descifrînd istoria

Rămînînd la istoria Franței, mai ușor de urmărit pentru scopul pe care ni l-am propus, să ne oprim la familia Condé. Ereditatea transmiterii unor afecțiuni a marcat pe descendenți, creînd

[1] Philippe Erlanger: Historia, nr. 322, sep. 1973, pag. 120.
[2] Pete existente și datorate unei cauze necunoscute.

legenda unui destin implacabil. Și pînă ca cercetătorii și oamenii de știință să elucideze acest aspect, în ochii multora a părut că fatalitatea a urmărit această familie de-a lungul atîtor generații. După ascensiune și grandoare, asistăm inevitabil la decadență. Învingătorul de la Rocroi[1] a dus la apogeu strălucirea faliei sale. După el, descendenții săi marcați de diverse tare, vor lăsa treptat să se destrame în cele patru zări această glorioasă dar efemeră moștenire. Ultimul Condé, după cum se știe, a dus o viață scandaloasă.

Trecînd în Germania, nu mai puțin faimoasa dinastie a Hohenzollernilor a fost „decimată" de sifilisul ce se cuibărise în augustul „sînge albastru", apoi dinastia Habsburgilor s-a stins din cauza unor tare nu mai puțin necruțătoare.

Să ne oprim puțin asupra acestora: stigmatele fizice ale familiei Habsburgilor erau caracteristice: întîlnim la toți, fără excepție, fie prognatismul maxilarului inferior, fie hipertrofia buzei inferioare sau retragerea buzei superioare, însoțită de o înălțime anormală a frunții și o accentuare a globilor oculari. Grație acestor stigmate putem urmări firul pînă la Carol Temerarul și recunoaște în Napoleon al III-lea un autentic Habsburg.

Proeminența maxilarului inferior și retragerea concomitentă a buzei de sus întîlnite la Frederic al III-lea, se vor regăsi mai accentuate la fiul său Maximilian I-ul. Acesta din urmă s-a căsătorit cu Maria de Bourgogne, ea însăși cu prognatism. Maximilian avea deja mania imaginilor funebre și purta după sine în călătoriile sale un... sicriu! Se recunoaște în aceasta tanatofilia, care pentru psihiatri este un indiciu ilustrativ al unei dereglări mintale[2].

Fiul său Filip cel Frumos (1478—1506) este puțin cunoscut, iar din căsătoria sa cu Ioana de Castillia, „Ioana Nebuna", va rezulta Carol Quintul, despre care am vorbit mai înainte. Mama acestuia, fiica trufașei Isabela Catolica, melancolică în tinerețe, delirantă din cauza geloziei după ce s-a căsătorit, va deveni maniacă și în cele din urmă dementă, după moartea soțului său; bineînțeles, toate acestea au fost etape ale bolii sale și nicidecum cauzate de evenimente.

Carol Quintul (1500—1558), atins de epilepsie, va transmite mai departe această afecțiune moștenită la rîndul său. Un ambasador aflat la curtea sa, scria: „Nici o parte din corpul său nu era de criticat, cu excepția bărbiei atît de lungă încît nu părea a

[1] Fortificații în Ardennes unde în 1643 Condé a zdrobit infanteria spaniolă, obținînd o victorie strălucită.

[2] Vezi V. Predescu: „Psihiatrie", Editura Medicală, București, 1976.

fi nici naturală și nici artificială". De la vîrsta de treizeci de ani, împăratul s-a făcut cunoscut a fi un mare mîncău și iubitor de petreceri prelungite și excesive, fapt care a atras în scurt timp și agravarea gutei, boală care s-a transmis apoi din tată în fiu. La o cercetare mai atentă, regăsim la el ca și la mama sa, o fire melancolică și aceeași înclinație spre macabru. De la fastul curții, de la existența tumultuoasă a cîmpurilor de luptă, a trecut la o viață monahală; se spune chiar că și-ar fi celebrat slujba de îngropăciune pe cînd se afla în viață[1], asistînd la ceremonie. A murit pe jumătate nebun. Mai înainte, însă, lasă fiului său Filip tronul și odată cu el o moștenire bogată, dar nesigură. Înrudit cu aproape toate casele regale din Europa, regele Filip al II-lea (1556—1598) va avea în posesie domenii răspîndite—și mai ales viu disputate—în Spania, Olanda, Belgia, Luxemburg, nord-estul Franței, Italia de Nord, Sicilia, Sardinia și America.

Catolic fanatic, despot mărginit a jucat un rol negativ în istoria Spaniei și a Europei reținînd atenția multor istorici. La rîndul său medicii și-au adus contribuția acolo unde documentele nu au mai fost în măsură, încercînd să lămurească unele aspecte rămase neclare. Filip îi semăna extraordinar de mult tatălui său din punct de vedere fizic, astfel încît cineva ar fi spus: „Pare că s-a născut bătrîn". Cronicarii și ambasadorii epocii l-au descris „ca pe un om scund, rece, cu ochii albaștri impasibil, aspru, tăcut, meticulos, hîrțogar. Avea un surîs tăios ca muchea unui cuțit". Iată cum apare și în alte documente imaginea sa: tiran, meschin, vindicativ și mărginit. În „Apologia", lucrare publicată în 1581, text în care printre alte atacuri împotriva lui Filip se neagă însăși legimitatea puterii regale autorul îl mai învinuiește și de incest, de depravare și de uciderea fiului său cel mare. Jose de Texeira, un refugiat portughez, la rîndul său îl acuză de perfidie, ipocrizie, incompetență și depravare.

Istoricul american John Lothrop Motley îl înfățișează pe Filip al II-lea ca fiind însăși încarnarea răului, dușman al creștinității, o ființă de o stricăciune și duplicitate dusă la extrem, neavînd nici măcar o singură virtute, capabil de toate viciile.

Încă de la început, dreptul la preluarea tronului îi este contestat lui Filip. „Fiul celui posedat de diavol, ca și mama acestuia, Ioana Nebuna, nu poate domni". Acestea sînt cuvintele papei Paul al IV-lea, care, interesat în obținerea posesiunilor Italiei, îl convinge pe regele Franței, Henric al II-lea să declare război

[1] Un caz similar l-a prezentat țarul Alexandru I

Spaniei. Dar Filip învinge și rămîne monarh absolut pe toate posesiunile lăsate de tatăl său. Folosind pe plan intern o politică de „mînă forte", ducînd absolutismul la apogeul său, Filip al II-lea încearcă să se impună Europei, bizuindu-se îndeosebi pe puterea banului și a catolicismului.

Personalitatea lui Filip al II-lea a suscitat în repetate rînduri interesul istoricilor. Nu odată s-a pus problema dacă mediul nu are influență determinantă asupra oamenilor. Escurialul, palatul sumbru și auster, aidoma unui vetust clopot de sticlă sau mai degrabă mînăstire, cu o etichetă rigidă, nu putea să nu marcheze adînc pe cei care s-au perindat de-a lungul secolelor prin el. În acest sens apare ca revelatoare „scara unităților de schimbare a modului de viață cu influență asupra stării de sănătate", elaborată de Holmes și Rahe, apreciindu-se ca indicele cel mai mare de îmbolnăvire în perspectivă. Autorii menționați au imaginat chiar o serie de indici de eșalonare a „factorului psihosociologic de risc pe scara unităților de schimbare a vieții."

Că cele de mai sus au fost adevărate, o dovedește însăși comportarea lui Filip al II-lea cînd a pronunțat condamnarea la moarte a propriului său fiu, execuția lui Montigny în închisoare și mai ales faptul că numele lui va rămîne în amintirea popoarelor lumii legat de faimoasa Inchiziție.

Un episod obscur în domnia regelui Filip al II-lea l-a constituit enigma morții fiului său, infantele Don Carlos, prințul moștenitor al Spaniei. Moartea prematură a acestuia — la vîrsta de 23 de ani — într-un turn al palatului regal din Madrid, în condiții misterioase, a făcut să plutească bănuiala că în realitate a fost ucis de tatăl său. Reconstituirea evenimentelor oferă patografiei istorice un studiu interesant[1].

Don Carlos provine din cuplul format de Filip cu Maria de Portugalia. Filip abia împlinise optsprezece ani, iar Maria a murit la doar cîteva zile după ce l-a adus pe lume pe Don Carlos. Imaginea acestuia, peste ani, așa cum ne-o înfățișează contemporanii săi, ni-l prezintă ca pe un tînăr cocoșat, avînd umerii căzuți, cu capul prea mare, disproporționat, tenul livid, buzele subțiri, bărbia ascuțită, piciorul stîng mai scurt, scrofulos și cu pieptul scobit. Copilul a vorbit pentru prima dată abia la vîrsta de cinci ani, dovedindu-se mai apoi lacom, crud, apucat de furii subite. Frigurile

[1] Eugen B. Marian: Magazin istoric, nr. 7, iulie, 1973, pag. 64
V. Ionescu: Magazin istoric, nr. 11, 1975, pag. 42.

maligne, contractate cu puțin înainte de a începe școala, i-au accentuat tarele eredității.

O privire cît de succintă aruncată asupra arborelui genealogic al celor doi părinți ne edifică. Se repetă decesele premature, căsătoriile între rude de grad prea apropiat și cazurile de demență. Cei doi soți erau și ei veri primari. În această privință istoricul german Ludwig Pfandt ne spune: „Prințul ispășește o dublă și stranie culpă: căsătoria părinților, rude prea apropiate, dintr-o spiță devitalizată și defectul transmis de străbunica paternă, Ioana Nebuna".

Ambasadorul venețian Soranzo scrie și el, într-un raport confidențial: „Prințul este de o natură atît de impulsivă, încît se arată a fi cel mai greu de cîrmuit. Nu ascultă de nimeni, nu ține seama de nimic. După accesele lui de furie, face imediat febră".

Studiind cu obiectivitate datele cazului, medicul Raymond Clauzel acuză și el, ca factori determinanți în personalitatea lui Don Carlos, tarele eredității, conchizînd: „Conceput de părinți imaturi, copilul a suferit de un mod de vorbire dificilă, corespunzînd și incoerenței spiritului".

Pînă la cincisprezece ani, Don Carlos a fost crescut foarte auster de către mătușa din partea mamei, regenta Ioana de Portugalia mai vîrstnică decît el cu zece ani. Rigidă și bigotă, se pare că a fost singura persoană capabilă să impună o oarecare disciplină unui băiat care vădea, încă de mic, serioase tulburări psihice. Tatăl său nu-i putea oferi decît exemplul fanatismului său religios, obligîndu-l pe acest prinț fiav, la vîrsta de treisprezece ani să asiste la arderile pe rug organizate de Inchiziție. La unul dintre aceste sinistre spectacole, cînd un marchiz spaniol convertit la protestantism implora să fie cruțat de arderea pe rug, regele ar fi rostit această frază care ulterior avea să se traducă în fapt: „Dacă propriul meu fiu ar fi la fel de vinovat ca tine, cu mîna mea aș aduce lemnul pentru rug".

Străduințele depuse de mentorii săi pentru a remedia măcar în parte defectele infantelui, nu au condus la rezultatele scontate. Fire răzbunătoare, îndărătnică, iute la mînie, exagerat de susceptibil, s-a dovedit în schimb înzestrat cu o memorie foarte bună.

În această perioadă a vieții sale, istoricul britanic William Walsh îl descrie astfel: „Ajuns la adolescență, jalnicul prinț schilod și morocănos, prefăcut și deci deosebit de primejdios pentru numeroșii curteni pe care-i detesta, se arăta incapabil de un efort susținut și organizat, iar pe deasupra suferea și de mania grandoarei".

Mai irascibil și mai răzbunător ca oricînd, el s-a dedat la tot felul de atacuri violente împotriva dușmanilor săi închipuiți sau a curtenilor pe care îi apostrofa pe coridoarele palatului Escurial sau chiar în timpul adunărilor de la curte.

Atunci cînd prințul moștenitor urma să se căsătorească cu Isabela de Valois, fiica faimoasei Caterina de Médicis, s-a răspîndit zvonul că infantele nu e capabil să aibă urmași. Drept urmare, Filip a făcut un gest neașteptat: s-a căsătorit el cu Isabela de Valois!

Dar cu timpul au apărut și alte partide. Astfel, peste puțin timp Carlos a candidat la mîna verișoarei sale, arhiducesa Anna de Austria. Prințul îi compunea versuri înflăcărate, după obiceiul vremii. Maximilian al II-lea (împăratul Germaniei între anii 1564—1576), tatăl arhiducesei, a strîns informații despre pretendentul la mîna fetei aflînd cu mînie că acesta nu avea nici o aspirație și în general, se dovedea a fi slab la minte. Drept urmare, ambele părți — părinții — au renunțat la acest proiect matrimonial și din nou Filip — ajuns între timp văduv — s-a căsătorit cu mireasa promisă fiului!

Alte candidate au fost Margareta de Valois, sora Elisabetei, apoi Maria Stuart, regina Scoției și văduvă după decesul soțului ei, regele Francisc al II-lea al Franței, ca și propria lui mătușă, regenta Juana.

Și Don Carlos supus, sau cel puțin în aparență, s-a văzut nevoit să revină la programul de studii și mai sever încă, alcătuit de tatăl său. Într-o seară, alergînd prin grădina palatului, a căzut și s-a rănit la cap. Starea i s-a agravat și la căpătîiul său au fost aduși douăzeci și patru de medici, printre care și celebrul savant și chirurg al epocii, Vesalius. Bolnavului i s-a luat sînge, i s-au aplicat lipitori și i s-au administrat tot siul de unsori magice, iar în cele din urmă i s-a practicat o trepanație; după o îndelungată convalescență, rănitul s-a refăcut, reluîndu-și îndeletnicirile. Se pare însă că accidentul nu a fost fără urmări; „leziunea suferită de prinț, a făcut ca rațiunea lui să fie și mai puțin supusă voinței".

În vara anului 1567, Don Carlos nemulțumit de comportamentul tatălui său și mai ales de faptul că nu i s-a acordat funcția de a guverna în Flandra în numele tatălui său, s-a hotărît să fugă din țară și după unii chiar ar fi luat parte la un complot vizînd răsturnarea de pe tron a lui Filip. Unul dintre confidenții infantelui, Don Juan de Austria, a denunțat regelui urzeala. Drept urmare, Filip a trimis ordine secrete pentru a împiedica orice

încercare de fugă a prințului. Ura dintre tată și fiu a luat o amploare zguduitoare.

La 27 decembrie 1567, în spovedania de sfîrșit de an, infantele mărturisea că are un dușman de moarte, la a cărui ucidere s-a gîndit, lunecînd în păcat... Speriat, confesorul nu i-a acordat iertarea cuvenită, deoarece ilustrul tînăr furios a refuzat să declare cine e dușmanul. După lungi stăruințe, a aflat în sfîrșit că era însuși Filip, tatăl său! Regele a fost pus la curent și după lungi ezitări a ordonat arestarea fiului său și numirea unei comisii de anchetă. După trei luni de cercetări, infantelui i s-au adus două acuzații grave: încercarea de a-și ucide tatăl și pactizarea cu inamicii, prin proiectata sa fugă în Flandra. Au fost consultați mai marii curții în privința pedepsei ce se cuvine; unii erau de părere ca prințul să fie închis într-o mînăstire, iar alții să fie condamnați la moarte. Prințul a fost în cele din urmă închis într-un turn al palatului regal din Madrid. Fire impulsivă, deprimat de ideea eșecului, infantele a încercat în repetate rînduri să se sinucidă, fără succes. Dormea gol pe lespedea de piatră rece a turnului, refuza să mănînce zile întregi după care consuma cantități imense de fructe exotice și bea căni întregi cu apă. În cele cîteva luni de detenție se pare că infantele era pradă halucinațiilor. Regimul la care s-a supus singur, în ideea de a se autodistruge, a sfîrșit prin a-i șubrezi sănătatea. La 29 iulie 1568 s-a îmbolnăvit grav și după trei zile de suferință, moare, maladia fiindu-i accentuată, după toate probabilitățile, în urma unei intoxicații cu un pateu de potîrniche. Pe seama morții lui Don Carlos au început să circule cele mai felurite zvonuri. După unii, Don Carlos fusese otrăvit din ordinul lui Filip prin administrarea faimosului „Bocado". Locuitorii Madridului pretindeau că și-ar fi tăiat venele. Brantôme menționa versiunea, reluată peste un veac de o aristocrată franceză, călătoare prin Spania, madame d'Aulnay, că ar fi fost sufocat cu un prosop. Ambasadorul englez, John Mann, s-a mulțumit să consemneze sec: „—Există puternice bănuieli că ar fi fost otrăvit", în timp ce Cosimo de Medici, trecut prin multe, scria unor prieteni: „Umblă zvonuri atît de nefaste și de necrezut, încît nu pot fi rostite, nici măcar scrise". Unul dintre ele, presupunea că s-ar fi stins lent, de inaniție. Această ultimă versiune a fost dezmințită de ambasadorul francez Raymond Fourquevault, care scria: „Am auzit că nu rămăsese decît piele și oase, dar i-am văzut în sicriu chipul, care nu era cîtuși de puțin răvășit de o boală cumplită, nici istovit de foame".

În favoarea zvonurilor care au circulat a pledat în principal faptul că nu au rămas documente cu privire la rezultatul anchetei secrete, efectuate după decesul infantelui.

Moartea lui Don Carlos s-ar datora, după Cabanès, frigurilor palustre dar și schizofreniei de care suferea.

Să vedem ce spuneau istoricii: Don Rafael de Altamira y Crevea, profesor la Universitatea din Madrid, afirma: „Nu există nici un fel de dovezi palpabile că regele l-ar fi ucis pe fiul său. Îl putem acuza cel mult de neglijență față de un bolnav grav". Spaniolul Augustin Banquez afirma la rîndul său: „I s-ar putea reproșa regelui o anumită insensibilitate și asprime ca părinte; dar nu se poate nega că în persoana prințului existau semne de degenerare ereditară și că actele lui erau ale unui anormal".

Recent, Rhea Smith, de la Universitatea din Michigan (SUA) se pronunța categoric: „Actele acestui proces au dispărut și temeiul pentru care a fost internat rămîne destul de obscur. Conform unor mărturii demne de încredere, moartea lui a fost rezultatul excesului de hrană și băutură, dar este încă învăluită în mister. S-au născut multe legende. Totuși, oricare ar fi fost cauza morții sale, este evident că Don Carlos era un degenerat."

De o opinie asemănătoare este și Ludwig Pfandl: „Regele dovedit o autentică măreție de caracter, care i-a adus eticheta de monstru și criminal: a evitat ca succesiunea tronului să revină unui infirm din punct de vedere fizic și mental, absolut iresponsabil".

„Cu umbrele lui — scrie Eugen B. Marian — greu de înlăturat total, adevărul despre Don Carlos ar fi deci acesta: un tînăr de o constituție slabă, strivit în angrenajul istoriei complicate a timpului, sortit de ereditatea lui încărcată să dispară curînd, într-o perioadă cînd psihiatria nu exista și medicina curentă era prea rudimentară pentru un schizofrenic".

Revenind la Filip al II-lea, și el a moștenit de la tatăl său Carol Quintul o sensibilitate debordantă (a fost căsătorit de patru ori), fiind dominat în același timp de un fanatism religios. Guta l-a ținuit la pat timp de mai mulți ani spre sfîrșitul vieții, deși această afecțiune era ascunsă cu grijă supușilor săi. În sfîrșit, să nu uităm tanatofilia și gustul pentru macabru; nu a cerut el, cu zece zile înaintea morții sale să i se aducă sicriul în care i se va depune corpul? Dar, pentru a ne face o imagine mai corectă și adevărată asupra personalității lui Filip al II-lea, trebuie să ne îndreptăm atenția spre alte surse, cum ar fi actele personale ale acestuia. S-au păstrat peste 10 000 de note olografe, adresate principalilor săi miniștri cît și corespondența lui personală. Ea

dezvăluie, printre altele, desele sale accese de furie și de spaimă și trecerile sale bruște de la o stare la alta, de la un subiect la altul, oferind imaginea unui anxios și ciclotimic, afecțiuni de care, după cum am văzut a suferit și tatăl său.

Succesorul său, Filip al III-lea a fost un om cu capacități intelectuale reduse și în același timp un mare iubitor de viață, indicii care ne dezvăluie și în acest caz un temperament ciclotimic.

Filip al IV-lea a fost un libertin, ascunzîndu-se sub masca unei impasibilități față de tot ceea ce îl înconjura, căutînd de fapt să fugă de supărările și tracasările domniei care îl asaltau. Și el a dispus să i se facă un sicriu și s-a culcat în el, făcîndu-i proba și manifestîndu-și astfel satisfacția....

În sfîrșit, Carol al II-lea, fiul celei de a doua soții, a venit pe lume infirm atît fizic cît și psihic. Melancolic și plîngăreț, a fost botezat într-o stare de semiconștiență. Era uzat mai înainte de a-și fi început existența: o îmbătrînire precoce, maladie extrem de rară și datorată, în parte, consanguinității. La el prognatismul maxilarului atingea dimensiunile unei diformități și obtuzimea spiritului său corespundea infirmității fizice.

Cu Carol Quintul, regele Spaniei și împăratul Germaniei, stăpîni absoluți pe imense domenii ce se întindeau din Spania și pînă în colonii, cuprinzînd o parte a Italiei, Flandrei, Austriei, dinastia a fost încărcată de glorie, după care a urmat inevitabilul declin.

Sînge de regi, moșteniri de regine și bolile prinților

Să revenim în zilele noastre, încercînd să lămurim unele aspecte pe care le ridică afirmația de mai jos: „...cei doi de colo — se putea citi într-o revistă mondenă — cel puțin vor putea să cadă de pe cal, fără să sîngereze și să moară..."[1]

Această frază cu subînțeles s-a spus în momentul în care prințesa Anna a Angliei și tînărul ei soț, căpitanul de dragoni al reginei, Mark Phillips, au apărut împreună în balconul palatului Buckingham, în fața mulțimii, după căsătoria lor, sărbătorită la catedrala Westminster.

[1] Max Bihan: „Sînge de regi", Historia, nr. 330, mai 1974, pag. 26

Am început cu acest citat întrucît aluzia ireverențioasă[1] are un dublu tîlc: în primul rînd vroia să sublinieze că proaspătul căsătorit este un cavaler frumos, și în al doilea rînd, se subînțelegea că tînăra soție este o energică călăreață, campioană de clasă internațională. Corolarul celor afirmate se impune singur: tînăra pereche era la adăpost, în caz de cădere de pe cal, de una din pierderile de sînge care puteau fi mortale și cărora atîția prinți din vechile case domnitoare, le-au fost fatale.

În cele ce urmează ne vom ocupa de acest aspect, întrerupînd pentru moment șirul lucrării noastre.

La început hemofilia, căci despre această afecțiune este vorba, a fost considerată un blestem, ignoranța în materie de medicină ca să nu mai vorbim de misticism, contribuind la această credință, care plana de secole asupra familiilor regale din Europa: Anglia, Spania, Germania și care a cuprins mai apoi și familia ultimului dintre țări.

La origine, hemofilia este o anomalie genetică; ea nu se contactează, ci se transmite de a lungul generațiilor, transmițătorii fiind de sex feminin iar bolnavii de sex masculin.

Această maladie ereditară este extrem de capricioasă: băieții unei mame purtătoare au tot atîtea șanse să fie atinși de boală sau scutiți, la fel și fiicele purtătoare. În timp ce toate fetele unui tată hemofilic vor fi purtătoare, spre deosebire de băieții lor care vor fi indemni.

Este vorba de un sindrom hemoragic datorat deficienței sau lipsei unuia dintre factorii coagulării și este caracterizată clinic prin hemoragii grave și prelungite, produse fiind de cele mai mici traumatisme sau înțepături. Hemofilia este o maladie genetică.

Datele de care dispun statisticile O.M.S. arată că în medie, cinci sau șase familii la suta de mii de locuitori sînt atinse de hemofilie.

Prima mențiune de hemofilie se găsește în Talmud, cînd cu prilejul efectuării a două circumcizii s-au produs hemoragii, urmate de moartea celor în cauză. Atunci rabinul s-a obținut să mai circumcidă și pe cel de al treilea băiat al unei familii de evrei. Se știa încă din antichitate că hemofilicii nu au viață lungă și moartea li se datora fie zeilor, fie diavolului sau destinului.

În 1875, doctorul Wiedemeister în lucrarea sa „Cei patru Cezari" vede în Tiberiu exponentul degenerării unei familii. Tiberiu din partea tatălui ca și a mamei, descindea din ginta Iulia Claudia, o uniune consanguină care va conduce mai devreme sau

[1] Privim problema sub aspect pur științific și nu este în intenția noastră să jignim pe cineva; de altfel în întreaga lucrare facem așa.

mai tîrziu la degenerescență. Neron a fost ultimul descendent al acestei familii. De-a lungul generațiilor s-au contractat numeroase căsătorii (Cezar se căsătorise de patru ori, August de trei, Tiberiu de două, Caligula de trei și Neron de șase ori) și s-au născut mulți copii, dar majoritatea erau epuizați fizic și moral, înregistrîndu-se foarte mulți morți prematur, fapt care a condus în cele din urmă la dispariția stirpei cezarilor.

Primele constatări științifice despre hemofilie datează din timpul reginei Victoria; acestea erau însă sporadice, timide și incomplete: nu puteau fi tratată cu nici un chip nici cea mai puternică suverană a secolului său și nici copiii de sînge regal nu puteau fi socotiți drept cazuri patologice interesante pentru a fi studiați de eventualii medici care ar fi dorit s-o facă.

Regina Victoria s-a purtat, în ciuda groaznicei tare, în chip extraordinar, ignorînd parcă tacit tragicul destin; în decurs de douăzeci de ani ea a dat naștere la nouă copii și a trăit pînă la venerabila vîrstă de 82 ani. Din cei nouă copii ai săi — cinci fete și patru băieți — două fete au fost purtătoare de hemofilie, iar unul dintre băieți a fost hemofilic. Victoria, fiica lui Eduard, duce de Kent și a uneia dintre prințesele de Saxa-Cobourg, s-a căsătorit din dragoste, în ciuda sfaturilor mamei sale cu vărul său german, Albert. Ultimul său fiu, prințul Leopold, hemofilic, și-a dus viața sub un clopot de sticlă, înconjurat zi și noapte de medici. El a murit la vîrsta de 31 ani în urma unei hemoragii cerebrale provocate de o izbitură, care în oricare alt caz nu s-ar fi rezumat la un banal cucui! S-a căsătorit la vîrsta de 29 ani; din căsnicie au rezultat un băiat sănătos și o fetiță, purtătoare. Fetița, devenită contesă de Athlone, a avut la rîndul ei, doi fii și o fiică. Unul dintre fii a murit la cîțiva ani de la naștere, iar celălalt, Rupert a decedat la vîrsta de 20 ani, în urma rănilor provocate de un accident de automobil. Fiica, May, a avut la rîndul său copii și nepoți, urmași dintre care o parte sînt contemporani cu noi și nu par să fie atinși de hemofilie.

Nu putem și nici nu ne propunem să reconstituim întreg arborele genealogic al descendenților începînd cu regina Victoria și pînă în zilele noastre, însă nu putem uita faptul că această afecțiune s-a transmis de-a lungul generațiilor lovind aproximativ jumătate din membrii săi.

Cea de a treia fiică a reginei Victoria, Alice, era purtătoare. De la soțul său, văr mai îndepărtat, ducele de Hessa, ea a avut șapte copii. Băieții au fost hemofilici, iar două dintre fete, Irene și Alice, au fost purtătoare. La rîndul său, Irene a avut trei băieți, doi hemofilici și unul sănătos.

Hemofilia la curtea Spaniei

Prințesa Beatrice a fost cel de al nouălea și ultimul copil al reginei Victoria, fiind cea care a transmis descendenților spanioli hemofilia.

S-a căsătorit cu un prinț german, Henry de Battenberg. A avut trei copii, dintre care doi au murit în urma unor grave hemoragii: unul în 1914 datorită unor răni primite în război, iar celălalt, Leopold von Battenberg Mountbatten, în anul 1922, în urma unei intervenții chirurgicale. Și cel de al treilea fiu a murit foarte tînăr, fiind victima unei hemoragii interne a cărei cauză nu a putut fi stabilită.

Victoria-Eugenia, purtătoare ereditară prin mama sa și respectiv bunica sa, s-a căsătorit cu Alfons al XIII-lea, regele Spaniei. Perechea a avut șapte copii, cinci băieți și două fete. Această a treia generație de descendenți ai bătrînei regine, a fost însă una dintre cele mai încercate: cel mai mare dintre băieți, Alfonso, ca și cel mai mic, Alonzo, au decedat în urma hemoragiilor, ambii în accidente de automobil. Un altul a murit în copilărie, probabil tot din cauza hemofiliei. Ceilalți doi băieți, dintre care unul contele de Barcelona, tatăl actualului rege al Spaniei, Juan Carlos, pare să fi fost scutit de maladie.

Despre starea sănătății membrilor casei regale nu s-a publicat niciodată nimic în buletinele oficiale, întrucît acest aspect constituie un secret profesional al medicilor, secrete de familie, secrete de curte sau de Stat, secrete de ambasade.

Hemofilia în familia țarilor

Îndrăznim să avansăm ideea că poate nici un alt exemplu nu oferă o imagine mai grăitoare de împletire a istoriei cu medicina, ca în cazul ultimului țar[1].

Alice, nepoata reginei Victoria, s-a căsătorit cu țarul Nicolae al II-lea al Rusiei. Existența cuplului și a copiilor lor a luat sfîrșit

[1] Dr. Cartweight: „Acești bolnavi care au schimbat fața istoriei", Editura Elsevier, Londra, 1974. Historama, nr. 277, 1972, pag. 93.

la Ecaterinenburg. Cele patru fete erau, probabil, purtătoare, însă nimeni nu va ști cu precizie vreodată, căci niciuna nu s-a căsătorit și nu a avut descendenți, dacă facem abstracție de afacerea Anastasia ce a prilejuit unele speculații zgomotoase în presa din unele țări.

Țareviciul Alexis, după cum se știe, era atins de hemofilie. Știința era neputincioasă, singur Rasputin ameliorase starea tînărului bolnav, în persoana lui se sprijineau toate speranțele dinastiei Romanov. Am sublinia faptul că maladia țareviciului era ținută secretă. Poporul era în afara secretelor curții țariste. Cu prilejul ceremoniilor oficiale, moștenitorul coroanei putea fi văzut aproape întotdeauna îmbrăcat într-un costum de marinar, așezat într-un loc de frunte, purtat pe brațe de un cazac solid. Cînd a survenit războiul din 1914, țareviciul avea zece ani și părea că se bucură de o sănătate excelentă, cel puțin așa reieșea din fotografiile oficiale apărute în presă. Pentru a ușura înțelegerea unor evenimente pe care le prezentăm, am socotit util să reamintim succesiunea celor care au ocupat tronul Rusiei în perioada 1613—1917 și care au alcătuit dinastia Romanovilor.

1613—1615. Adunarea reprezentativă pe stări (Zenski Sobor) alege ca țar al Rusiei pe Mihail Fedorovici Romanov, întemeietor al dinastiei Romanovilor, care va domni sub numele de *Mihail al III-lea*, pînă în 1645. El este nepotul lui Nichita Romanov, fratele Anastasiei Romanova, soția lui Ivan cel Groaznic.

1645—1676. *Alexei*, fiul lui Mihail al III-lea.

1676—1682. *Feodor al III-lea*, fiul lui Alexei și al primei sale soții urcă pe tron la vîrsta de 15 ani și moare înainte de a împlini 21 de ani.

1682—1725. *Petru cel Mare* în primii ani ai domniei împarte tronul cu fratele său Ivan și cu sora sa, regenta Sofia, toți trei fiind copiii lui Alexei și ai celei de a doua soții ale sale.

1725—1727. *Ecaterina I-a.*

1727—1730. *Petru al II-lea.*

1730—1740. *Ana Ivanovna* cedează conducerea favoritului ei, E. Biron.

1741—1761. *Elisabeta Petrovna.*

1762—1796. *Ecaterina a II-a cea Mare*, care după moartea lui Petru al III-lea rămîne singură pe tronul Rusiei.

1796—1801. *Pavel I.*

1801—1825. *Alexandru I.*

1825—1855. *Nicolae I.*
1855—1881. *Alexandru al II-lea.*
1881—1894. *Alexandru al III-lea.*
1894—1917. *Nicolae al II-lea.*

Începînd cu 5 septembrie 1915, dată la care Nicolae părăsea Tsarskoie Selo, pentru a lua comanda trupelor și pînă la 20 martie 1917, putem urmări agonia familiei țariste grație corespondenței schimbate între Nicolae și soția sa. Aceste scrisori se numără printre documentele istorice cele mai importante și totodată cele mai stupefiante din toate timpurile. Totuși, rămîne o enigmă teribila dependență a acestora față de un om pe care-l credeau capabil de a reda sănătatea copilului lor. Pe această temă se pot face, desigur, multe presupuneri, dar am depăși obiectul lucrării noastre.

La 4 septembrie, Alexandra a scris țarului: „Nu-ți face nici o grijă pentru ce ai lăsat în urmă... iubitule, eu sînt aici; nu rîde de proasta și bătrîna ta soție, însă ea poartă pantaloni fără ca să știe". La aceste rînduri, Nicolae îi răspunde: „Spune-mi, mica mea soție, vrei să vii în ajutorul micului tău soț acum cînd el este absent? Ce păcat că tu nu ți-ai îndeplinit această sarcină de mult timp sau de la începutul războiului!"

La 10 septembrie, Alexandrei i se încredințează o misiune: „Iubitul meu, sînt așa de mișcată că tu apelezi la ajutorul meu. Sînt gata în orice moment să fac totul pentru tine; dar mi-a repugnat întotdeauna să intervin fără să mi se ceară".

Și prin aceste cuvinte de o absurditate infantilă, guvernul suprem al Rusiei a trecut în mîinile împărătesei, care își dorea cu patimă puterea. Alexandra nu vroia să fie dominată și pentru ea nu exista decît un singur om căruia îi cerea sfatul și sprijinul: Rasputin!

La începutul domniei, țarul era decis să mențină principiul autocrației, însă în urma revoluției din 1905, a fost nevoit să accepte un compromis sub forma unui guvern parlamentar, Duma. Alexandru detesta Duma din două motive: în primul rînd Duma fusese aceea care ordonase efectuarea unei anchete oficiale privitor la comportamentul scandalos al lui Rasputin. În al doilea rînd, însăși existența acestui Parlament implica o oarecare limitare a autorității absolute a soțului ei și, mai rău încă, viitoarei autocrații a fiului lor. Teama maladivă pe care o resimțea pentru copil, se transformase în voința impetuoasă de a-l face să domnească ca un monarh puternic. Pentru aceasta, țarul trebuia să fie de talia lui Ivan cel Groaznic și Petru cel Mare, adică un conducător care să dețină în mîinile sale o putere indiscutabilă și pe care să fie în măsură să o transmită intactă fiului său. Alexandra revenea deseori asupra acestui subiect în scrisorile sale: „În interesul copilului, trebuie să fim fermi căci altfel moștenirea sa va fi îngrozitoare și el nu va trebui să se încline în fața altora, fiind propriul său stăpîn. Trebuie să-i lăsăm copilului o țară puternică și din această cauză nu avem dreptul să fim slabi. În caz contrar, el va avea parte de o domnie și mai dificilă, căci va trebui să repare greșelile noastre. Are o voință tare, știe ce vrea. Nu lăsa să-ți scape lucrurile printre degete, pentru ca el să nu fie obligat să construiască totul din nou".

Țarul Nicolae a fost astfel împins de propria soție să comită o serie de greșeli al căror sfîrșit îl cunoaștem. Alexandra nu avea în vedere binele țării sale, nici nevoile războiului, ci singura sa obsesie era reacția celor din jur față de Rasputin. Miniștrii săi erau valabili dacă-l consultau pe acesta și-i acceptau părerile. Ei nu erau răi decît în cazul cînd i se opuneau lui, pînă la urmă însă toți au pierdut simpatia și încrederea țarinei pentru că au neglijat sub o formă sau alta să-i ceară sfatul pseudo-călugărului desfrînat.

La 2 februarie, bătrînul Goremkyn a fost demis pe neașteptate din funcțiile sale și înlocuit în funcția de prim ministru cu B.V. Stürmer, maestru de ceremonie la curte. La început, Stürmer s-a dovedit un amic intim al lui Rasputin, reușind să cîștige încrederea împărătesei. („Un bărbat așa de devotat, așa de onest și așa de sigur"...) Mai amintim că încă de la început i s-a încredințat o sarcină suplimentară, aceea de ministru de interne. Faptul că el ignora practic importanța acestor funcții și că în plus nu ținea să și le îndeplinească, nu conta, important era doar faptul că îl susținea pe Rasputin. Chiar dacă s-ar fi dovedit un ministru capabil, numele său cu rezonanță germanică l-ar fi făcut suspect.

La începutul lui noiembrie, membrii Dumei lansaseră împotriva sa un atac violent. Alexandra îi scrise lui Nicolae: „...pentru a îmblînzi Duma, va trebui ca Stürmer să lanseze zvonul că este bolnav și să se ducă să se odihnească trei săptămîni. Prezența sa are același efect ca și cum ai agita o cîrpă roșie în fața acestei case de nebuni. Ar fi mai bine ca el să dispară pentru un timp și să revină în decembrie cînd ei vor fi părăsit terenul". Nicolae s-a dovedit a fi de acord: „Ceea ce spui tu este foarte adevărat, este vorba de o cîrpă roșie agitată nu numai în fața Dumei, dar și în fața întregii țări. Am auzit aceste cuvinte repetate în toate părțile, nimeni nu crede în el... Mi-e teamă și cred că ar fi mai bine să plece de tot".

La 22 noiembrie țarul l-a demis pe Stürmer din cele două funcții și a numit pe Pokrovsky ministru al Afacerilor externe iar pe A. F. Trepov ca prim ministru. Cît privește pe Alexandra, țarina era departe de a fi încîntată sau de acord cu aceste numiri: „Personal, nu-mi place Trepov și nu voi putea avea niciodată pentru el aceleași sentimente pe care le-am avut pentru bătrînul Goremkyn și Stürmer... Dacă nu are încredere în mine sau în prietenul nostru (Rasputin n.a.) situația va fi penibilă. I-am cerut lui Stürmer să-i spună cum să se comporte față de Grigori și să-l protejeze mereu".

Trepov a rămas, după cum știm, în funcție pînă în ianuarie 1917 și a fost înlocuit de un ultim prim ministru țarist, prințul Nicolae Galitin, un bătrîn bolnăvicios, care n-a jucat nici un rol în ultimele zile ale țarismului.

Dar împărăteasa și Rasputin găsiseră un partener ideal pentru a forma un triumvirat, în persoana lui A. D. Protopopov, mai întîi numit ministru interimar, apoi ministrul afacerilor interne. La prima vedere alegerea lui Protopopov părea oarecum judicioasă, căci era și unul dintre vicepreședinții Dumei. Să vedem însă care era realitatea: în fond, Protopopov nu corespundea postului încredințat, în ciuda multiplelor demersuri făcute de Alexandra pe lîngă Nicolae. Motivul: omul era nebun! Aceasta era cel puțin opinia celor din anturajul său. Cu cîțiva ani în urmă contractase un sifilis pe care îl tratase empiric cu leacurile misterioase așa-zis tibetane ale șarlatanului Badmaiev, din banda lui Rasputin. Poate că în aceste droguri tibetane trebuie găsită explicația succesului acelei adunări de la curtea țarului. Nu există nici o îndoială că Protopopov ar fi sfîrșit într-un azil de nebuni, dacă nu ar fi fost împușcat cu ocazia revoluției. De fapt nici el nu cunoștea nimic din atributele funcției sale și își petrecea tot timpul schițînd planuri fantastice, ilustrate cu grafice și hărți complicate în scopul de a reforma armata, guvernul și țara în întregime. Nu asista decît rareori la reuniunile cabinetului de miniștri sau ale Dumei. Sesizînd starea mintală a ministrului său de interne, țarul s-a întrebat nu odată dacă mai era cazul să păstreze „un nebun" în fruntea unuia dintre cele mai importante ministere. Nu așa gîndeau însă Rasputin și Alexandra, care erau ferm convinși să-l păstreze pe Protopopov.

În acest scop împărăteasa a scris lui Nicolae una dintre cele mai neobișnuite scrisori ieșite din mîna ei: „Te implor, nu-l schimba pe Protopopov acuma. Este un om foarte bun și este în mod sincer de partea noastră. Dragostea mea, poți să ai încredere în mine. Este posibil să nu fie prea inteligent, în schimb posedă multă intuiție și aceasta adesea m-a ajutat mai mult decît creierul meu. Te rog să nu faci nici o schimbare pînă ne vom întîlni. Vom vorbi în liniște despre totul... Protopopov îl venerează pe prietenul nostru și va fi binecuvîntat... Nu este nebun și soția sa îl vizitează pe Badmaiev doar pentru a se trata de nervi. Liniștește-mă, iartă-mă, dar lupt pentru tine și pentru copil".

La două zile după ce a trimis această scrisoare, Alexandra s-a deplasat la cartierul general al țarului, unde a rămas împreună cu acesta timp de trei săptămîni. Nu i-a fost ușor căci, contrar tuturor previziunilor, Nicolae s-a arătat foarte refractar și reținut. I s-a arătat soției sale că Protopopov era supus criticilor din toate părțile. Alexandra l-a rugat să dea dovadă de fermitate, să demonstreze că el este „stăpînul" și să nu țină seama de vocile celor ce se împotrivesc. El trebuie să aibă încredere în Rasputin: „Ah! scumpul meu, îi va scrie ea într-o altă scrisoare, rog pe Dumnezeu ca să te facă să simți că el este Providența noastră. Dacă nu ar fi fost aici, nu știu ce s-ar fi petrecut. El ne salvează prin rugăciunile sale și sfaturile pe care ni le dă. Este sprijinul de granit și ajutorul nostru". Alexandra, în cele din urmă și prin ea nu mai puțin de fapt și Rasputin, își ajunseseră scopurile: Protopopov a fost confirmat în funcțiile sale.

În 1916, Nicolae, soția sa și Rasputin erau total disprețuiți de poporul rus, chiar de păturile avute. Au existat și încercări din partea unora mai îndrăzneți pe lîngă Țar, să-i deschidă ochii asupra odiosului călugăr. Toți și-au văzut eșuate încercările și unii membri ai familiei țarului s-au decis să acționeze în sensul suprimării lui Rasputin. Ei erau convinși că în mai puțin de cincisprezece zile după moartea acestuia, Alexandra va fi așa de șocată încît să necesite internarea într-un ospiciu de nebuni și în acest timp va fi mai ușor țarului ca să devină un conducător docil.

Trecem peste descrierea asasinării lui Rasputin, opera unui complot organizat de Felix Yossupov, V.M. Purshkevici și marele duce Dimitri.

Efectul morții lui Rasputin asupra Alexandrei a fost exact invers aceluia la care s-ar fi putut aștepta cei care au dorit atît de mult acest lucru! Departe de a cădea într-o stare de nebunie fără speranță de vindecare, țarina s-a restabilit complet după primul șoc. În schimb, cel care s-a prăbușit complet, a fost... Țarul. Toți cei care l-au întîlnit în cele două luni care au urmat morții lui Rasputin, au fost frapați de schimbările care s-au produs în fizicul și comportamentul său. Devenise apatic, cu ochii cerniți, irascibil, ezitînd în hotărîri și total dezorientat; unii aveau chiar impresia

că se droga sau căzuse în patima băuturii. Era izolat și părăsit de toți colaboratorii săi, îndepărtați unul cîte unul de Alexandra.

Explicația decăderii fizice o găsim în două din scrisorile sale. La 12 iunie 1915, răspundea astfel unei întrebări pusă de Alexandra: „Da, draga mea, încep să-mi simt sărmana mea inimă. Prima dată s-a petrecut în august anul trecut, după catastrofa de la Samsonov, iar acuma simt o greutate în partea stîngă a pieptului cînd respir".

La 11 martie 1917, un paragraf încă și mai edificator: „În această dimineață, în timpul slujbei religioase, am simțit o durere insuportabilă care a durat un sfert de oră. Cu mare greutate am putut să rezist pînă la sfîrșitul slujbei; aveam fruntea acoperită cu picături de sudoare. Nu am înțeles ce mi s-a întîmplat, căci nu aveam palpitații. Dar a trecut, s-a topit ca prin farmec în momentul cînd am îngenunchiat în fața icoanei Sf. Fecioare. Dacă s-ar mai repeta, am să-i spun lui Feodorov".

După toate probabilitățile, rezultă că Nicolae a fost victima unui mic infarct.

Între timp situația politică internă a devenit foarte încordată. În noaptea de 14 spre 15 martie Duma a decis ca țarismul să fie menținut, dar Nicolae să abdice în favoarea lui Alexis, care astfel ar fi devenit un monarh constituțional sub tutela Dumei și regența unchiului său, marele duce Mihail. În zorii zilei de 15 martie, doi membri ai Dumei au întocmit actul abdicării. La 15 martie, la orele 3 după masă, țarul își întocmea singur propriul act de abdicare, desemnînd ca succesor pe Alexis și pe marele duce Mihail, ca regent.

În timp ce aștepta pe reprezentanții Dumei, Țarul și-a modificat hotărîrea. L-a chemat pe chirurgul Feodorov și i-a cerut să-i spună cu toată sinceritatea dacă maladia copilului său era vindecabilă sau nu. Feodorov i-a răspuns franc: „Medicina nu poate nimic contra hemofiliei". Atunci cînd delegații Dumei au sosit pe la orele 22, Nicolae le-a declarat că fiul său fiind infirm, va abdica în favoarea fratelui său, marele duce Mihail.

Reprezentanții Dumei au fost stupefiați, căci își vedeau zădărnicite planurile. Un băiat de 12 ani sub tutela Dumei putea fi acceptabil. Dar Mihail nu se bucura de popularitate și atunci cînd deputații Dumei l-au proclamat în gara din Petrograd ca Țar, au fost huiduiți și goniți de mulțime; 24 ore mai tîrziu, Mihail abdica la rîndul său, avînd loc revoluția din octombrie.

În ziua de 16 martie, Nicolae se întorcea de la Pskov la Cartierul general de la Moghilev. Imediat după abdicare, Sovietul din Petrograd a stabilit măsuri urgente de arestare a familiei Romanov.

După cîteva ezitări, guvernul provizoriu s-a văzut obligat să adere și el la hotărîrea Sovietului, socotind că luînd asupra lui arestarea, va micșora vigilența muncitorilor și soldaților, va da în aparență satisfacție Sovietului și mai ales, va asigura securitatea familiei Romanovilor pînă în clipa cînd va putea organiza expedierea acelora peste graniță punînd țara în fața faptului împlinit. La 22 martie, fostul țar descinde din automobilul său în fața palatului Alexandrovski. Peste cîteva minute, ușile palatului se închid în urma lui; este arestat.

După hemofilie, avortul spontan

Alături de hemofilie și tulburări mintale, familiile domnitoare din Europa au fost supuse unui alt pericol: avortul spontan urmat de moartea mamei[1]. Nu puține au fost cazurile cunoscute în istorie cînd mamele mureau după ce dădeau viață...

Isabelle d'Aragon (1227—1271), fiica lui Jacques I Cuceritorul, regele Aragonului și a Yolandei a Ungariei, s-a căsătorit cu Filip de Franța, devenit mult mai tîrziu Filip al III-lea.

În ziua de 21 ianuarie 1271, pe cînd se întorcea din cruciada întreprinsă în Tunis, Isabella în urma unui traumatism, a fost cuprinsă de durerile premature ale nașterii și a murit la Osenza, o mică localitate situată în Calabria.

Favorita lui Henric al III-lea, Maria de Clèves, principesă de Condé, a murit subit la 30 octombrie 1574. Wikowski menționează că decesul s-a datorat complicațiilor survenite cu prilejul nașterii unei fetițe, viitoarea Caterina de Bourbon. Cum regele dorea s-o ia de soție contrar opoziției reginei mame, gurile rele au atribuit această moarte precipitată unei otrăviri, profitîndu-se de absența lui Henric care era la Lyon. Regele a fost atît de afectat de moartea amantei sale, încît în clipa cînd i s-a transmis vestea, se relatează că „a căzut pe spate și a rămas imobil, răcindu-i-se corpul, ca și cum ar fi fost mort". Dar, s-a consolat repede, ca dovadă că în anul următor a luat de soție pe Louise de Lorraine. Și aceasta are povestea ei. Nașterea Louisei a trebuit să fie plătită cu prețul vieții mamei sale, Marguerite d'Egmont. Ea însăși nu a fost mai

[1] Bernard Imbaud: „Moartea unei prințese", Historama, nr. 354, 1976, pag. 134

fericită dînd naștere doar unui singur copil ce nu s-a născut la termen. După Dreux de Radie, Caterina de Médicis și doamna de Nemours au avut curiozitatea să examineze sexul copilului avortat; acesta era un băiat. Avortul și sterilitatea care i-a urmat, au fost atribuite unui sifilis contractat de augustul soț la Veneția la reîntoarcerea din Polonia. Fără această boală, poate că Henric al IV-lea nu ar fi domnit și multe evenimente ar fi avut desigur alt curs.

Fiica celebrei Caterina de Médicis, regina Elisabeta a Spaniei, a murit la 2 octombrie 1568, datorită unei nașteri premature. A doua zi după eveniment, Filip al II-lea scria următoarele rînduri ducelui de Alba: „Ea a născut o fetiță de 4 sau 5 kg cu o oră mai înainte de a muri. Copilul a primit apa sfîntului botez și s-a dus la cer odată cu mama sa". Imediat răuvoitorii au spus că Filip al II-lea și-ar fi otrăvit soția. Or dacă nu ne-am referi la un martor al evenimentului, regina ar fi fost victima nu a unui atentat, ci a unei administrări greșite de medicație. În acest sens, Fourguevaulse scria Caterinei de Médicis: „Mi se pare necesar să vă fac cunoscut cum medicii au ucis în mod cert pe regină aplicîndu-i mai multe ventuze pe cap și scoțîndu-i sînge din picior". Doi ani mai tîrziu, aducea următoarele precizări suplimentare: „Ei bine, Doamnă, o pedeapsă a lui Dumnezeu că au murit toți medicii care au îngrijit-o pe fiica Voastră cu prilejul sarcinilor pe care le-a avut, mai puțin doctorul Bernard, de care nimeni nu a ținut seama. Cu aproximativ o jumătate de oră mai înainte ca regina să nască, am asistat la o ceartă ce a avut loc între ei: Bernard susținea că regina este însărcinată și copilul este viu în pîntecul mamei, lucru care s-a dovedit ulterior real; proto-medicul susținea însă că este vorba de o tumoare, astfel încît din disputa lor, toți în fond niște ignoranți, au sfîrșit prin a-i aplica o serie de remedii periculoase. Sper ca în cîteva zile să vă ofer amănunte mai pe larg Majestății Voastre".

Se știe că Anna Boleyn, cea de a doua soție a lui Henric al VIII-lea, fiind gravidă și intrînd întîmplător într-o sală a palatului fără a se face anunțată, ar fi zărit-o pe Jeanne Seymour așezată pe genunchii regelui; a fost cuprinsă de o emoție puternică și ca urmare a născut înainte de termen, un băiat mort. Din fericire pentru mamă accidentul nu a avut urmări. Mai tîrziu, începînd să-i mai placă Anna Bolyen, regele a acuzat-o că întreține relații incestuoase cu fratele său și drept urmare a fost condamnată la moarte, fiind decapitată.

Jeanne de Seymour a devenit cea de a treia soție a lui Henric al VIII-lea, dar după cum se știe ea nu a profitat prea mult timp de victoria sa: în cea de a douăsprăzecea zi după ce a adus pe lume

pe Eduard al VI-lea, ea și-a dat ultima suflare. Se spune că doctorul Harris ar fi făcut-o să moară de inaniție, lucru care pare însă neverosimil. Mai mult ca sigur că Jeanne, fiind după cum se știe de o constituție fragilă și avînd o sănătate delicată, a murit în urma unei febre puerperale. După alți autori, ea ar fi pierit datorită unei operații cesariene practicate de o moașe (Witkowski).

Domnișoara de Montpensier s-a căsătorit cu Gaston d'Orléans fratele lui Ludovic al XIII-lea și a murit la patru zile după ce a născut o fetiță, cunoscută ulterior sub numele de Marea Domnișoară și despre care se spune că a fost jumătate nebună. Moartea ducesei de Orléans s-a datorat tot febrei puerperale, comună în marile orașe din acea vreme. Boala era puțin cunoscută și ca urmare, pentru a înlătura orice dubiu, Maria de Médicis a ordonat autopsia cumnatei sale. Iată, în continuare, un extras din raportul de autopsie: „După ce am deschis corpul augustei Doamne în urma ordinului Reginei, mama Regelui, și am examinat cu grijă toate părțile interne, am găsit cavitatea abdomenului umplută cu o materie purulentă. Intestinele erau pline cu gaze. Ventricolul drept micșorat și inflamat. Ficatul uscat și mic. Vezica fierii foarte mărită; de asemenea și splina era foarte mare. Rinichii mici și bine constituiți. Vezica urinară mică. Uterul înota într-o masă purulentă. Era gangrenat în întregime...".

Această naștere nefericită a constituit precedentul unei vii dispute între moașa regală și medicii curții. Prima îi acuza pe medici că nici măcar nu știau cum arată o matrice de femeie...!

Doctorul Guillemeneau a atribuit în mod neîndoielnic tragicul sfîrșit unei peritonite, provocată de manopera neîndemînatică a moașei ce încercase să extragă placenta aderentă. Prințesa, menționează acesta — era cuprinsă de durerile nașterii încă de la orele 4 dimineața; acestea au ținut pînă la 6. Pentru a elimina casa, doamna s-a străduit în zadar timp de aproximativ trei sferturi de oră. Era însă foarte dificil. I s-au dat să bea ouă crude, i s-au pus degetele în gît și a fost constrînsă să facă eforturi mari. Sărmana a suferit un tratament brutal, care de regulă se aplică țăranilor săraci: s-a presat abdomenul și pîntecul fără ca cineva să se gîndească la urmările ce ar putea surveni în urma acestor brutale manopere. Regina avea tot timpul o durere în partea stîngă, drept care își ținea de cîteva zile mîna acolo și spunea că o doare foarte tare. Nu a fost lăsată în pace și i s-a strîns abdomenul cu diverse bandaje, fără a se ține cîtuși de puțin seama de durerile ei. Infecția s-a produs și a survenit apoi gangrena". Moașa și-a pierdut postul...!

Încheiem cu un caz petrecut la începutul secolului nostru. În 1904, prințesa Asturies, sora regelui Spaniei Alfons al XIII-lea, a murit de îndată ce a născut prematur pe viitorul moștenitor al tronului. Cauza morții ar fi, dacă l-am crede pe cronicar, una din cele mai banale: prințesa ar fi manifestat dorința imperioasă de a mînca momițe și castane. Cei din jur au considerat că este bine să se dea satisfacție, conform credinței populare, capriciului său și nefericita a murit ca urmare a unei banale indigestiei!

Boală și viciu

Nu vom intra în descrierea și analiza homosexualității, vom menționa doar că este considerată de cei mai mulți autori ca o perversiune sexuală, fiind inclusă în grupa psihopatiilor. De aici devin explicabile și modificările ce apar în structura personalității individului, atrăgînd după sine modificări ale conduitei, ale normelor etice, într-un cuvînt ale relațiilor sale în societate. Asemenea indivizi, care prin natura profesiei lor au implicații în viața socială, pot exercita o influență considerabilă asupra celor din jur, impunîndu-se astfel în mod imperios cunoașterea acestora. În unele țări, numărul lor este destul de important, ei fiind întîlniți mai frecvent în rîndul artiștilor și scriitorilor.

Complexitatea problemei homosexualității ne-a determinat să ne oprim ceva mai mult asupra ei. Un criteriu a fost și acela al lipsei de scrieri în țara noastră în ultimii 40—50 de ani privind această problemă. Dat fiind vastitatea subiectului, vom încerca să ne menținem în cadrul aspectului medical.

În primul rînd ce este homosexualitatea, sau inversiunea sexuală, sau, cum a mai fost numită, uranism și sensibilitate erotică contrarie: este „iubirea" între persoane de același sex. Această denumire este utilizată curent pentru sexul masculin și lesbianism pentru sexul feminin.

Medicina recunoaște că homosexualitatea este un produs al unei anumite construcții psihice, atunci cînd este înnăscută, și dobîndită atunci cînd se capătă.

De la heterosexualitate la homosexualitate se instalează un stadiu de trecere, mai lung sau mai scurt, adeseori pe aproape tot parcursul vieții, numit bisexualitate. Bisexualii sînt indivizi

ce pot întreține relații sexuale și cu sexul opus, în timp ce homosexualii veritabili sînt impotenți față de ființele de sex contrar.

Homosexualitatea se remarcă pe plan psihic prin repulsia individului pentru femeie, fapt concretizat nu numai printr-o totală indiferență, ci și prin desgust.

Activitatea sexuală la homosexuali îmbracă forme multiple și diferite, extrem de complexe, cu nuanțe. De exemplu, pedofilia (filie = iubire în limba greacă) reprezintă dragostea bărbatului matur pentru un adolescent. Cunoscută în istorie, a fost răspîndită cu predilecție în Grecia antică. Literatura menționează nume strălucite de bărbați pedofili: Platon, Socrate, Alcibiade etc. În zilele noastre pedofilia se practică mai puțin, luîndu-i locul pederastia și diverse forme ale acesteia. Cunoscută și ea din vremuri imemorabile (provine din Asia), a luat amploare la greci, fiind la apogeu la romani. Așa cum arăta dr. Mihail Prunk — din lucrarea căruia am extras unele date — „comparînd operele de artă romană cu cele de artă greacă, putem face imediat deosebirea dintre pedofilie și pederastie. Statuile grecești au o puritate de linii ideală, o armonie superioară de forme, care nu se găsesc în realizările epocii de decadență romană"[1].

Studiul pe plan științific a homosexualității nu a condus pînă în prezent la formarea unor idei clare și unanim acceptate.

În domeniul artistic se poate observa reflectarea acestei perversiuni cu multe secole în urmă[2]. De exemplu, din antichitate se păstrează numeroase legende privitor la atracția zeilor pentru copii (zeii egipteni Horus și Tet erau... homosexuali). Astfel, Michelangelo apoi Rubens au evocat în pînzele lor povestea fermecătorului Ganymede și după ei, Leonardo da Vinci și Caravaggio au pictat la rîndul lor tineri cu înfățișare îndoielnică reprezentînd personaje biblice.[3] Prieteniile lui Leonardo da Vinci au rămas celebre: întotdeauna genialul artist și arhitect fiind înconjurat în bizara și neobișnuita sa existență, de adolescenți cu o moralitate îndoielnică, care îi serveau adesea drept model. Despre Cellini se povestește că ar fi adus cu sine la o petrecere, unde trebuia să vină însoțit de o curtezană, un frumos adolescent travestit în femeie, de care era nespus de mîndru; s-a mai spus că pe amanta

[1] Dr. Mihail Prunk: Manual complet pentru educația sexelor, Editura Cartea Românească, București, 1944, pag. 143

[2] Yacques Solé: L'amour en occident, Ed. Albin Michel, Paris, 1976, pag. 207.

[3] Eugen Relgis: Istoria sexuală a omenirii, București, Ed. Cartea Românească, 1942.

sa, Caterina, o poseda după moda „italiană" după ce mai întîi o supunea torturilor fizice, pentru a-i face pe plac.

La fel, Vasari a pictat numeroși băieți andri imberbi, știut fiind faptul că aceștia îl atrăgeau în mod deosebit. Alte exemple elocvente ne sînt oferite de portretul lui Isac aflat în catedrala din Pisa sau figura îngerului din „Coborîrea de pe cruce", tablou aparținînd lui Pontormo și aflat la Florența, Sfîntul Sebastian pictat de Lotto și aflat la Berlin sau Hercule și Omfale de Spranger de la pinacoteca din Viena. De asemenea, putem admira la Luvru un tablou foarte apreciat, realizat de un pictor anonim în care sînt înfățișate două tinere femei cu corpul pe jumătate ieșind din cadă, una apucîndu-i ușor și cu tandrețe sînul celeilalte. Unii autori consideră această pictură ca reprezentînd o favorită a regelui Henric al IV-lea, dar la drept vorbind, credem că mai degrabă imaginea nu este cîtuși de puțin inocentă (J. Bousquet).

Este locul să mai amintim că Michelangelo și Shakespeare personalități care au dominat societatea contemporană lor timp îndelungat, au avut o atracție deosebită pentru bărbați. Astfel, se știe că Michelangelo s-a simțit atras de un frumos și tînăr locuitor al Romei, Tommaso de Cavalieri, căruia i-a dedicat un număr de admirabile sonete.

Legenda biblică menționează faptul că moravurile homosexuale luaseră o anvergură îngrijorătoare în perioada aceea. Concret, era vorba de orașul Sodoma din Pentapol (Asia Mică). Traiul abundent a făcut pe locuitorii de ambele sexe să se dedea la raporturi inverse. O mică parte dintre oameni nu s-au supus noilor moravuri și au trebuit să plece în alte locuri. Printre aceștia se număra și Lot cu femeia și fetele sale care s-au refugiat în provincia Ur. În urma lor, orașul începu să ardă. Femeia, mai curioasă, a privit în urmă: a căzut moartă de spaimă (după Biblie XIX, 26, s-a preschimbat în stană de sare). Și Biblia abundă în numeroase alte exemple, pe care nu le mai redăm.

În insulele vechii Elade, Denis, tiranul Siracuzei — așa cum relatează Strabon — își dobîndise faima dedîndu-se prostituției masculine „pînă a ajuns să putrezească de viu, cu sfincterul rupt, cu ochii viermănoși, fiind mereu beat mort. Un sfîrșit demn de un tiran".

Rafinamentele civilizației eline ajunsă la apogeu au dus la sodomie și lesbianism. Trebuie să înțelegem prin aceasta, rafinamentul decăderii, printr-o exagerare a combinației imaginației cu depravarea, căci bine înțeles civilizația nu poate duce la ceva rău. Foarte curînd relațiile dintre filosofi cu mai tinerii lor discipoli

s-au transformat în relații... intime! Cei mai frumoși dintre discipoli au jucat rolul „pasiv".

Printre cei mai vestiți detractați ai acelor vremuri, se numără și Alcibiade. El se lăsa în brațele femeilor și bărbaților pe care îi credea demni de mîngîierile lui. Despre legătura lui Socrate cu Alcibiade s-au scris destule realități doveditoare.

S-a pretins că homosexualitatea ar fi originară din Creta, de unde s-a răspîndit în Asia, apoi în Grecia. În realitate, provine din Asia. Homosexualitatea la femei — lesbianism — în trecut mai puțin răspîndită, cunoaște în prezent o recrudescență îngrijorătoare în unele țări. Invenția amorului lesbian este atribuită pe nedrept poetei Sapho. Am menționat însă că aceste moravuri existau înainte. Născută în Mitilene, dar originară din insula Lesbos, poeta Sapho a considerat că pasiunea pe care o au unele femei pentru sexul lor constituie o formă superioară a relațiilor normale. După unii autori înclinațiile manifestate de Sapho, s-ar explica prin aceea că ea era hermafrodită, iar după alții că nu urmărea altceva, la discipolele sale, decît de a limita nașterile.

După cum menționam, homosexualitatea a atins apogeul la romani. În locuințele bogaților patricieni, pe lîngă sclavi, mai erau și afemeiați pentru satisfacerea bărbaților, a căror prezență era tot atît de firească precum a medicului sau a maseurului. Locul de predilecție pentru practicarea relațiilor de tot genul, îl constituiau vestitele băi romane sau într-un cadru mai intim, locuințele în care festinurile degenerau în orgii indescriptibile, dar care în zilele noastre au inspirat filmele pornografice.

Despre Horațiu, celebrul poet roman, ni s-a păstrat amintirea iubirii lui cea mare pentru frumosul Ligurin, care nu l-a părăsit pînă la moarte.

Iulius Cesar s-a remarcat pe multiple planuri: strateg militar, orator și scriitor. Dar avea și vicii tot așa de mari ca și calitățile sale. Astfel, prietenii și soldații ce trăiau în preajma sa, spuneau: „era bărbatul tuturor femeilor și femeia tuturor bărbaților". Înainte de a ajunge la cîrma statului, a avut o legătură cu Nicomediu, regele Bithiniei. A avut numeroși amanți, printre care și pe Claudiu, urmașul său la tron. Octav August a fost adoptat de Iulius Cesar „cu prețul tinereții sale". În Spania s-a prostituat lui Aulus Hortius pentru enorma sumă de 300 mii de sesterți. Tiberiu, urmașul lui August, condamna la moarte pe orice bărbat ce nu se lăsa pradă poftelor sale nemăsurate. Suetoniu a povestit viața lui în „Istoria celor doisprezece Cesari". Dar, Tiberiu a fost, din cîte se spune, întrecut de urmașul său, Caligula, care îmbrățișa în public pe pantomimul Marc L. Mnester, abuzînd și de tinerii din familii consulare.

Caligula a constituit prototipul tiranului. Era atît de feroce, încît e de necrezut că poporul s-a lăsat guvernat de acest monstru. Călăii săi erau învăţaţi să chinuiască cît mai mult şi nu uita să le repete: „Faceţi aşa ca ei să se simtă murind". După care adăuga: „Să mă urască, dar să le fie frică de mine". A vrut să distrugă operele lui Homer şi să înlăture din toate bibliotecile scrierile lui Virgiliu şi Tit-Liviu[1].

Neron şi-a dobîndit o faimă tot aşa de sinistră. Atras de un tînăr, Sporus, a dispus să fie castrat, după care s-a căsătorit cu acesta cu tot fastul şi după ce l-a înveşmîntat ca pe o împărătească, îl lua cu sine în lectică la petrecerile şi serbările din Roma şi cetăţile greceşti. Acoperit cu o blană de fiară se năpustea asupra bărbaţilor legaţi de stîlpi şi după ce-şi satisfăcea poftele, se lăsa el însuşi pradă unui sclav eliberat, Doriphore (cu care s-a căsătorit, ca şi cu Sporus) gemînd şi scoţînd ţipete ca o fecioară siluită. De o cruzime fără seamăn, a ucis şi torturat un număr mare de bărbaţi şi femei, pe mulţi siluindu-i, cum este cazul lui Aulus Plautius. Pînă şi pe Seneca l-a silit să se sinucidă.

Şirul împăraţilor romani homosexuali continuă cu Galba, despre care se vorbea în mod oficial că preferă bărbaţii maturi, robuşti, în locul tinerilor cu trăsături efiminate. Othon, fost favorit al lui Neron (citat din „Istoria sexuală") dorea cu orice preţ să fie tratat ca... femeie! Vitellius — un alt împărat roman — a ajuns să ocupe tronul după ce a fost pe rînd obiectul plăcerilor lui Tiberiu, Caligula, Claudiu şi Neron. Ne putem uşor imagina — dacă se poate spune aşa ceva — ce „experienţă" dobîndise. Gradul de depravare şi descompunere ajunsese la paroxism. Pentru a se consola de refuzul cu care fusese tratat de un gladiator, Asiaticus, ce-l părăsise, s-a cufundat într-o serie de orgii de mari proporţii.

Adrian, la adresa căruia superlativele abundă, e cunoscut şi prin „pasiunea" sa pentru frumosul Antinous, un sclav bithinian, a cărui moarte survenită în urma unui accident, a lăsat neconsolat pe stăpînul şi amantul său imperial. Se pare însă, după unele surse, că Adrian, care era un practicant al magiei egiptene şi greceşti, ar fi sacrificat el însuşi pe Antinous pentru a-l... zeifica!

Comodiu — fiul lui Marc Aureliu — a fost şi el homosexual, iar pe favoritul său, sclavul Antherius, îl îmbrăţişa în public. Cruzimile lui sînt de nedescris. Senatul l-a blamat astfel: „Mai crud decît Domiţian, mai necurat decît Neron, mai respingător decît toţi dictatorii urmaşi ai lui Cesar, el merita ca trupul lui să fie aruncat în spoliarum", lucru care a şi fost făcut.

[1] Asemănarea cu tiranul N.C. este mai mult decît izbitoare.

Heliogabal a domnit la Roma timp de trei ani şi se spune că desfrînările lui ar fi întrecut cu mult pe acelea ale lui Neron, Caligula, Tiberiu, Comodiu... Ne putem imagina cam ce fel de monstru cu chip de om, era. Unica lui preocupare, pare-se, era să trimită emisari în căutarea bărbaţilor viguroşi, pentru satisfacerea gusturilor sale depravate. Să reţinem că nu avea decît paisprezece ani cînd s-a suit pe tron. Pe bărbaţii doriţi îi mîngîia în public, ca pe gladiatorul Hierocles, apoi pe căruţaşul Xerocles sau pe bucătarul herculean Zoticus.

Ne oprim aici cu menţionarea împăraţilor romani. Dacă i-am amintit, cu referire la viciul homosexualităţii, am făcut-o numai în ideea de a putea stabili o corelaţie şi influenţa pe care au avut-o asupra celor din jur pe multiple planuri.

Evul Mediu nu s-a lăsat mai prejos. Bestialitatea şi sodomia erau mult răspîndite. Un cronicar, Jean Vitry, scria că sodomia era atît de frecventă, încît „acela care întreţine una sau mai multe concubine, e privit ca un om exemplar". Cruciadele au condus, prin contactele cu lumea musulmană, la împrumutarea unor moravuri, oarecum uitate. O figură cu totul singulară a fost aceea a lui Gilles de Rais. El a îmbinat preocupările intelectuale cu cele mai josnice practici, mergînd pînă la sacrificii de copii, în număr de sute. Poate fi socotit, pe drept cuvînt, ca fiind precursorul sadismului în forma cea mai aberantă şi inimaginabilă. Totul pe fondul unor practici oculte, de magie.

Ordinul religios şi militar al Templierilor s-a evidenţiat mai ales cu prilejul procesului intentat marelui maestru Jacques de Molay. Acuzaţiile aduse membrilor ordinului, se refereau, printre altele şi la sodomie, inversiune şi adorarea unui idol misterios Bafomet. Se spunea că regulamentul Ordinului oprea relaţiile sexuale între cavaleri şi femei, dar ele erau îngăduite între oşteni-călugări. În secolul al XI-lea se menţionează numărul mare, la Paris, de lesbiene. Se pare că nu exista nici o pudoare, căci faptul era ştiut, aceste femei fiind apreciate de bărbaţii lor, pentru că „trăiau cu ele fără gelozie".

Franţa secolului al XVI-lea s-a remarcat, mai ales în artă şi literatură, prin opere care celebrau homosexualitatea feminină. Un poet al Pleiadei, viitor episcop de Chalon-sur-Saône, Pontus de Tyard, a consacrat o întreagă elegie jocurilor şi practicilor inspirate de Sapho.

Anglia a cunoscut la rîndul ei, numeroşi regi şi intelectuali de excepţie cu un astfel de comportament deviat. Despre James I-ul fiul Mariei Stuart se spunea că nu a apreciat niciodată femeile şi

a trăit înconjurat de numeroși tineri și separat de soția sa. El a impus la curte titlul de „favoriți" (corespunzător „mignonilor" lui Henric al III-lea al Franței) pe care-i îmbrățișa și dezmierda în public, fără jenă. Cel mai celebru dintre aceștia a fost ducele de Buckingham, căruia i-a scris nenumărate scrisori de... dragoste! În 1717, atașamentul care îi lega pe cei doi ajunsese atît de puternic încît regele nu ezita să-l compare cu... afecțiunea lui Isus pentru Sfîntul Ion (!?).

Astfel, regele Henric al VIII-lea, care s-a proclamat și șef al bisericii engleze, era un personaj curios și enigmatic. Unii vedeau în el o reîncarnare a lui Gilles de Rais, vechiul companion al Ioanei d'Arc. S-a afirmat că Henric al VIII-lea era uranist, avînd relații nefirești cu Thomas More, autorul „Utopiei" și mare cancelar al Angliei, precum și cu cardinalul Fischer.

Suveranul francez Henric al III-lea era cult, liberal, romantic dar superstițios și „italienizat". Cabinetul său era plin de divanuri, bibelouri, statuete, cîini, pisici, papagali și maimuțe. Acolo purta veșminte femeiești, cercei cu pietre rare. Era vremea „mignonilor", a tinerilor favoriți, aparținînd nobilimii, cu care regele întreținea „relații la modă" aduse de gentilomii veniți odată cu Caterina de Medicis. Doamnele de la curte erau potrivnice acestor tineri frumoși și bine făcuți, pudrați, feminizați, care le luaseră locul... Henric al III-lea a ridicat la biserica Sf. Paul din Paris, monumente magnifice, în memoria favoriților: Saint-Mégrin, Quélus și Maugiron, dar după zece ani acestea au fost complet distruse de popor.

Ludovic al XIII-lea urmaș al lui Henric al III-lea, se povestea că Cinq Mars, înainte de a se culca cu suveranul „se freca pe întreg corpul, din cap pînă la picioare, cu ulei de iasomie". Despre Ludovic al XIII-lea, rege slab și lipsit de voință, care a lăsat treburile publice în grija cardinalului Richelieu, cronica scandaloasă arăta că schimba destul de des favoriții cu care avea relații „socratice", dar că ar fi avut și metrese „platonice"...

Epoca lui Ludovic al XIV-lea a marcat la curte un fel de apogeu al homosexualității masculine. Fratele „Regelui Soare", Philippe d'Orleans, „Domnul", a reprezentat tipul acelor curioși seniori ai castelului Versailles, parfumați și cu zorzoane, pudrați și cu pantofi cu catarame de argint, plini de inele, brățări și pietre scumpe, adăugînd la părul lor lung, un pic de fard pe față. Domnul va oferi pînă în 1701 contemporanilor, spectacolul scenelor furtunoase de gelozie asupra favoriților săi.

Acesta a dominat pînă la bătrînețe destinele prințului de Soubise și al lui Francisc de Rohan-Montbazon, care au preamărit

relațiile lor anormale. Aceștia s-au dovedit a fi în același timp și militari cu merite deosebite. Lor li s-a alăturat curînd și generalul Vendôme, care de-a lungul unei cariere strălucitoare, nu și-a ascuns nici un moment înclinația pentru parteneri de același sex. El își putea satisface poftele, după cum relatează Saint Simon, grație valeților și ofițerilor subalterni. Un alt mareșal al Franței, Huxelles, a dus o viață asemănătoare, dedîndu-se desfrîului, fără a se jena cîtuși de puțin.

Toate aceste aspecte au făcut să se spună despre Franța lui Ludovic al XIV-lea că „a devenit italiană", viciul pederastiei fiind adus din Italia familiei Borgia. Nicholas Chorier a preamărit farmecele amorului lesbian în „Dialogurile Luisei Sigea", operă care a incitat nespus pe Montesquieu. Ninon de Lenclos a fost, la 16 ani, protejata cardinalului Richelieu și i se atribue relații saphice cu doamna de Montespan, văduva lui Scarron. În jurul ei se strînseseră o mulțime de admiratori, printre care personalități marcante precum Condé, Coligny, Sévigné, Rambouillet, La Fontaine, Molière etc. Se spune că ar fi avut amanți pînă la o vîrstă înaintată.

Practicarea perversiunilor sexuale a găsit o înțelegere inexplicabilă (...) din partea unor spirite luminate ale vremii. Astfel, de pildă, Montesquieu, reprobînd în numele dreptului natural și al religiei, crima de sodomie, totuși se întreba cu seninătate de unde provine rigoarea și asprimea vechilor legi care o condamnau; mai ales că, popoare întregi o practicau. La rîndul său, Voltaire, în curioasa dizertație consacrată amorului socratic, aproape că îl justifica în „Dicționarul filozofic". În virtutea unei pretinse analize psihologice în privința trezirii simțului genezic la tineri, el cerea din partea autorităților o mai mare blîndețe. De altfel, cel mai mare intelectual danez al secolului „Lumină", Ludwig Holberg istoric și autor de comedii și specialist în filosofia moralei, a pledat în favoarea clemenței legilor și a societății față de o greșeală a unor oameni, mult prea înrădăcinată, de altfel, în obiceiurile și moravurile unei pături largi a populației.

Referitor la saphism, Diderot va oferi un exemplu rămas celebru în „La Religieuse", pretext de altfel pentru a satisface curiozitatea manifestată de contemporani pentru amorul lesbian. Autorul francez, de altfel un fin psiholog, a surprins cu dexteritate o latură foarte ascunsă a realității feminine, depășind încercările echivoce de pînă atunci prin descrierea în amănunt a resurselor intime dintre cuplurile de femei.

Inversiunea sexuală a mai fost reprezentată în acea epocă, fără nici un fel de manajamente și de către graficienii din Apusul Euro-

pei. De exemplu, Fuseli, un admirator al trupurilor vînjoase a vrut ca, după Michelangelo și Winckelmann să sublinieze în desenele sale inferioritatea și degradarea (?) unei heterosexualități decăzute. Personajele sale feminine, depravate sau căutînd să-și umilească bărbații, nu puteau să se integreze într-un cuplu „natural" și prin urmare, erau imaginate ca adepți ai sodomiei și saphismului, practici care de altfel se înmulțiseră peste măsură, așa cum rezultă și din rapoartele poliției timpului. Opinia publică a reproșat Mariei Antoaneta și sorei acesteia, regina Neapolului, că ar fi fost lesbiene.

Nu este locul și nici cazul să facem o inventariere a viciului de-a lungul timpului, ar necesita prea mult spațiu. Către zilele noastre, dintre scriitori, danezii Bang („Sexe fără nădejde"), Holberg, Kierckegaard (care nu s-a putut căsători, după ce s-a logodit a scris cu acel prilej cartea sa explicativă intitulată „Sau, sau") au fost homosexuali ca și Andersen. Acesta a avut încă de copil trăsături feminine: se juca cu păpuși și se ocupa cu lucrul de mînă. Byron a fost bisexual, fapt care reiese atît din lucrările lui literare, cît și din amănuntele destul de bogate ale biografiei sale. Oscar Wilde a fost, indiscutabil, homosexual. Răsunătorul lui proces din 1895 pentru legăturile cu lordul Douglas este cunoscut în toată lumea. A fost trimis în închisoare și acolo a scris celebrul „De profundis", o emoționantă mărturisire a pasiunii slle. Walt Whitman, în America, este de asemenea unul dintre homosexualii cunoscuți, ca și poeții germani Platen și Grillparzer. Legăturile lui Paul Verlaine cu Rimbaud au sfîrșit printr-un glonte tras de primul asupra celuilalt și cu doi ani închisoare pentru cîntărețul lui „Jadis et Naguère".

Din autobiografia lui Benvenuto Cellini s-a aflat despre homosexualitatea lui. Celebrul compozitor rus Ceaikovski și-a mărturisit singur homosexualitatea... Șirul numelor nu se poate epuiza, din nefericire, prea ușor.

În preajma celor două războaie mondiale, homosexualitatea masculină a cunoscut o extindere mult mai mare decît lesbianismul. Fenomenul este greu de explicat, dar el a fost specific unor țări, cum e de pildă Germania. În anii '30, după unele statistici, existau în această țară vreo două milioane de homosexuali. Aceștia avea cluburile și asociațiile lor, cafenele, publicații și literatura lor specifică.

Din cercurile acestea, unii s-au ridicat pînă la posturile cele mai influente în Stat. Despre relațiile erotice ale marilor bărbați de Stat cu metresele lor și despre influența acestora în viața politică, s-au scris multe volume de istorie[1]. Au fost trecute însă sub tăcere raporturile dintre bărbații de Stat homosexuali, a căror influență asupra vieții sociale interne și a politicii externe s-a evidențiat totuși cu prilejul a cîtorva scandaluri, ca cel al contelui von Eulenburg din anturajul Kaiserului Wilhelm al II-lea. Paul Freiherr von Schoenaich mărturisea că, pe timpul cît a fost ofiter, a putut observa de aproape aceste moravuri în mediul său, începînd cu școala de cadeți pînă la regimentul de gardă din Berlin, l-au interesat în special urmările nefaste ale acestor relații anormale, patologice, în politica internă și cea internațională precum și repercusiunile lor morale asupra poporului german.

Însoțit de un polițist civil, el a vizitat odată un local de bal la periferia Berlinului: „tabloul îmi va rămîne de neuitat; cîteva sute de bărbați și femei de toate vîrstele și clasele, cei mai mulți fardați, o bună parte din bărbați fiind deghizați ca femei iar femeile îmbrăcate bărbătește. De îndată ce am intrat în sala bine luminată, întreaga societate a știut că sîntem niște vizitatori conduși de poliție. Se pare că serviciul de informații funcționa acolo în mod excelent. Pe lîngă multe figuri antipatice, uzate de viciu, am văzut însă și chipuri cu trăsături fine, cu expresii spiritualizate. Unii voiau, de bună seamă, să cîștige bunăvoința amicului meu de la poliție, povestindu-ne cu cea mai brutală sinceritate lucrurile cele mai cinice".

Cînd, mai tîrziu, autorul a întrebat pe un polițist de ce erau tolerate asemenea baluri și reuniuni, în timp ce mai stăruia articolul 175 din Codul penal[2], el a aflat că „petrecerile" acelea erau îngăduite într-adins, pentru ca autoritățile să cunoască mai bine cercurile homosexualilor. „Santajul avea un foarte mare rol în aceste cercuri. Foarte mulți se lăsau stăpîniți numai de pornirile lor intime. Dar erau și foarte mulți care făceau din simțurile și predispozițiile altora o simplă afacere bănească... Prostituția masculină juca un rol foarte mare". Acela care cădea în mîinile unor asemenea detracați, era stors ca o lămîie, căci amenințarea articolului 175 avea efecte dezastruoase, ce conduceau de cele mai multe ori la sinucidere, iar poliția urmărea atît pe șantajiști cît și pe victimele lor[3].

---

[1] Guy Breton: Histoires d'amour de l'histoire de France, vol. I—VIII. Ed. Presses Pocket, Paris, 1960.
Guy de Cars: Cette étrange tendresse; Ed. Flammarion, Paris, 1960,

[2] Care pedepsea cu închisoare raporturile nefirești dintre persoane de sex masculin (dar nu și dintre femei).

[3] * * *: Mein Damaskus, Ed. Fackelreiter, Hamburg, 1929.

În armată, prostituția masculină, pe care generalul von Schoenaich a putut s-o observe mult mai bine, s-a răspîndit într-un mod atît de alarmant, încît comandanții erau nevoiți să ia măsuri energice. Simpli soldați ajungeau să se vîndă pentru bani. Această practică desgustătoare a avut din punct de vedere moral, urmările cele mai grave în viața militară, care a influențat la rîndul ei cercurile civile și chiar păturile cele mai adînci ale națiunii. Raporturile dintre gradați erau în general tulburate de obsesia viciului; autoritatea ofițerilor homosexuali — și aceștia erau destul de mulți — se exercita asupra subordonaților nu numai în ce privește disciplina. Cei mai mulți dintre soldații ce se prostituau din dorință de cîștig, erau pierduți; ei nu mai puteau reveni la o meserie normală, căci „pentru ce să se istovească în munci grele, cînd le sta deschisă o ocupație rentabilă, fără nici o osteneală?".

Unele dintre marile procese scandaloase au scos la lumina zilei lucruri într-adevăr zguduitoare. Corupția în viața publică — politică și mondenă — își avea rădăcini într-un viciu pe care fățărnicia moralei naziste îl urmărea cu un singur articol de lege, rareori aplicat cu toată rigoarea, însă folosit întotdeauna ca o amenințare de către șantajiști.

Efectele, în politica internă, erau mult mai adînci decît se părea. Funestă era solidaritatea tuturor celor interesați. Întreaga viață politică, economică și socială era învăluită în taină, ca o rețea, de niște indivizi care, prin natura și prin legea lor, erau legați unul de altul într-o puternică comunitate de destin. Secretul era, în general, bine păstrat, iar adevărații homosexuali se pricepeau să copromită persoane onorabile, cu valoare intelectuală și artistică excepționale, însă normale în viața lor sexuală. În consiliile de miniștri, nu rareori se discutau asemenea chestiuni. Chiar von Schoenaich era chemat de ministrul de război, spre a da lămuriri în unele cazuri ce amenințau să devină obiectul unor interpelări în Reichstag. Modul cum s-a desfășurat procesul contelui von Eulenburg a atins și prestigiul Justiției, nu numai al castei militare imperiale.

Cît despre repercusiunile în politica externă, ele erau mult mai grave. Astfel, o revistă a dezvăluit faptul că, într-o cunoscută casă de prostituție masculină, au avut loc întîlniri intime între un înalt funcționar de stat german și un diplomat străin și că planurile cele mai secrete ale Germaniei au fost astfel trădate unei puteri străine. Însă, „trădarea de țară" n-a provocat decît o „tăcere de moarte", întrucît se pare că existau interese de stat mult mai mari și de o parte și de cealaltă, pentru ca un asemenea scandal să fie înăbușit cu deosebită grijă.

Abia într-un viitor mai îndepărtat, scria la vremea respectivă generalul von Schoenaich, se va descifra unul din cele mai tulburătoare capitole ale istoriei Germaniei și acesta revine domeniului ministrului von Holstein, numit și „excelența cenușie". Se mai știe că timp de trei decenii, acest om a avut, sub patru cancelari diferiți, o influență hotărîtoare asupra politicii externe germane. Cei mai mulți dintre diplomații germani din străinătate îl considerau încă din timpul funcțiunii sale ca pe un om bolnav la minte. Că el era vinovat de situația politică ce a condus la un nou război mondial, aceasta apare azi ca aproape sigur, după unii.

Față de aceia care contraveneau articolului 175 în timpul războiului, judecata ce li se aplica varia în funcție de rang social și grad. Scoaterea din armată, degradarea sau „dispariția aranjată", pentru evitarea scandalului, era cel mai obișnuit lucru, alteori ofițerii activi erau trecuți în rezervă sau trimiși pe front ca simpli soldați.

În epoca lui Wilhelm al II-lea, megalomania imperială avea în casta militaristă, susținută de feudalismul agrar al junkerilor și de marea industrie capitalistă, mediul prielnic pentru exaltarea ei atît pe planul social intern, cît și pe planul politicii mondiale. Și am văzut că în acest mediu poleit la suprafață de manierele nobilimii și diplomației, fermentau putregaiurile unor aberații psihice și sexuale ce s-au infiltrat și în substraturile poporului, nu numai sub forma „prostituției masculine" ci și sub forme așa-zise „ideologice".

De la regimul autocratic al lui Wilhelm al II-lea la absolutismul lui Hitler, nu e decît o deosebire de grad și de „organizare". Al treilea Reich a înlocuit nobilimea kaiseriană, păstrînd doar elementele vechii mentalități. El a scos din străfundurile unei mici pături de inadaptați, pauperizați, tocmai acele putregaiuri infiltrate în timpul îndelungatei domnii monarhice, acele impulsiuni tulburi, într-adevăr milenare, deseori refulate, din vremea triburilor barbare, al căror cult viril, excesiv masculin, e reprezentat prin zeii războinici și prin căpeteniile legendare evocate în unele opere muzicale.

Regimul nazist, instaurat în Germania în 1933 și care a dezlănțuit în 1939 cel de-al doilea război mondial soldat cu zeci de milioane de morți, cu pierderi inestimabile pentru întreaga omenire, nu va fi pe deplin înțeles de istorici, fără o atentă cercetare și din punct de vedere medical a moravurilor sexuale ale fruntașilor cît și ai multor partizani ai acestora, după cum nici perioada wilhelmiană nu a putut fi pe deplin explicată fără a ține seama de abera-

țiile anturajului imperial, în care au „strălucit" un von Eulenburg și un von Holstein.

Este inexplicabil pentru cei care s-au născut după 1945 să înțeleagă pe deplin cum a fost posibil ca Hitler să ducă la pieire un popor de zeci de milioane de oameni și să cauzeze atîta rău omenirii. Foarte multe date — o parte prezentate în cartea noastră — întăresc convingerea că el aparținea acelor cercuri de anormali sexuali. Pentru un medic, el este un von Holstein; pentru istoricii obiectivi ai celui de al III-lea Reich, „el" este Hitler. Manifestările prezentate de ambii demonstrează o gravă maladie psihică, ce nu poate fi trecută cu vederea, chiar dacă numărul unor bolnavi poate atinge proporții neobișnuite...

După cum procesul lui von Eulenburg, de la începutul secolului, a putut fi considerat ca „abcesul prin care s-a scurs puroiul homosexualismului ipocrit" de sub regimul kaiserian — „drama" lui Roehm[1] și cea a generalului von Fritsch[2], ambii homosexuali, au reprezentat expresia brutală, sîngeroasă, a suprimării acelorași moravuri, însă mult amplificată. Scandalul Eulenburg are oarecare asemănare cu „afacerea Roehm" sau cu „von Fritsch", prin aceea că cei trei „eroi" — a căror origine socială era diametral opusă — făceau parte din înaltele sfere guvernamentale; toți trei s-au bucurat de cele mai mari favoruri din partea șefului suprem, sfîrșind prin a cădea în dizgrație și abjecțiune. Înclinările lor homosexuale au fost exploatate de adversari, spre a revărsa oprobriul și asupra ocrotitorilor lor. „Oare nu se explică acum — se întreabă un reputat specialist în patologie sexuală — de ce naturile dominatoare ca Wilhelm al II-lea și Hitler se simt atît de des atrase spre homosexualitate; cauza rezidă mai mult în motive de psihopatologie decît în afinități sexuale".

Cei mai mulți dintre invertiți — și exemple găsim la marile curți europene — cedează foarte docil îndrumătorilor lor, bărbați plini de energie, care nu tolerează nici cea mai mică rezistență. În fanatismul lor pentru acești șefi, ei sînt cu atît mai manipulabili, cu cît se sfîșie adesea între dînșii și nu se simt în siguranță decît dacă se bucură și de favorurile stăpînului lor. Se ivesc însă, de obicei, ambițioșii, „adversari intriganți" care nu rareori sînt ei înșiși niște anormali sexual și care îi invidiază pe „mignoni"[3]

[1] 30 iunie 1934: „noaptea cuțitelor lungi", epurare în rîndurile S.A.

[2] Succesorul ministrului de război Blomberg, forțat să demisioneze ca urmare a căsătoriei cu Erna Gruhun ce fusese înregistrată ca prostituată și pozase pentru niște fotografii pornografice.

[3] În sensul simplu de favoriți

pentru situația lor privilegiată. Dacă nu izbutesc prin mijloace directe, acești invidioși se servesc de „săgeți otrăvite" ce nu greșesc aproape niciodată ținta: ei dezvăluie secrete de alcov, fac pe moraliștii indignați, calomniază, ca să nu se observe că se găsesc ei înșiși în aceeași situație, mistifică, amăgesc mulțimea cu comploturi și primejdii, pînă ce ea crede într-adevăr că dînșii au distrus un „buboi pestinențial", cînd de fapt întreg corpul Statului este bolnav... Exemplul Germaniei naziste în frunte cu Hitler, constituie cea mai vie pildă.

Aceasta este o explicație psiho-sexuală a dramelor Roehm și von Fritsh, pentru cei ce le cunosc în amănuntele lor abjecte. „Eroii" unor asemenea isprăvi nu sînt înlăturați pentru că sînt homosexuali, ci pentru alte motive „morale", pentru înalte rațiuni de Stat! Eulenberg a fost acuzat de un pretins parjur; Redl, ofițer de stat major austriac, a fost osîndit pentru simple fraude; Roehm, șeful acelor faimoase S.A.-uri a fost acuzat de trădare a Führerului iar von Fritsh că se opunea ideilor invadatoare ale aceluiași. De fapt, toți și atîția alții de teapa lor, aveau același viciu, și trebuiau înlăturați sau suprimați, de îndată ce s-au dat de gol și nu au mai fost utili...

Ceea ce s-a petrecut în 1934 în al treilea Reich, cînd secțiunile de asalt (S.A.) și garda personală a lui Hitler s-au măcelărit între ele, nu este ceva nou. Nici defăimarea adversarilor disgrațiați, prin etalarea moravurilor lor sexuale, nu este nouă. Ferocitatea și amploarea masacrului nu constituie un fapt „inedit" în istoria germană. Călcînd peste cadavrele căpeteniilor tineretului homosexual, Hitler și-a creat doar un grup de adversari în plus, cel al uraniștilor care s-au înrolat în tabăra nazistă, lăsîndu-se amăgiți de toleranța pe care Führerul o arătase la început față de Roehm și alții. Iată deci cum psihopatologia își poate aduce contribuția la descifrarea istoriei.

Un fanatic teoretician rasist, Hans Blücher și un nobil prusac ce se ascundea sub pseudonimul Lexow, autori ai unei broșuri despre armată intitulată „Armată și sexualitate", s-au ocupat de unele moravuri, referindu-se la o antică frăție de sînge și de arme, ca aceea a legiunii sacre de la Theba și la cavaleria medievală: Ordinul Teutonic, precum și la diverse asociații de camarazi mai mult sau mai puțin homoerotice. În „Cavalerii de la Malta", dramă fără femei a lui Fr. Schiller (rămasă neterminată), prietenia pasională este descrisă așa cum se manifestă ea în aceste societăți bărbătești. Schiller însuși notează despre cei doi eroi, Crequi și Saint-Priest: „cavaleri care se iubesc", și adaugă: „iubirea dintre cei doi cavaleri trebuie să aibă toate caracteristicile iubirii sexuale". Ce

am mai putea adăuga sau cum am putea da o altă interpretare unei astfel de afirmații fără schivoc.

Că ne place Richard Wagner, că este considerat ca un titan, aceasta nu înseamnă că trebuie să trecem cu vederea o fațetă a sa, cîtuși de puțin etică. Din contră, sîntem siguri că vom înțelege mai bine unele aspecte ale operei sale. Richard Wagner — favoritul lui Ludovic al II-lea de Bavaria[1] — a cărui muzică era foarte apreciată, precum se știe, de Hitler și anturajul său — se exprima foarte hotărît în „Opera de artă a viitorului" despre „valoarea pasională a legăturilor homosexuale în anumite grupuri". El disprețuia amicițiile „literaro-epistolare", interesante și prozaice, slăvind iubirea ce are la bază „nobilele plăceri sensualo-spirituale și care la spartani reprezenta „unicul educator al tineretului". Iubirea aceasta viguroasă provoca plăcerile și bucuriile publice, declanșa acțiunile îndrăznețe. Asociațiile masculine de camaraderie amoroasă erau legate în unități de combatanți, a căror lege supremă, „spirituală", era disprețul față de moarte, „pentru ajutorarea iubitului aflat în primejdie sau pentru a-l răzbuna dacă era silit să muște țărîna".

Ne pare rău că sîntem nevoiți să descoperim aspecte mai puțin cunoscute și în același timp cîtuși de puțin demne de atenția noastră. Sîntem siliți să repetăm că numai avînd o imagine globală și din toate unghiurile, putem înțelege fenomenele vieții sociale. E un punct de vedere, iar cîmpul de activitate stă larg deschis...

[1] Despre „legătura" dintre aceștia s-a scris mult...

CAPITOLUL II

De la boală la creația artistică

• GEORGE SAND • VINCENT VAN GOGH • FEODOR MIHAILOVICI DOSTOIEVSKI • GEORGE BACOVIA

George Sand

Celebra scriitoare, cunoscută în literatură sub numele de George Sand, pe lîngă imensul interes literar pe care îl oferă, considerăm că ar putea fi privită, în aceeași măsură, și din punct de vedere medical.

George Sand s-a născut la 1 iulie 1804 la Paris, în condiții cu totul neobișnuite: în timpul unei petreceri de familie: „s-a născut în roz și în muzică, va fi o răsfățată" va profetiza sora mamei sale. „Se va numi Aurora — ca mama mea, va completa tatăl". Mama copilei, după ce a făcut prima parte a campaniei de la Marengo în furgoanele armatei, ajungînd chiar și în patul de campanie al unui general, a devenit amanta locotenentului Maurice Dupin. Au trăit împreună patru ani de zile, timp în care ea l-a întreținut, reușind să legalizeze în cele din urmă legătura lor abia cu două luni înainte de nașterea Aurorei.

După patru ani petrecuți la Paris, în 1808 au plecat cu toții în Spania, Maurice Dupin făcînd parte din anturajul lui Murat. În somptuosul palat de la Madrid li s-a dat un apartament care a produs o puternică impresie asupra micuței Aurora; pentru prima oară ea putea să se examineze cu surpriză, în întregime, într-o oglindă mare, iar costumul militar cu care o deghizase mama sa spre a flata pe Murat a fost descris de ea mai tîrziu ca o adevărată minune.

Întoarcerea lor în Franța într-un cadru apocaliptic de flăcări, ruine și cadavre lăsate pradă corbilor, a impresionat-o profund pe copilă. S-au refugiat la Nohant, aproape de Chârtres. Liniștea

reședinței senioriale a Aurorei Dupin de Francueil, fiica naturală a mareșalului de Saxa și mamă a lui Maurice, contrasta cu infernul zilelor de retragere prin Pirinei. Distincția, calmul și stăpînirea de sine a doamnei de Francueil nu se împăcau deloc cu voluntarismul, bruscheța și vulgaritatea norei sale — o brună înflăcărată și plină de temperament, fostă modistă, trăită în lumea teatrală, de unde rămăsese cu o înclinație spre un dramatism grotesc. În septembrie 1808, Maurice moare pe neașteptate într-un accident stupid; mama și bunica — două temperamente diametral opuse — au început s-o tortureze îngrozitor pe mica Aurora în ciuda bunelor intenții de care erau animate amîndouă. Bunica urmărea formarea ei spirituală dîndu-i o educație și ținută îngrijită și mai ales maniere distinse, spre deosebire de mama sa care, dimpotrivă, vroia s-o pregătească pentru viață, învățînd-o să coase, să gătească, cu alte cuvinte să fie o gospodină desăvîrșită. Bunica îi paraliza toate elanurile, căci „era mai severă și mai înfricoșătoare în dulceața ei... Mîngîierile bunicii mă îndemnau la plîns, va spune George Sand, pentru că îmi aminteau îmbrățișările pasionate ale scumpei mele mame". În cele din urmă separarea a devenit inevitabilă și copila a rămas în grija bunicii, mai ales că mama a trebuit să cedeze temperamentului său vulcanic și să se mute la Paris, unde putea găsi cu mai multă ușurință și discreție satisfacerea impulsiunilor sale. Aurora avea pe atunci nouă ani.

Pînă la vîrsta de doisprezece ani a fost o fetiță stearsă, deloc vioaie, nici vorbăreață, cu un aer stupid. Stătea îndelung nemișcată cu ochii holbați, cu totul inertă, lăsîndu-se dusă fără nici o rezistență de curentul vieții; totuși părea mulțumită și se complăcea mai mult în societatea porcarului, a vizitiului, preferînd coșarul vitelor, salonului. De aceea bunica îi dă ca preceptor pe medicul Deschartes, care crescuse și pe fiul ei, tatăl Aurorei.

Copila a început brusc să arate înclinații literare care o entuziasmară pe bunică, deoarece la doisprezece ani combina în mod ingenios fragmente din lecturi cu imaginația ei, făurind opere proprii. Dar, în fața insistențelor de a o aduce și pe mama sa, bunica a internat-o într-un pension la modă în acei ani: „Couvent des Augustines Anglaises", fostă închisoare pe timpul Revoluției.

In ciuda comportamentului ei zglobiu și nedisciplinat, la vîrsta de cincisprezece ani în plină pubertate, a fost adînc șocată de atmosfera din capela mînăstirii. Astfel, într-o seară, la începutul unei slujbe, sub lumina candelei aflată sub un tablou din altarul capelei, tablou care reprezenta pe Sfîntul Augustin primind în Egipt ordinul misterios de a citi Sfînta Scriptură, a simțit pe neașteptate o ameteală: ...o lumină albă a învăluit-o și o voce i-a

spus cuvintele care au determinat conversiunea Sfîntului Augustin: „Tole, lege". Această stare neobișnuită pe care a simțit-o în fața tabloului la care se adăuga marea ei receptivitate și sugestibilitate o determină să se... pocăiască pentru păcatele mamei sale, pe care i le relatase plină de reproșuri bunica. Postul nesfîrșit și torturile pe care și le-a impus (un colier cu țepi ce-l purta zi și noapte), au fost curmate prin intervenția înțeleaptă a confesorului iezuit, abatele de Prémord, care analizînd situația îi interzice chinurile și-i ordonă să reînceapă să se joace cu colegele ei, ceea ce ea primește cu multă voioșie. Dar bunica, adeptă a lui Rousseau și a enciclopediștilor, detestînd pe preoți, i-a învinovățit pe nedrept de a fi tulburat mintea copilei prin fanatismul lor și ca urmare a retras-o din pensionat. Pe Aurora, acum în vîrstă de șaisprezece ani, bunica o punea să-i citească fără alegere din toate operele marilor filozofi, moraliști și scriitori; iar bătrînul Deschartes, care educase numai băieți, pentru a-și crea iluzia că și acum are tot un băiat în fața sa, a îndemnat-o să poarte haine bărbătești, o lua zilnic la cavalcade, la vînătoare, pînă ce ea sfîrși în cele din urmă să se pasioneze de acest gen de viață. Și, combinînd în mod paradoxal nevoia ei naturală de visare cu aceea de mișcare, se trezea de multe ori visînd în timpul galopului vertiginos al calului. Dar, prin purtarea ei a început să scandalizeze regiunea, mai ales cînd studia anatomia cu studentul în medicină Ajasson de Grandsagne, dezgropînd cadavre din cimitir! Cînd însă camaradul a vrut să transforme tovărășia studioasă în intimitate amoroasă, Aurora l-a repezit cu indignare: „Fiziologia e una, iar amorul alta" — va spune ea mai tîrziu referindu-se la acest episod. Cînd mama ei, alarmată auzind că fiica studiază latina și anatomia, a intervenit, Aurora i-a răspuns drastic că n-are nimic să-și reproșeze din moment ce a fost condusă de o persoană serioasă și înțeleaptă ca bunica ei; se pare că acum o aprecia mai mult pe bătrînă. Dar în noiembrie 1821 bunica a murit și de frică să nu ajungă la mama sa, a încercat să se sinucidă, aruncîndu-se călare în rîul Indra, salvîndu-se numai datorită comportării calului.

Vulgaritatea mamei, în compania căreia a trăit cîtva timp la Paris, a exasperat-o atît de tare, încît a primit ca o salvare căsătoria ce i s-a propus cu baronul Casimir Dudevant. Încă din primele zile însă, între cei doi s-a născut o neînțelegere intimă gravă și asta mai ales din cauza frigidității Aurorei, în contrast cu firea pasională a soțului. Mai tîrziu, la stațiunea Cauterets, unde fusese trimisă de medici din cauza sănătății ei grav zdruncinate, Aurora s-a îndrăgostit de Aurélien de Sèze, însă, de data aceasta puritanismul lui a fost motivul despărțirii lor treptate. Revenită

acasă, traiul devenise într-adevăr infernal, căci Casimir era alcoolic și de o violență ce-l împingea la amenințări criminale față de ea. Aurora se consola scriind și primi chiar aprecieri elogioase pentru încercările ei literare. A scris „Le voyage en Amérique", și, se pare, începutul „Indianei" în 1827. S-a îndrăgostit apoi de studentul Jules Sandeau, părăsindu-și soțul pentru a se stabili cu iubitul la Paris. Cu acest prilej și-a părăsit și băiatul Maurice, în vîrstă de numai cinci ani, pe care îl crescuse cu mare adorație pînă la primii pași, cînd brusc s-a dezinteresat de el. La Paris, și-a dus viața în mijlocul studenților, îmbrăcată tot timpul în veșminte bărbătești; pentru a-și cîștiga existența pieta tabachere, bibelouri și în cele din urmă s-a apucat de ziaristică. După îndemnul lui Henri de la Touche, directorul lui „Figaro" (pe atunci un ziar neînsemnat) a scris împreună cu Sandeau, în 1831, romanul „Rose et blanche" sau „La comédienne et la religieuse", care a fost semnat Jules Sand și a avut un mare succes. Dar romanul ei trăit cu Sandeau devenise o adevărată tortură, căci el o decepționase lăsînd nesatisfăcut — zicea ea — sufletul ei „avid de afecțiune", deși tot ea era cea care scria doctorului Regnault: „În trei luni l-am văzut leșinat de o sută de ori în brațele mele... plăcerile ce i le ofer îl ucid și sînt plătite în dauna zilelor lui".

Ruptura dintre ei a avut loc atunci cînd ea, întorcîndu-se acasă pe neașteptate, după o scurtă absență, a găsit în patul său pe Sandeau cu o spălătoreasă.

Succesul primului roman i-a dat curaj și de atunci a început să scrie singură sub numele de George Sand (ultimul provenind din jumătatea numelui fostului ei amant). În 1823 a terminat romanul „Indiana", în care pleda violent pentru lupta de emancipare în problema libertății amorului. Marele succes a făcut din George Sand profetul umanității și Dostoiewski a proclamat-o: „Adeptul cel mai complet al lui Christ". Iar generația romantică a consacrat-o imediat ca interpretul cel mai elocvent al individualismului.

George Sand a venit în contact cu personalități literare marcante ale timpului, dar în afară de Balzac, „geniile masculine" — printre care Victor Hugo și Al. Dumas fiul — au ocolit pe această femeie, înspăimîntați de misterul ce o învăluia, impresionați de reflecția de mai tîrziu a lui Jules Sandeau: „C'est un cimetière", confirmată și de Félix Pyat: „C'est comme la Tour de Nesle, elle dévore ses amants". În schimb a devenit o veritabilă atracție pentru temperamentele nervoase, mai mult sau mai puțin masochiste, cum spunea Charpentier; însăși răceala sau frigiditatea ei

deveneau stimulente pentru aceia care se consumau cu disperare pentru a încălzi această marmoră. Sainte-Beuve înspăimîntat la rîndul său de această femeie s-a mulțumit să devină conducătorul ei spiritual și chiar consilierul ei și regizorul tentațiilor ei. Pentru a înlătura pericolul care pîndea, i-a găsit ca amant ideal pe elegantul Prosper Mérimée: dar rezultatul a fost dezastruos: „J'ai eu Merimée cette nuit, c'est bine peu de chose", s-a destăinuit ea prietenei Marie Durval, care prin Al. Dumas-fiul a răspîndit știrea în tot Parisul. La rîndul lui, Mérimée împrăștia amănunte fioroase asupra comportării amantei efemere; nu putem reda decît următoarele: „Maigre et noire comme une taupe. C'est une femme débauchée à froid, par curiosité plus que par tempérament".

I-a venit apoi rîndul lui Musset care i-a inspirat din totdeauna teamă prin cinismul lui. După îndemnul lui Sainte-Beuve și-a pus mai întîi speranța în filozoful spiritualist Jouffroy: „Je recevrai Jouffroy de vos mains", i-a scris ea cu umilință. Dar cu puțin timp în urmă scrisese că „detestă oamenii virtuoși din naștere"; îi apreciază „ca niște flori rare și fructe frumoase", dar nu-i simpatizează. Ei îi trebuie un „om candid, neexperimentat pentru un anume fel de idei" în care ea „a trăit și pe care le-a aprofundat". S-a hotărît atunci să se resemneze „căci nimic nu-i mai surîdea în viață" și s-a consolat transportîndu-se în lumea exaltată din romanul ei „Lélia". Dar după cîteva luni de la publicarea romanului iată că scrie din nou lui Sainte-Beuve: „Poate că am blestemat natura și pe Dumnezeu în Lélia; Dumnezeu care nu e rău și nu ține să se răzbune pe noi, mi-a închis gura redîndu-mi tinerețea inimii și silindu-mă să mărturisesc că a pus în noi bucurii sublime". Cauza era că în loc de a mai îmbrățișa cu disperare fantome, devenise acum metresa lui Musset. Dar calmul ei în contrast cu furtuna din cărțile pe care le scria, l-au făcut pe Musset să aibă diferite bănuieli deșteptîndu-i o gelozie tiranică. Legătura lor, prelungită la Veneția, unde ea îngrijise pe Musset bolnav cu un devotament de mamă, a fost întreruptă, apoi reluată la Paris și după alte astfel de împăcări și rupturi, s-au despărțit în cele din urmă definitiv. Totuși această dragoste a rămas pentru ea tot restul vieții o rană mereu deschisă. Mai tîrziu a avut legături cu apostolul umanitarist Michel din Bourges, dar a rămas decepționată; apoi cu autodidactul nebulos Pierre Leroux și în sfîrșit cu diafanul și genialul Chopin care, deși se ferea de ea la început, dezgustat fiind de alurile ei masculine, a trăit cu George Sand timp de zece ani. Legătura ei cu Chopin reprezintă un exemplu de devotament sublim față de acest bolnav foarte dificil, pe care are însă cruzimea să-l numească „le cher cadavre". Cu toată pa-

siunea ei pentru muzică nu a putut suferi pe Liszt din cauza rezervei cu care o trata, suportîndu-l doar pentru a face plăcere metresei lui, Marie d'Agoult, căci pentru ea „un amour sans union des corps est msytique et incomplet".

În scrierile ei se arătase la tinerețe democrată și uneori avînd chiar accente anarhiste, dar cu cît înaintează în vîrstă devine tot mai mult dominată de spiritul tradiționalist moștenit și învățat de la bunica ei. De aceea, în cele din urmă, consideră că principiile de independență cerute de ea pentru femei, ar fi dezastruoase pentru majoritatea lor, iar participarea ei la revoluția din 1848 a fost calmă și ponderată. La bătrînețe, spre deosebire de anii tumultuoși ai tinereții, scrie numai romane pastorale ducînd o viață în care se confundă cu nevoile și sentimentele țăranilor. Demonstrează încă odată puternicul ei instinct matern, care i-a colorat de altfel toate iubirile, realizînd un echilibru binefăcător, pe care-l exprimă astfel: „Je suis paysan (la masculin n.a.) au physique et au moral". La bătrînețe iubirea de familie ia pentru George Sand forme sublime. „La sacro-sainte littérature — scrie ea lui Flaubert — n'est que secondaire pour moi dans la vie. J'ai toujours aimé quelqu'un plus qu'elle et mai famille plus que quelqu'un". A murit la vîrsta de 72 de ani, la 7 iunie 1876 de ocluzie intestinală, celebrul chirurg Pèan intervenind prea tîrziu.

Constatăm din scurta biografie a lui George Sand, că viața ei a fost complet dominată de afectivitate, avînd coloritul specific psihologiei feminine într-o formă mai accentuată; însă mai reiese și un pronunțat proces de intersexualitate. Le vom examina pe rînd:

1. *Afectivitatea* o domina pe George Sand sub multiple forme.

a) La vîrsta de 10—12 ani are înclinații irezistibile către viața instinctivă, se lasă dusă fără nici o rezistență de curentul vieții, este atrasă de viața simplă rustică și de vulgaritate. Faptul că mai tîrziu s-a delăsat de aceste înclinări se datorește intervenției simțului social, care reprezintă o fază înaintată a vieții sufletești. Tendința la visare înseamnă de fapt fuga din fața celui mai mic efort de atenție și concentrare.

b) Iubirea filială puternică, care la vîrsta de 12 ani se traduce printr-o criză ce a îndemnat-o să evadeze de la mama sa.

c) Sugestibilitate puternică: simte, prin analogie cu Sfîntul Augustin, nevoia de a ispăși ceva și ea, și pentru că nu are ceva mai grav personal, vrea să ispășească păcatele mamei; apoi se arată tot așa de influențabilă cînd, sub îndemnul confesorului, nu se mai preocupă de vreo ispășire și își reia viața de mai înainte, împreună cu colegele de școală.

d) Sensibilitatea sexuală este deșteptată sub o formă imprecisă de frumoasele portrete ale sfinților și se traduce la început printr-o nevoie de devoțiune religioasă exagerată.

e) Sensibilitatea și susceptibilitatea exagerate sub forma deznădejdii (cauzată de perspectiva traiului comun cu mama sa, pe care acum o detestă—inversiune afectivă) o determină să se sinucidă la vîrsta de 15 ani, aruncîndu-se călare în rîu, act impulsiv care anihilase însuși instinctul de conservare.

f) Preocupare exagerată pentru problema dragostei pentru care preconizează în „Indiana" răsturnarea normelor sociale în vederea emancipării femeii; apoi goana ei disperată după amor în tot timpul tinereții și maturității — preocupare exclusivă și obsedantă care o face pe contesa de Noailles în „Forces éternelles" să spună: „Rien d'autre que l'amour n'occupe ces furies".

g) Caracterul matern al tuturor iubirilor ei: pentru copilandrul diafan Jules Sandeau, pe care s-a trezit dintr-o dată că-l iubește; pentru tînărul bolnăvicios Musset, căruia îi spune în timp ce-l îngrijea la Veneția de unul din accesele de febră: „Mi-ai spus în momentele bune că Providența m-a însărcinat să veghez asupra ta în toate zilele. Sînt zile cînd sînt, cînd vreau să fiu mama ta" — cuvinte transcrise de însuși Musset; asemenea pentru fragilul Chopin, despre care scrie după nouă ani contelui Gryzmala, amicul comun care-i legase: „Sînt șapte ani de cînd trăiesc cu el ca o virgină"; pentru gravorul Al. Manceau, om simplu, bolnav și tiranic, cu opt ani mai tînăr decît ea, cu care la bătrînețe are o conduită de infirmieră devotată și răbdătoare, pînă la moartea acestuia.

h) Umanitarismul ei fanatic și tendințele sau chiar impulsurile caritabile de tot felul, devenind la bătrînețe o binefacere pentru regiunea Berry.

i) Manifestările ei literare au caracterul afectiv al producțiilor feminine și anume: proiecțiunea eului — ceea ce face ca în genul epistolar și în roman femeile să excelez: în operele ei nota emotivă domină.

j) În ideile, atitudinile și întreaga ei conduită găsim numeroase inconsecvențe și incoerențe specifice și ele logicii feminine, astfel:

După ideile revoluționare din „Indiana" pentru libertatea amorului femeii, iată ce scrie un an mai tîrziu: „Nu m-am gîndit niciodată să ridic în „Indiana" o chestiune pentru sau contra societății... sînt excesivă și femeie prin ignoranță și nu-mi sînt străine inconsecvența ideilor și lipsa absolută de logică".

În „Lélia" sfidează pe Dumnezeu, terminînd astfel: „Numai un apetit sălbatic a putut face din femeie sclavă și proprietatea bărbatului". La cîteva luni după publicarea romanului, iată ce scrie lui Sainte-Beuve sub influența legăturii recente cu Musset: „Poate am blestemat natura și pe Dumnezeu în Lélia; Dumnezeu care nu e rău și nu ține să se răzbune pe noi, mi-a închis gura redîndu-mi tinerețea inimii și silindu-mă să mărturisesc că a pus în noi bucurii sublime".

Afectivitatea îi întunecă judecata și chiar simțurile elementare, căci iată ce scrie despre Michel din Bourges, un predicator care o fascinase cu elocința sa impetuoasă și care era mic de statură, slăbănog, încovoiat, plesuv, miop, cu guturai permanent ce-l făcea să se „înfofolească" cu cîte trei-patru fulare și care la 35 de ani părea să aibă 60: „Vino, iubitul meu și, reînviată ca pămîntul la soarele de mai, voi arunca veșmîntul meu de gheață și voi tresălta de iubire și sbîrciturile suferinței se vor șterge de pe fruntea mea, și-ți voi părea frumoasă și tînără pentru că voi zburda de bucurie în brațele tale de fier"; și pentru că era și ea adepta frenologiștilor la modă, Gall și Lavater, iată cum îl descrie pe acest Michel: „Părea a avea două cranii sudate. Semnele facultăților sufletești erau tot așa de pronunțate la prora acestei puternice corăbii, pe cît erau cele ale instinctelor generoase la pupă". De asemenea este pur și simplu orbită de predicatorul Leroux, a cărui modestă propagandistă era și pe care-l introduce în cele mai distinse saloane ca pe o minune; avid de contactul cu lumea aleasă, deși respingător prin urîțenia și murdăria lui, iată ce scrie despre el Bérenger, în 1840: „Notre metaphysicien s'est fait un entourage de femmes à la tête desquelles este George Sand et, c'est dans les salons dorés qu'il expose ses principes religieux et ses bottes crottées". Bineînțeles ambii au fost amanții ei, fiindcă ea nu accepta o apropiere sufletească sau intelectuală fără cea fizică. Este și explicația pentru care îl detesta discret pe Liszt pe care îl numea „le crétin" din cauză că se arătase insensibil la farmecele ei.

Tot din motive afective, de la anarhismul din tinerețe, devine o revoltată la maturitate și se împacă cu ordinea morală și socială la bătrînețe, cînd consideră că principiile de independență invocate de ea altădată pentru femei, ar fi dezastruoase pentru majoritatea acestora.

Temperarea elanului literar și adoptarea genului pastoral în locul propagandei revoluționare impetuoase, se datorește unui echilibru interior, pe care îl descrie astfel: „Je suis paysan au physique et au moral"; după 1848 scrie: „Credeați că beau sînge în cranii de aristocrați. Ei nu! studiez pe Virgil și învăț latinește".

Și dragostea de familie inexistentă practic în timpul maturității, capătă la bătrînețe forme sublime. „La sacro-sainte littérature — scrie ea lui Flaubert — n'est que secondaire pour moi dans la vie. J'ai toujours aimé quelqu'un plus qu'elle et ma famille plus que quelqu'un".

Interesul material și logica afectivă o domină astfel încît, în timp ce profesa nonconformismul și revoluția, nu înceta să-și apere cu violență averea amenințată de către fiica și ginerele său.

2. *Intersexualitatea* ei s-a manifestat în condițiile următoare:

a) Costumul masculin, e drept, i-a fost dat prima dată de mama ei pentru a flata pe Murat, la vîrsta de patru ani la Madrid; la adolescență i-a fost impus de Deschartes, pentru ca mai tîrziu amestecul ei în viața studenților să-i fie astfel mult înlesnit; cu toate acestea adoptarea lui definitivă pare să țină seama de psihologia intersexuală. Magnus Hirschfeld în lucrarea „Die Travestiten" citează cazul unei femei care simțea maximum de plăcere în partidele ei amoroase numai atunci cînd partenerul ei îmbrăca haine femeiești.

b) Neînțelegerea conjugală se datora în parte virilității exagerate a soțului.

c) Fuga disperată după iubire se datorește cerințelor greu de satisfăcut ale sexului feminin, atenuat în funcțiile lui prin exagerarea notei masculine a constituției sale; în majoritatea cazurilor ea nu simțea nici o mulțumire pentru că paroxismul voluptuos al femeilor frigide uneori nu se poate produce cu nici un preț iar în rarele cazuri cînd se produce, aceasta se datorește numai unor practici experte cum pare să fi procedat experimentatul Musset, singurul amant pe care George Sand l-a regretat toată viața și care îi producea o așa de mare satisfacere a simțurilor, încît se credea înșelat din moment ce ea devenise atît de calmă în contrast cu furtuna erotică din cărțile ei. Amorul ei matern pentru amanții copii pe care îi prefera pare a fi un refugiu și o compensație față de tortura ce-i procura viața sexuală din cauza frigidității și deci a atenuării funcțiilor feminine organice; ceea ce nu influența totuși, cum ar fi fost de așteptat, întreaga viață sufletească care păstra un colorit net feminin în această privință, a afectivității cu caracter matern.

d) Homosexualitatea ce i s-a atribuit pare nefondată și s-ar datora ispitei pe care o simțea de a profita de tulburarea ce produceau asupra unor fiice ale Evei costumul și alaiurile ei masculine; însă în timpul unei crize de amanți s-a vorbit că a încercat cu

tulburătoarea actriță Marie Dorval, muza lui Alfred de Vigny, „jocurile latine" și „voluptățile grecești".

e) Scrisul ei a fost de multe ori un refugiu sufletesc față de decepțiile ei amoroase, căci era numai expresia liberului curs al gîndurilor fără nici un efort de elaborare; însă alte ori era expresia unei atitudini virile, combative, nonconformiste.

f) Nu putem preciza că virilismul ei a fost manifestat încă din copilărie, deși se pare că pînă la căsătorie nu s-a arătat prin nimic în afară de revolta față de studentul în medicină care căuta intimitatea amoroasă; însă de atunci virilismul s-a manifestat atît prin frigiditate cît și prin toate actele și atitudinile ei pînă la vîrsta involuției, la începutul bătrîneții, cînd simțurile cu exigențele lor sexuale confuze s-au potolit și cînd ea a rămas dominată de feminitate cu o notă maternă foarte accentuată, împreună cu o înfocată iubire de familie, pînă atunci abia perceptibilă.

g) Însăși enorma ei producție literară are un caracter net masculin cum a remarcat fără nici-o cunoștință de biologie Henri James: „Geniul ei e feminin prin calitate dar masculin prin cantitate". Musset spunea: „Ea îndeplinește lucrul de scriitor cu o punctualitate cu totul administrativă, de notar". Trebuie să recunoaștem că exaltarea din scrierile ei poate fi atribuită în mare parte și atmosferei de înflăcărat umanitarism, revoluționarism și romantism al epocei sale, datorită mai ales sugestibilității sale net feminine.

În concluzie, personalitatea scriitoarei George Sand la maturitate (adică personalitatea dobîndită adăugată celei înnăscute), formată din constituția organică (adică temperamentul) și din dispozițiile sufletești și intelectuale (caracterul) poate fi explicată prin factorii care au determinat-o. Personalitatea înnăscută poate fi atribuită eredității directe, destul de încărcate: tatăl aventurier și puțin amoral, iar mama erotică, nimfomană, dezechilibrată și cu înclinări vulgare. Personalitatea dobîndită se poate atribui: unei prime copilării aventuroase, unei a doua copilării lăsate în seama instinctelor, unei adolescențe dirijate după norme contradictorii, unei căsnicii nepotrivite, unei vieți de boemă, unei atmosfere sociale și politice impregnate de idealuri utopice și frămîntată de tendințe anarhice violente, unui succes strălucit aducînd un prestigiu rapid neobișnuit în cariera scriitoarei etc.

Comportarea ei dovedește o împletire aproape continuă de virilism și feminism, terminîndu-se cu triumful acestuia din urmă cînd a apărut crepusculul vieții sexuale. Însă, în general a prezentat unitate în linia generală a vieții, ca bărbații, și coerență în

detalii, ca femeile, din cauza dominației sentimentelor, a logicii afective feminine asupra logicei raționale masculine, fără însă a avea puterea sentimentelor feminine nestingherite care ar fi înlăturat-o complet pe aceasta din urmă.

Vincent Van Gogh

Groot-Zundert este un mic orășel situat la cincisprezece kilometri de Rosendaal, vama olandeză a șoselei Bruxelles-Amsterdam. Aici, la Zundert, s-a născut în 1853 Vincent. Théodore, tatăl său era pastor, iar Anna, mama sa se îngrijea de gospodărie.

De copil și-a manifestat un caracter voluntar și energic asemănător, se spune, cu cel al mamei sale. Vincent mai avea doi frați și trei surori; dintre toți aceștia o afecțiune aparte o va purta însă doar lui Théo, fratele mai mare cu patru ani decît el.

Vincent urmărea cu o curiozitate neobișnuită la un copil, atît micile vietăți din natură cît și munca țăranilor pe cîmp. Fire independentă, prefera singurătatea și hoinăreala pe cîmp, decît tovărășia surorilor sale sau claustrarea în sala de clasă. Perioada copilăriei îl va urmări peste ani, aducîndu-i o boare de înseninare în răgazurile de acalmie ale bolii. Cînd fratele său Théo îl va vizita la spital, la Arles, el îi va spune: „Am visat că eram la Zundert. Am văzut fiecare cameră a casei, fiecare colțișor, fiecare plantă din grădină, fiecare cărare, curțile vecine, cimitirul, biserica, grădina de legume și chiar cuibul de berze de pe clopotniță".

În această perioadă va surprinde aspectele naturii căreia îi va păstra o viziune foarte precisă, ca și cum ar fi fost mărită de ochiul său de copil. El o va regăsi mai tîrziu, creînd peisajele sale, și mai ales, floarea-soarelui, pe care o va picta ca nimeni altul.

La vîrsta de 12 ani, părinții l-au trimis în pensiune la Zevenbergen. Anii de pensiune nu i-au lăsat nici o amintire sau probabil că intenționat i-a șters din memoria sa. În fiecare vară, în vacanțe, își regăsea locul la masă, în casa părintească. Cînd liniștea se așternea în casă, Vincent căuta cărți în dulapurile cu geamuri groase, colorate. Citea cu aviditate tot ce-i cădea în mînă, așa cum o va face de altfel în întreaga sa viață.

La 16 ani, a trebuit să-și aleagă o meserie. Nimeni nu era mai în măsură să-l sfătuiască decît unchiul său Vincent. Acesta,

retras din afaceri, trăia la Princenhage, lîngă Breda, unde își înjghebase o galerie pentru frumoasa sa colecție de tablouri. Acolo cei doi frați, Vincent și Théo, au căpătat primele inițieri în arta penelului. La Zundert nu făcuseră cunoștință decît cu natura. La Princenhaga li s-a dezvăluit o lume minunată, creată de om și mult mai adevărată.

În 1869 Vincent a intrat ca vînzător la un magazin de tablouri din Haga, aparținînd lui Teresteeg. Va rămîne aici timp de trei ani, fiind vizitat de Théo care era student. În 1872 începe corespondența dintre cei doi frați, schimb de scrisori ce va dura pînă la sfîrșitul vieții artistului și datorită cărora ne putem da seama și mai ales reconstitui existența sa.

În acei ani, Vincent le oferea cunoscuților imaginea unui tînăr cu un individualism exacerbat și care nu manifesta nici o atracție pentru meseria pe care o practica. Nemulțumit de existenta sa cenușie și mai ales dornic să cunoască cît mai mult din creațiile realizatorilor de frumos, Vincent părăsește magazinul din Haga, mai întîi pentru altă sală din Bruxelles și apoi pentru una din Londra, unde sosește în 1873.

Dacă prima copilărie a lui Van Gogh, fiul unui pastor pios a fost îmbibată de religie și de preceptele sale care, de altfel, i-au conferit gustul meditației și al visării, odată ajuns la Londra va fi bulversat de tumultul vieții și transformat într-o ființă nervoasă, avidă de perfecțiune.

Se spune că își petrecea ore întregi aplecat pe parapetul podului de la Westminster, urmărind mersul greoi al navelor vopsite în roșu și negru, încărcate cu cărbune, minereuri și diverse mărfuri, pe care Anglia le aducea din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii.

Căuta în spectacolul străzii ceea ce citise în cărți și își imagina interiorul caselor privind la ferestrele înguste și înalte. Adeseori pașii îl purtau în cartierele sărăcăcioase, printre fantomele lui Dickens, în preajma dughenelor anticarilor sau se oprea în Manon Place, acolo unde o catedrală aproape ruinată era străjuită de un cimitir, ale cărui lespezi de piatră acoperite cu mușchi verde, vegheau somnul frumoaselor actrițe de la începutul secolului al XIX-lea....

Vincent locuia într-un cartier liniștit, găzduit la o pensiune agreabilă. Dar n-a rămas mult timp, căci după ce mai întîi își lăudase în scrisori fratelui său camera, liniștea i-a fost tulburată de țipetele ascuțite ale unui papagal din vecini. Pentru a-și motiva hotărîrea de a se muta, găsește chiria prea scumpă și se instalează

la o pensiune ținută de o bătrînă englezoaică și de fiica acesteia, care, pentru a-și mai rotunji veniturile, se mai ocupau și cu o școală pentru băieți. Este foarte încîntat de noua schimbare și îi solicită fratelui să-i trimită reproduceri după tablourile unor pictori celebri.

După cum era de așteptat, Vincent se îndrăgostește de Ursula, fiica gazdei, căreia începe să-i facă o curte discretă. La început tînăra acceptă flirtul, iar Vincent cunoaște clipe de intensă fericire, totul părînd minunat. Începe să schițeze camera, interiorul, casa, strada și desenele le trimete apoi părinților săi. Din această epocă, începe să se contureze gîndul de a deveni pictor.

În vara lui 1874 se hotărăște să-i vorbească deschis tinerei englezoaice despre dragostea ce i-o poartă. Dar surpriză: dacă aceasta îi acceptase atențiile neîndemînatece și timide, care mai mult o amuzau, nu însemna că le și împărtășea. Ursula îi răspunde ferm și rece că este logodită și că nu poate da curs cererii sale în căsătorie. Vincent încearcă în van să-i cucerească inima, dar fata este neînduplecată. Șocat profund, Vincent se prăbușește psihic. Caracterul i se modifică brusc și profund. Dintr-un tînăr entuziast, care vedea totul minunat, devine un bărbat sumbru, mîndru și închis în sine. La începutul toamnei se întoarce acasă: este de nerecunoscut. Se închide zile întregi în camera sa și fumează încontinuu. De altfel, în momentele cele mai grele ale vieții sale, va proceda la fel.

Se reîntoarce la Londra, dar nu mai este cel dinainte: are o mină tristă, este bîntuit de angoase religioase, obsedat de gînduri negre. În octombrie 1874, același unchi Vincent, informat de familie, care primea scrisori tot mai puține și mai triste, îi găsește un post la firma Goupil, din Paris. Va rămîne aci doar două luni, nu se acomodează și vrea să-și încerce din nou norocul la Londra, unde revine la sfîrșitul anului solicitînd un post la foștii patroni; aceștia însă nu-l mai primesc și refuză chiar să stea de vorbă cu el. Mai rămîne totuși cîtva timp la Londra, omorîndu-și timpul în special cu cititul, îngerind tot ce-i cădea în mînă.

Își propune să învingă mediocritatea, să iasă din condiția unei existențe banale condamnat de societate, am adăuga noi de o societate ce respingea orice personalitate ce se reliefa și i se împotrivea. Drama vieții lui Van Gogh abia începe.

În mai 1875 se află din nou la Paris, ca funcționar, adică vînzător la Goupil. Timpul liber și-l petrecea vizitînd muzeele, unde rămînea ore întregi pînă la închidere. Serile le petrecea în cămăruța sa modestă din Montmartre citind cu voce tare Biblia. Pe la sfîrșitul anului, își părăsește brusc serviciul, fără să-și anunțe

patronii, și pleacă în Olanda. Drept consecință, este concediat. Unchiul Vincent, la capătul răbdării, iar tatăl său,lipsit de resurse, nu pot și nu mai au cum să-l ajute. Rămîne Théo, care dispunînd de un post la Goupil, modest de altfel, începe să-i trimită cu regularitate lunar, mici sume de bani. Așa va face toată viața.

Un anunț citit într-un ziar, l-a determinat pe Vincent să se reîntoarcă în Anglia. Se angajează ca pedagog la un pastor, ce avea o mică școală la Ramsgate. Sarcina lui Vincent era de a preda limba franceză. Dar nu reușește să facă față obligațiilor ce-i reveneau, mai ales că era dotat cu o dicțiune execrabilă. Este picătura care declanșează un proces ireversibil, ce se va amplifica pe parcursul vieții datorită unor multitudini de factori.

Începe să aibă obsesii și gînduri negre, se simte în permanență amenințat de „cineva". Se dedică studiilor teologice și este dominat tot mai mult de sentimentul religios. Îl preocupă mereu gîndul să devină predicator și să viziteze pe bolnavi. Într-o astfel de stare lamentabilă, revine în Olanda; ai săi sînt speriați de modul cum au evoluat lucrurile. Vincent este acum hotărît să îmbrățișeze aceiași meserie ca și tatăl său; drept urmare, între anii 1878—1881 urmează seminarul teologic din Bruxelles, după care se fixează la Paturages (lîngă Bruxelles) ca pastor. Este o perioadă grea din viața sa, sub toate aspectele, inclusiv cel material. Doarme într-un hambar, iar hrana o constituie modestele danii ale țăranilor. Treptat se detașează de obsesiile religioase și începe să deseneze.

Perioada aceasta, din motive pe care nu le cunoaștem, a fost trecută sub tăcere de unii biografi ai pictorului (Henri Perruchot). Traiul din ultimele luni l-a zdruncinat și fizic și moral, dar o vitalitate strașnică îi animă trupul; înviorat de nădejdi Vincent își redobîndește repede sănătatea și forțele. Odată cu liniștirea spiritului, spune el, și energia „îi revine pe zi ce trece". Pentru el desenul a însemnat într-adevăr o mare descătușare. O să-și răscumpere trecutul nechibzuit. Ambiția lui se distinge mai degrabă prin remușcările care-l rod după atîtea înfrîngeri, decît prin zelul care-l stîrnește. Venirea iernii îi provoacă un motiv în plus să părăsească mica localitate de minieri: camera pe care o ocupă era prea strîmtă pentru a putea lucra iar gîndul că va fi iarăși copleșit de singurătate și amintiri lugubre ca în anul trecut îl îngrozea... Pe nepusă masa, fără să înștiințeze pe nimeni, Vincent pleacă, mergînd pe jos, fără oprire, pînă la Bruxelles. Odată ajuns, vizitează toate muzeele, avid să acumuleze cît mai mult și cît mai repede. Ceea ce își dorește mai presus de orice este să facă cunoștință cu unii artiști, în stare, prin sfaturile cu care l-ar putea lumina, să-i grăbească progresul.

A cunoscut un anume Schmidt, care îl îndeamnă să se înscrie la Belle-Arte. Datorită lui Théo, Vincent vine în contact cu pictorul olandez Roelofs, de la care ia și cîteva lecții, în timp ce în atelierul lui Rappard, deprinde legile perspectivei.

Vara care urmează și-o petrece la Etten. Părinților săi, Vincent le oferă o imagine puțin obișnuită; e îmbrăcat în negru: haină neagră, pantaloni negri de catifea reiată, haine pe care le-a cumpărat de ocazie la începutul anului la Bruxelles. Pălăria, și aceasta tot neagră, trasă pe ochi, îi ascunde fața gînditoare, pe care toate greutățile și-au lăsat urme.

Pastorului și soției sale nu le place însă ceea ce face fiul lor, gusturile lor se deosebesc de ale acestuia ca de la cer la pămînt. Ceea ce-l mai leagă de ai săi nu mai e acum decît o obișnuință sentimentală. S-a lepădat de credința religioasă; nu-și dă încă seama că în același timp și din aceeași pornire s-a lepădat și de credința în familie, de tot ce reprezenta ea și acest lucru cu atît mai categoric, cu cît tatăl său îi fusese totodată și părinte și pastor. Ruptura cu credințele și tendințele familiei sale, este definitivă. Nici nu mai calcă pe la biserica în care oficiază tatăl său. Încetul cu încetul se dezbară și de rămășițele pe care le mai purta în el din perioada sa întunecată, și face mărturisiri uimitoare: „Pastorii, scrie el, zic că sîntem niște păcătoși, concepuți și născuți în păcat. Haida de! Ce tîmpenie!... Dacă trebuie să mă căiesc de ceva pe lume, mă căiesc de faptul că a existat o vreme în viața mea cînd m-am lăsat corupt de aceste abstracții mistice și teologice și că m-am închis prea mult în mine însumi". Ciudată întoarcere cu o sută optzeci de grade! Dar, în fond este un simptom net al maladiei de care suferea.

În luna august pleacă la Haga să-l cunoască pe vărul său Anton Mauve, un pictor cunoscut și discipol al școlii de la Barbizon. De la Mauve primește unele sfaturi și ia chiar cîteva lecții. Vincent se întoarce la Etten, încîntat de vizită, de Anton Mauve care „l-a făcut să-i vină inima la loc" și pe care-l proclamă drept „om de geniu". Vincent se simte iar plin de forță, gata să înfrunte destinul. Lupta dusă de el e o luptă pe care o îndrăgește: este în același timp o luptă pe viață și pe moarte, o luptă desnădăjduită, o luptă prometeică.

Și, dintr-o dată, lucrurile se schimbă: „N-are decît să fie trist cui i-o place, eu m-am săturat, vreau să fiu vesel, asemeni unei ciocîrlii primăvara!" declară Vincent.

La fel ca odinioară la Londra, pe vremea cînd suspina după Ursula Loyer, cerul se înseninează din nou pentru el. Se îndrăgostește de una din verișoarele sale, Kee, fiica pastorului Stricker,

foarte tînără, mamă a unui copil de patru ani, care își pierduse de curînd soțul; și din nou mijește speranța că va putea, așa cum își dorește, să se amestece în mulțimea oamenilor și să-și găsească un loc printre ei. „Cine iubește trăiește, cine trăiește muncește, cine muncește își cîștigă pîinea!“ exclamă Vincent într-o scrisoare naivă dar frumoasă ca un poem....

Vincent dorea nespus să-și înjghebe un cămin, să aibă o soție, copii pentru care să cîștige pîinea de toate zilele, să cunoască bucuriile simple, o fericire tihnită, să nu mai fie animalul hăituit, blestemat de toți!

Vincent nu se mai desparte de tînăra femeie care își petrece vacanța în casa parohială. Se joacă cu copilul ei și, cu toate simțurile exaltate, desenează cu o ușurință ametitoare. Cînd însă își declară dragostea și cînd Kee, care suferea încă de pe urma nenorocirii sale, îl respinge asemeni Ursulei odinioară, cu un niciodată „zdrobitor ca afurisenia veșnică“, răspunzîndu-i că viitorul și trecutul vor rămîne pentru ea de nedespărțit, Vincent este crunt dezamăgit. Zadarnice îi sînt încercările de sărman îndrăgostit, căci femeia rămîne neînduplecată. Atmosfera din casa parohială devine tot mai furtunoasă. Familia îi reproșează faptul că-i trimite scrisori lui Kee, care i le înapoiază nedesfăcute. „Ea a spus, nu, prin urmare tu să faci bine să taci“. Este învinuit că citește pe Michelet, Victor Hugo, „incendiarii“, „asasinii“; i se citează, pentru a-l pune în gardă, cazul acelui unchi îndepărtat molipsit de ideile franceze, care a sfîrșit prin a da în patima beției. „Ce mizerie de viață!“ oftează Vincent. Izbucnesc certuri. Pastorul își amenință fiul că o să-l dea pe ușă afară!

Vincent nu se lasă bătut, cu banii de la Théo pleacă la Amsterdam la părinții lui Kee. Aceștia sînt la cină, dar Kee prinzînd de veste, fuge. Nu mai vrea să-l vadă pe Vincent. În fața părinților îngroziți el își întinde mîna deasupra lămpii cu petrol aflată pe masă. Își va ține mîna în flacăra acestei lămpi pînă cînd va termina tot ce avea de spus. O vrea pe Kee! Vrea să-l asculte!

După o clipă de uimire, tatăl lui Kee se aruncă spre el: „N-o vei vedea!„ îi strigă furios și suflă brutal în lampă îmbrîncindu-l pe Vincent, care, de durere, e gata să-și piară cunoștința.

Se reîntoarce la Etten, iar satul vuiește de cele întîmplate. Atmosfera îl apasă greu, certurile cu tatăl său nu mai contenesc.

Pleacă la Haga; din această perioadă datează și primele sale legături cu femeile. Sînt ființe culese de la periferia societății, datorită unui maladiv sentiment de milă. Vincent trăise singur și suferise mult din această cauză, cele două mari iubiri, Ursula

și Kee, îl marcaseră profund, ireversibil. Mai tîrziu, va scrie fratelui său: „Eu nu am cunoscut alte femei decît acelea de doi bani“.

Într-una din seri, nimerind în cele din urmă într-o cafenea, intră în vorbă cu o femeie însemnată cu stigmatele tuturor nenorocirilor. Se numește Christine. E înaltă, bine făcută, nu are decît 32 de ani, dar și-a pierdut de multă vreme prospețimea. Slabă lividă, istovită, pe jumătate alcoolică, însărcinată în luna a treia sau a patra, bate străzile ținîndu-și zilele de bine de rău de pe urma prostituției. Trupul îi e ros de boli venerice, mintea îi e șovăielnică. Vincent e mișcat de istoria Christinei, vechea și banala poveste a fetei care a călcat strîmb. Vincent închină acestei femei întreaga lui afecțiune, pe care celelalte i-au refuzat-o așa de brutal.

Datorită Christinei, pe care o numește Sien, își regăsește avîntul. O pune să-i pozeze, desenează foarte mult. Starea materială este însă precară. Foarte deprimat, Vincent, a cărui sănătate se complică cu o boală venerică, rodul legăturii cu Sien, se internează în Spitalul din Haga. Vincent are oroare de boală, dar se supune voinței medicilor care îl silesc să stea nemișcat. Graba îl face însă să comită imprudențe și boala face o recidivă. În ciuda opoziției medicilor, în a patra săptămînă de spital, pleacă la Sien.

Întrucît femeile au jucat un rol important în viața lui Vincent, vom prezenta un nou episod, care ar fi putut avea o însemnătate cu totul aparte. Era în 1884. La 17 ianuarie, un accident întîmplat mamei sale — fracturarea femurului drept — îl aduce pe Vincent în casa părinților săi. Își îngrijește și-și veghează mama cu un devotament exemplar. Printre cei care veneau la casa parohială, pe cînd mama sa era la pat, se afla și o vecină, puțin mai coaptă, Margot Begemann. Are patruzeci de ani, nu e prea frumoasă dar e înzestrată cu neîndoilenice calități sufletești și intelectuale. Făptura aceasta, nespus de blajină, care aparținea uneia din familiile cele mai înstărite din Neenen, s-a simțit atrasă de Vincent. S-a îndrăgostit de el. Ca o femeie să nutrească pentru el un simțămînt gingaș, iată ceva cu totul neașteptat pentru Vincent. Se grăbește să răspundă iubirii ei, făurind de îndată cu Margot planuri de căsătorie. Efemeră și tragică idilă! Familia fetei socotește proiectul drept un nemaipomenit scandal. Cum, fiica lor să-l ia pe „zugravul“, pe ratatul ăla zdrențăros! Nici pomeneală! Margot însă (care nu pare să se bucure de un echilibru nervos prea bun) nu se resemnează în fața acestei opoziții. De vreme ce familia o împiedecă să se unească cu cel pe care-l iubește, se va otrăvi. Ceea ce și face, fără a reuși însă să se omoare. Este transportată de urgență într-o clinică din Utrecht. Cît despre Vincent, nădej-

dea într-o viață normală se spulberă și se retrage fără a mai da ochi cu Margot.

Urmează în același timp o perioadă de muncă intensă, desenează și pictează enorm de mult, tot timpul și în orice loc, fără menajamente, urmărind să învețe, să descopere secretele culorii și materiei, legătura dintre acestea. Face progrese uimitoare și ajunge să-și formeze un stil propriu.

În 1886 Van Gogh pleacă la Paris. Aici se instalează în Montmartre și este înghițit imediat de lumea interlopă a cartierului, în care puteau fi întîlniți deopotrivă artiști și scriitori, dintre care unii au devenit mai devreme sau mai tîrziu, celebri. Leagă prietenie cu Lautrec și Gauguin. Temperamentul pasional al lui Vincent se potrivește personalității lui Paul Gauguin care pînă la 35 de ani a cunoscut bunăstarea materială, ba mai mult, chiar belșugul. Și, totuși, omul bursei nu s-a putut împotrivi chemării și în ianuarie 1883, părăsește fără gînd de întoarcere birourile agenției de schimb unde deținea funcții importante ca să se dăruie trup și suflet picturii. De atunci luptă, renegat de soție, chinuit de foame, blestemat printre cei mai blestemați. Cu toată mizeria de care se plînge, are o ținută impunătoare, un mers maiestuos și o limbă ascuțită. Știe ce reprezintă, cît prețuiește, cunoaște autoritatea de care se bucură. Vincent cade sub înrîurirea lui de netăgăduit. Îl urmează prin diferite ateliere, se așează la masă cu el prin cafenele ca să discute despre pictură, sorbind cîte un absint. De fapt, în compania acestuia, Van Gogh deprinde obiceiul de a bea, ceea ce îl va aduce la capătul puterilor cu nervii, fapt remarcat prin izbucniri și crize violente de furie.

În căutarea unui mediu mai liniștit, în februarie 1888 pleacă la Arles. Nu i-a trebuit mult ca să-și dea seama că, în sfîrșit a găsit calmul pe care îl cunoscuse în tinerețe în casa părintească. Gîndindu-se să-i trimită lui Gauguin portretul său, se pictează, cercetîndu-și într-o oglindă chipul răvășit, craniul ras, goliciunea aridă a întregii fețe; imaginea tragică a unui om care a plătit, care plătește cu o renunțare deplină, ametitoarea înălțare pe culmile pustiite.

Gauguin lucra la Pont-Aven. Vincent îi scrie adesea, invitîndu-l să vină la Arles pentru a fonda un atelier, un fel de cooperativă de artiști unde Gauguin ar fi director. Nu după mult timp, acesta răspunde invitației lui Vincent, și vine în cele din urmă. Prietenia dintre cei doi artiști este însă curînd umbrită de reacțiile neobișnuite ale lui Vincent. Cum s-au petrecut lucrurile în realitate, nu se știe cu precizie, în ciuda zvonurilor care continuă

să circule și în ziua de azi. Relațiile dintre Van Gogh și Gauguin încep să devină încordate, prilejul și momentul culminant fiind oferit de neconcordanța de păreri ale celor doi cu privire la pînzele expuse într-o galerie din Montpellier.

În seara de Crăciun a anului 1886, în timp ce ambii prieteni se aflau la cefenea, Vincent ia paharul de pe masă și-l aruncă în fața lui Gauguin. Descrierea întîmplării este relatată de Gauguin în felul următor: „aveam ideea să-i fac portretul și după ce l-am terminat, l-a privit și mi-a spus: într-adevăr, sînt eu, dar eu am înebunit!. În aceeași seară, am mers împreună la cafenea; el a băut un pahar de absint. Pe neașteptate mi-a aruncat în față paharul cu băutură. M-am ferit și luîndu-l de umeri am ieșit din cafenea și în timp ce traversan piața Victor Hugo am auzit pași în urma noastră; întorcîndu-mă să văd cine este, în aceeași clipă Vincent s-a aruncat asupra mea avînd un brici în mînă. L-am privit fix și s-a oprit, coborîndu-și capul, după care și-a continuat drumul spre locuința sa. A doua zi dimineața aveam să aflu că, după ce ne despărțisem, Vincent și-a tăiat urechea pe care a făcut-o „cadou" unei prostituate spunîndu-i: „Iată, o amintire de la **mine**!".

Fiind anunțat fratele său Théo, ce se afla la Paris, și cu sprijinul unor cunoscuți, Vincent este internat într-un ospiciu, la Saint-Remy; se spune că se afla într-o stare de extremă surescitare. „Trebuie să fie vorba de un fel de epilepsie", diagnostichează internul de serviciu, și-i raportează cazul șefului său, doctorul Urpar, medic al ospiciilor civile din Arles, care, nepăsător, încuviințează într-o doară: „Manie acută cu delir generalizat". Cît despre rana pe care Vincent și-o făcuse singur, aceasta începe să se cicatrizeze; n-a dat naștere la nici o infecție. Totuși fiind secționată o arteră, hemoragia a fost foarte puternică. Vincent nu și-a tăiat toată urechea stîngă, ci numai lobul și jumătatea inferioară a pavilionului. Rey ar fi dorit să facă sutura fragmentului tăiat, din păcate însă comisarul de poliție i l-a adus prea tîrziu pentru ca operația să mai poată fi încercată; s-ar fi produs, fără îndoială, o gangrenă. Îi arătă lui Théo bucata de ureche pe care a pus-o într-un borcan cu alcool. Borcanul acesta a stat timp de mai multe luni în cabinetul lui Rey. În noiembrie 1889, internul a plecat la Paris pentru a-și susține ultimele examene de doctorat. Cînd s-a întors, borcanul dispăruse. Succesorul său, socotind, fără îndoială, că respectiva piesă anatomică nu prezintă interes, l-a pus pe

infirmier s-o arunce la gunoi. Acesta a fost sfîrșitul acestei istorice piese anatomice![1].

Din fericire, crizei furioase care a durat timp de trei zile, i-a urmat repede o perioadă de calm. Profesorul Jaspers, în lucrarea sa dedicată lui Strindberg și Van Gogh, presupune fără să poată dovedi, că, Vincent suferise de un atac de paralizie de origine sifilitică, ipoteză care pare să fie plauzibilă prin faptul că artistul însuși semnalase adeseori, că mîna nu-l mai ascultă.

Totodată, dualitatea stării sale psihice, cu perioade de luciditate și disciplină căreia i se succedau stări cu manifestări necontrolate, ne demonstrează că avem de a face cu un neurastenic, care adeseori fiind conștient, își nota simptomele pe care le expunea în scrisorile adresate fratelui său Théo.

Starea i se ameliorează treptat, părăsește spitalul și în convalescență lucrează, ca de obicei, enorm. Își vizitează fratele la Paris, dar în ciuda unui aspect fizic înfloritor dă semne de confuzei mintală. Mănîncă foarte puțin, în schimb consumă mari cantități de absint și coniac. În timpul crizelor s-a întîmplat adesea să-și mănînce vopselele sau să se culce în lada de cărbuni a casei.

Vincent pleacă la Anvers, unde se găsea un ospiciu ținut de doctorul Gachet, un mare iubitor de artă și în special de pictură. Lucrările lui Van Gogh sînt apreciate de medic și între cei doi se înfiripă o strînsă prietenie. Dar o nouă criză izbucnește: el îl amenință pe doctor, devine irascibil, suspicios și agitat. Starea sa se agravează, se ceartă cu Gachet, din cauza unor motive banale, cum ar fi înrămarea unui tablou. Realitatea este desigur alta și trebuie s-o căutăm atît în boala sa, cît și în efectele alcoolului. Este în același timp copleșit de sentimentul vinovăției față de fratele său ce îl întreținea și de care se simțea total dependent, și mai ales îl cuprindea disperarea știindu-se singur și bolnav incurabil. Gîndurile negre îl învăluie, atingînd de data aceasta paroxismul și pentru a se elibera de ele, sfîrșește prin a-și trage un glonte în piept. Moare în noaptea de 29 iulie 1890, la orele unu.

Moartea lui Vincent este o lovitură cruntă pentru fratele său Théo. El însuși este pierdut[2]; evoluția bolii pe care o suporta de ani de zile se apropie într-adevăr de deznodămînt. Cîteva săptămîni mai tîrziu, în octombrie, nu mai poate urina; nefrita se

[1] Victor Doiteau et Edgar Leroy: Vincent Van Gogh et le drame de l'oreille coupée, în Aesculape, Paris, iulie, 1936.

[2] Théo, copleșit deseori de o mare oboseală și fără poftă de mîncare, este de fapt condamnat. Atins de o nefrită cronică uremigenă și hipertensivă de origine litiazică, poartă moartea în el (dr. Victor Doiteau: De ce boală a murit Théodor Van Gogh? în Aesculape, Paris, 15 mai, 1940.

complică cu uremie, însoțită de tulburări psihice grave. El, atît de calm, atît de blînd altădată, și de asemeni atît de prevăzător, se ridică împotriva patronilor săi, își dă demisia și pleacă trîntind ușile. Vrea, spune el, să închirieze Tamburina (un local) și să întemeieze o asociație de pictori. Pierzîndu-și de tot mințile, încearcă să-și ucidă soția și copilul. Familia, disperată, este nevoită să-l interneze la Passy, în clinica doctorului Blanche.

Criza este de scurtă durată. Soția sa profită de acalmie pentru a-l transporta pe Théo în Olanda, unde în curînd trebuie să-l interneze din nou într-o casă de sănătate din Utrecht. Lovit de hemiplegie, Théo moare aici la 21 ianuarie 1891, supraviețuind fratelui său mai puțin de șase luni....

Douăzeci și trei de ani mai tîrziu, în 1914, soția lui Théo (care între timp s-a recăsătorit, dar a rămas văduvă și a doua oară), a adus rămășițele pămîntești ale acestuia la Auvers-sur-Oise. Vincent a fost exhumat din mormîntul său și, într-un colț alt al cimitirului, au fost îngropați cei doi frați, care de aici înainte aveau să se odihnească unul lîngă altul, uniți în moarte, așa cum fuseseră și în viață. Morminte simple, fără nici un ornament și pe care azi le năpădește iedera.

Care sînt simptomele prezentate de Vincent „bolnavul"? Copil fiind, a dovedit o fire introvertită, iar odată cu trecerea anilor s-a instalat, accentuîndu-se pe parcurs, o psihopatie cu caracter anxios și obsesiv. Prezintă deasemenea stări depresive, fiind asaltat de spaime, obsesii, iritabilitate, fiind suspicios și certăreț din orice nimic, se acomodează greu și cu puțini oameni. Petrece zile întregi fără a schimba o vorbă cu cineva, după care este apucat de furii de neexplicat, ce alternează cu perioade de exuberanță și optimism.

Uneori are intenții nedefinite (cum a fost momentul cînd s-a năpustit cu un brici în mînă asupra lui Gauguin sau, văzîndu-l pe doctorul Rey bărbierindu-se se presupune că ar fi vrut să-l atace). În repetate rînduri a atacat pe cei din preajma, sa, așa cum o va face cu pistolul asupra doctorului Gachet.

În timpul crizelor, pradă unui delir furios, se zbate absolut inconștient în celula de izolare, tropăie, urlă, are halucinații de văz și de auz, delirează. În alte rînduri a încercat să bea terebentină și petrol sau a ingerat vopselele. Are insomnii și cînd adoarme, somnul îi este bîntuit de coșmaruri. Crizele de nebunie sînt ciclice și îi provoacă o groază imensă la gîndul repetării lor. Se produc aparent, fără a fi determinate de evenimente exterioare. Se crede urmărit, persecutat, are halucinații religioase.

Ce spun medicii despre Vincent Van Gogh? Vom începe, chiar dacă ne repetăm, cu doctorul Urpar, medic al ospiciilor civile din Arles, care a pus următorul diagnostic: „manie acută cu delir generalizat".

Doctorul Rey se abține să se pronunțe asupra bolii, în schimb îi administrează doze mari de bromură pentru a-l calma și quinquina pentru a-l remonta.

Cu prilejul internării în ospiciul de la Saint-Paul-de-Mausole, doctorul Peyron îl consultă la venire pe Vincent. Acesta îi prezintă certificatul doctorului Urpar și-și expune cazul dînd dovadă de claritate în descrierea bolii. Îi precizează chiar că o soră a mamei sale și alți membri ai familiei au suferit de crize de epilepsie.

A doua zi după internarea lui Vincent în ospiciu, la 9 mai, doctorul Peyron a notat în registru în privința acestuia următoarele: „Consider... că este cazul să fie ținut sub o observație îndelungată aici în ospiciu". La 25 mai, după ce a constatat o „ameliorare simțitoare în starea sa", adaugă că „este necesar să rămînă în ospiciu pentru continuarea tratamentului" (a petrecut aici cincizeci și trei de săptămîni).

Doctorul Gachet — medic la Compania căilor ferate din Nord și medic inspector al școlilor orașului Paris — l-a îngrijit pe Vincent ca urmare a intervenției fratelui său Théo. Îi vorbește despre boala lui simplu și firesc și se arată pe cît se poate de liniștitor în privința ei. Îi dă sfatul — urmat cu sfințenie — să lucreze mult și curajos, fără să se gîndească de loc la crizele prin care a trecut. Vincent a suferit probabil — este părerea doctorului Gachet — de o intoxicație pricinuită de terebentină și de soarele din Sud, prea puternic pentru un nordic! (?)....

Diagnosticul acesta după cum se vede, se deosebește simțitor de cel pus de internul Rey, și, după acesta, de doctorul Peyron care socoteau boala lui Vincent un fel de epilepsie. De atunci încoace, mulți medici s-au ocupat de „cazul" lui Van Gogh. Unii au vorbit de meningoencefalită difuză, alții de schizofrenie (a fost părerea lui Karl Jaspers), unii de „degenerare mentală și psihopatie constituțională", alții în sfîrșit s-au alăturat tezei epilepsiei. Psihiatrii și psihanaliștii au propus de asemenea diverse explicații.

La toate acestea, am aminti caracterul ciclic al crizelor sale și mai ales boala venerică (sifilis) căpătată de la Sien (1882) și pe care a tratat-o incomplet (vezi ipoteza profesorului Jaspers care a incriminat sifilisul la originea „nebuniei" lui Vincent și pe care o susținem și noi).

Vincent mînca puțin, în schimb fuma mult, bea cafea și mai ales alcool, în special absint. *Intoxicația cronică cu acesta sugerează*

perfect o criză epileptică. Este știut că în Franța, în secolul trecut, abuzul de această băutură a provocat la cei în cauză simptome caracteristice, descrise cu lux de amănunte în lucrările de specialitate.

De fapt pare foarte greu de definit și de catalogat „nebunia" lui Van Gogh care ar putea fi în ultimă instanță o rezultantă a eredității sale și a vieții dezordonate, la care s-au adăugat pe parcurs boala venerică și mai ales alcoolismul. Aceste manifestări nu pot fi separate însă de ființa excepțională (în sensul cel mai adevărat al cuvîntului) care a fost Vincent Van Gogh. Ea îi este tot atît de personală ca și geniul lui și se situează la un nivel unde noțiunile obișnuite își pierd cea mai mare parte din semnificația și realitatea lor. Ceea ce a condiționat geniul lui Van Gogh a provocat toate accidentele din viața sa și i-a determinat și „nebunia". *De aceea nu trebuie să se vorbească despre Vincent (ca și despre Dostoievski și alții de altfel) ca despre un bolnav oarecare.*

Este greșeala pe care au făcut-o majoritatea medicilor care au scris despre el. Aceștia s-au străduit mai puțin să-l înțeleagă decît să-l judece, grăbindu-se să desprindă din viața sa doar acele elemente care să le permită o concluzie pripită în favoarea tezelor lor preconcepute. De aceea, cea mai mare parte a lucrărilor acestora nu vădesc decît o informare foarte sumară, cu totul neîndestulătoare: lacunele, erorile sînt foarte numeroase, fapt care permite interpretările cele mai inexacte și, așa cum menționa și H. Perruchot, cele mai șocante. În toate aceste lucrări, cititorul este frapat încă de la primele rînduri, de lipsa aproape totală de sensibilitate omenească a celor care îl analizează pe Van Gogh, ca să nu mai vorbim de cea artistică... Și de ce să n-o spunem, medicii care au analizat cazul lui Vincent au făcut-o nu din cauză că le place pictura, ci pentru că Van Gogh este celebru. Dar, pentru a putea înțelege o persoană, ca și o operă de altfel, trebuie, după părerea noastră să te identifici cu ea, cel puțin într-o oarecare măsură, ca să nu mai vorbim că se impune să fi produs ceva valoros asemănător!

Cazul lui Van Gogh nu poate fi socotit numai un caz medical, cum nu este numai un caz de artă, estetic, ci, mai cu seamă este cazul unui om, atras fără scăpare de o imensă chemare și care tinde să-și depășească în permanență condiția umană, este deci cazul marilor genii, ieșind astfel din cadrul obișnuitelor măsuri de apreciere. Fără a ne mai repeta, o spunem și pentru ceilalți mari titani ai scrisului pe care fie că îi tratăm sau nu în lucrarea noastră, îi apreciem ca atare. Ei fac gloria genului uman!

NOTA: cu prilejul documentării, atenţia ne-a fost atrasă de cîteva aspecte mai puţin obişnuite, cărora nu le-am găsit încă o explicaţie satisfăcătoare şi pe care le redăm ca atare.

1). Doctorul Felix Rey (născut la Arles, la 24 iunie 1865) era intern în anul 1888 cînd Vincent a fost adus pradă unei puternice crize de nebunie, după ce îşi tăiase urechea. Rey simte pentru el o mare simpatie şi urmăreşte cu atenţie progresul vindecării lui (tratamentul consta în fond în izolare şi doze mari de bromură). Vincent se oferă să-i facă portretul în semn de recunoştinţă pentru îngrijirea şi bunăvoinţa sa, iar Rey acceptă din simplă amabilitate.

La începutul lui ianuarie 1889 Vincent părăseşte spitalul şi revine apoi în fiecare dimineaţă ca să i se panseze urechea. Aşa cum i-a promis lui Rey, într-o bună zi soseşte cu o pînză şi vopsele şi-i face acestuia portretul, pe care internul îl primeşte prefăcîndu-se încîntat, deşi tabloul nu are de fel darul să-i fie pe plac. Culorile tari, reflexele verzi, roşii pe frunte, barbă sau păr îl nedumeresc de-a binelea. E opera unui nebun! îşi spune Rey.

Ce tărăboi fac cei de acasă (locuieşte cu părinţii) cînd aduce pictura lui Van Gogh. Tabloul este întîmpinat cu batjocuri, părinţii sînt scandalizaţi de modul arbitrar în care Vincent a tratat chipul fiului lor. Să dispară imediat... porcăria asta!

Pînza a fost aruncată în pod. Rey a murit în 1932 iar pînza, după multe peripeţii, se găseşte azi la muzeul de artă modernă din Moscova. *Dar fapt surprinzător: cu cît doctorul Rey îmbătrînea cu atît semăna mai mult cu portretul făcut de Vincent!*

2). Vara lui 1890, Anvers. Vincent face portretul celei mai mari dintre fetele familiei Ravaux, Adeline (în mansarda casei locuia pictorul într-o cămăruţă modestă). Tînăra este puţin înspăimîntată de pictura lui Vincent, de altminteri nici nu socoteşte că tabloul i-ar semăna. *„Abia cu mult mai tîrziu — a declarat Adeline Ravoux lui Maximilien Gauthier, mi-am dat seama... că ştiuse să ghicească în fata ce eram pe atunci, femeia ce urmam să devin“*[1]...

3). La spitalul din Arles (1890), după ce s-a restabilit întrucîtva, Vincent a pictat tabloul „Noaptea înstelată“, ce reprezenta o imagine a cerului cu stele în viziunea artistului (o noapte înstelată, cu aştri care se învolburează ameţitor, împletindu-şi şi despletindu-şi volutele deasupra cîmpiei adormite, încendiind bolta cu văpaia nu se ştie cărui cataclism apocaliptic...). Trebuie să reţinem două aspecte: Vincent îşi slăbise vederea într-o foarte

[1] Mărturisiri ale surorilor Ravaux, culese de Maximilien Gauthier' Nouvelles littéraires, 16 avril, 1953.

mare măsură (fapt menţionat de el în repetate rînduri în scrisorile către Théo) şi nici nu îşi revenise complet în fire. Recent (1985), doi tineri cercetători, analizînd tabloul cu ajutorul calculatorului, *au constatat cu stupoare nu numai că Vincent redase cu o exactitate uimitoare cerul cu poziţia stelelor, dar pictase şi stele care nu se vedeau cu ochiul liber, exact la locul lor şi în acea perioadă a anului!*

Exemplele asupra cărora ne-am oprit exclud orice coincidenţă şi credem că merită să li se acorde atenţie de către cei hotărîţi s-o facă. Merită osteneala!

Notă: pentru cei interesaţi recomandăm următoarele lucrări despre Vincent Van Gogh:

1) Henri Perruchot: Viaţa lui Van Gogh, Edit. Meridiane, Bucureşti, 1967.

2) Dr. Francois Joachim Beer: Essai sur les Rapports de l'Art et de la maladie de Vincent Van Gogh, Strassbourg, 1935, Teză de doctorat în medicină.

3) Dr. Edgar Leroy: Du demon de Van Gogh, Nisa, 1945.

4) Le Psychose de Van Gogh, în Les Nouvelles littéraires, Paris, 7 mai 1953.

5) Jean Catesson: Considérations sur la folie de Van Gogh, Paris, 1943, Teză de doctorat în medicină.

6) Dr. Victor Doiteau: La curieuse figure du docteur Gachet, în Aesculape, Paris, aug. sept. nov. dec. 1923, janv. 1924

7). Dr Victor Doiteau: A quel mal succombe Théodore Van Gogh? în Aesculape, Paris, 15 mai 1940.

8) Dr. Victor Doiteau et dr. Edgar Leroy: La folie de Vincent Van Gogh, prefaţă de Paul Gachet, Paris, 1928.

8) H. Evensen: Die Geisteskrankheit Vincent Van Gogh, în Allgemaine Zeitschrift für Psychiatrie und Psychischgerichtliche Medizin vol. LXXXIV, 15 feb. 1926.

10) G. Kraus: Vincent Van Gogh, în Psychiatrische en Neurologische Bladen Uitgegeven door de Nederlandsche Vereeniging voor Psychiatrie en Neurologie, Amsterdam, sept.-oct. 1941.

11) Francoise Minkowska: Van Gogh, sa vie, sa maladie et son oeuvre, în: L'Evolution psychiatrique, Paris, nr. 1, 1932.

12) ...Notes sur Van Gogh peintre hollandais, în Revue estetique, Paris, avril-juin 1951.

Feodor Mihailovici Dostoievski

Nu putem începe — ca un modest omagiu — fără să menţionăm că Dostoievski este considerat de foarte mulţi ca unul dintre cei mai de seamă scriitori ai lumii. Dacă opera şi personalitatea

sa sînt coplesitoare, dimensiunile lor ne apar cu atît mai mari cu cît ținem seama de faptul că sănătatea i-a fost măcinată — în cea mai mare parte a vieții și în toată perioada creatoare, sfîrșind prin a fi răpus în cele din urmă de tuberculoză.

Dramatica-i existență și genialitatea operei nu au scăpat observației cercetătorilor și în decursul anilor au fost emise numeroase supoziții privind legătura dintre ele. F. Nietzsche, citindu-i cărțile, avea să afirme cu gravitate: „Dostoievski este singurul care m-a învățat ceva în materie de psihologie". P. Claudel merge și mai departe, precizînd că „Dostoievski face o descoperire în psihologie, care este echivalentă cu aceea pe care a făcut-o Hugo De Vries în lumea istoriei naturale și anume mutația spontană". Un alt reputat om de știință, profesorul de psihiatrie și neurologie de la Universitatea Humboldt din Berlin, K. Leonhard, declară că „Dostoievski și opera sa nu pot fi înțelese dacă ignorăm sau minimalizăm componenta morbidă a biologiei sale".

Studiindu-i viața și opera, apare firească întrebarea: ce a fost boala pentru Dostoievski? Probabil un mijloc nedorit de cunoaștere a unor realități și stări sufletești și posibilitatea de descriere a lor, lucru pe care nu-l putea face un om sănătos....

Feodor Mihailovici s-a născut la 30 octombrie 1821, ca fiul unui medic militar. După o copilărie stearsă și anostă petrecută într-un colț de provincie — perioadă pe care în mod inexplicabil a trecut-o sub tăcere — sosește la Petersburg, în septembrie 1837, împreună cu tatăl și fratele său mai mare. Aici, cei doi frați urmau să susțină examenul de admitere la Institutul Politehnic; însă numai unul dintre frați reușește: Feodor. Din motive de sănătate (școala avea un profil militar), Mihail este îndrumat spre una din secțiile auxiliare ale Institutului ce își avea sediul la Revel. Se produce astfel prima despărțire, cu atît mai dureroasă cu cît îl lovește pe nepregătite, de fratele mai mare, pe care în mai multe scrisori, Dostoievski îl va numi „cel mai bun prieten al său." Este vorba între cei doi de o afecțiune neobișnuită și care o înlocuia probabil și pe cea față de părinți.

La începutul lunii august a anului 1843, Dostoievski absolvă Institutul și în cursul aceleiași luni este angajat ca desenator la serviciul Direcției de Geniu din Petersburg. Spre surprinderea familiei la cîteva zile numai după aceasta, își anunță fratele că a demisionat din armată!

Intuind cu tărie vocația literară, tînărul inginer se hotărăște să devină scriitor și-i cere părerea lui Nekrasov, căruia îi trimite manuscrisul unei opere narative, un mic roman în scrisori, intitulat: „Oameni sărmani". Citindu-l, Nekrasov este puternic impresionat și pentru a înlătura orice urmă de subiectivitate simte nevoia să se consulte cu Bielinski. Fără să ezite, la rîndul său, criticul confirmă impresia lui Nekrasov; într-adevăr apăruse un talent asemănător cu al lui Gogol. Romanul „Oameni sărmani" este de îndată publicat în revista lui Nekrasov și numele lui Dostoievski devine repede cunoscut.

Tînărul scriitor începe să ia parte la viața literară a capitalei, a Petersburgului. Pregătește și publică opere noi și între timp frecventează și cercul lui Petrașevski, gînditor cu tendințe socialist-utopice. Dar ideile cercului privitor la desființarea iobăgiei (legiferată ulterior în 1861) sînt deocamdată considerate ca subversive de către regimul țarist și ca urmare atît conducătorul cercului cît și treizeci și patru dintre aderenții lui sînt arestați imediat și judecați. Printre ei se numără și Dostoievski. La 22 decembrie 1849, după opt luni de închisoare, condamnații sînt conduși în piața Semionovski. Scena care urmează a fost povestită de Feodor Mihailovici într-o scrisoare adresată fratelui său, scrisă chiar în seara acelei zile de pomină. „Ni s-a citit sentința de condamnare la moarte, ni s-a dat crucea s-o sărutăm, s-au frînt niște săbii deasupra capetelor noastre și am fost îmbrăcați în cămăși albe. Trei dintre noi au fost legați la stîlp în vederea execuției. Eram al șaselea, căci eram chemați trei cîte trei, făceam parte dintr-a doua serie și nu mai aveam de trăit decît cîteva clipe. Mi-am adus atunci aminte de tine, frate, și de toți ai tăi. În ultimul moment, numai tu erai în mintea mea și am înțeles atunci cît te iubesc. Am mai avut timp să îmbrățișez pe Pleșcev și pe Durov, care erau lîngă mine, și să-mi iau rămas bun de la ei. S-au auzit atunci trîmbițele sunînd retragerea, cei legați la stîlp au fost dezlegați și ni s-a citit că Majestatea Sa Imperială ne dăruise viața".

Această scenă de sadism bestial, una din cele mai rușinoase din regimul țarist, a avut o mare înrîurire asupra lui Dostoievski. Amintirea ei va reveni în mai multe opere ale scriitorului, împreună cu reflecția privind perspectivele deschise asupra vieții și sufletului aceluia care a stat atît de aproape de moarte. Evident că tortura morală a acelor clipe a avut consecințe nefaste și asupra sănătății scriitorului. Prezentînd accese de epilepsie încă din anii copilăriei, este de presupus că boala lui Dostoievski s-a agravat în urma șocului scenei din piața Semionovski.

După cum am văzut, pedeapsa cu moartea îi fusese comutată în muncă silnică; ca urmare Dostoievski va fi trimis în ocnele Siberiei. I se pun lanțuri la mîini și la picioare și este transportat

la Omsk, unde își începe viața de ocnaș, în regimul condamnaților de drept comun. Are, din cînd în cînd, accese de epilepsie.

Eliberat, după patru ani, va fi încorporat ca simplu soldat într-un regiment siberian, unde va mai petrece încă cinci ani la Semipalatinsk. Este incontestabil că întreaga tinerețe i-a fost zdruncinată din temelii de aceste evenimente. Reîntors acasă, continuă să scrie. În 1860 va apărea în „Timpul", revista condusă de Mihail, fratele său, noul roman al lui Dostoievski „Umiliți și obidiți".

După reluarea activității publicistice cunoaște o adîncire a crizei sufletești. În explicarea acestui proces pot fi invocate atacurile frecvente de epilepsie, descrise de atîtea ori în corespondența scriitorului, ca și dificultățile sale financiare, nereușita căsniciei, frenetic dorită, cu Maria Dimtrievna, iar apoi năpraznica boală și moartea acesteia la 15 aprilie 1864, chinuitoarea prietenie cu Apollinaria Suslova, eșecul publicațiilor scoase în colaborare cu fratele său Mihail (stins din viață în ziua de 10 iulie 1864).

Toată această perioadă caracterizată printr-o viață interioară zbuciumată, purtînd stigmatele damnării a fost reflectată în operele sale „Amintiri din casa morților" și mai ales în „Însemnări din subterană".

La scurt timp după întoarcerea din Siberia, Dostoievski va face prima călătorie în Occident, în iunie — septembrie 1862, vizitînd Germania, Franța, Italia, Elveția și Anglia.

A doua călătorie, împreună cu Apollinaria Prokofievna Suslova a avut loc în toamna anului 1863. Feodor Mihailovici a ajuns-o din urmă la Paris pe Apollinaria care, îndrăgostită de un student în medicină și profund nefericită, era dispusă ori să-și ucidă iubitul ori să-l ucidă — întru pedepsirea tuturor bărbaților — pe țarul însuși! Chinuindu-se reciproc, cei doi s-au regăsit totuși la începutul lunii septembrie și au părăsit Parisul; au trecut prin Baden-Baden și Geneva (în ambele localități Dostoievski a pierdut la ruletă, ultimii bani), apoi prin Torino, Livorno, Roma, Neapole, au ajuns la Berlin, de unde Suslova s-a reîntors la Paris, iar Dostoievski a plecat la Hamburg, spre noi jocuri și noi datorii... Deși se vor mai vedea, ruptura lor a fost definitivă. Amintirea acestei călătorii va fi redată în „Jucătorul".

Fără nici un ban, într-o situație disperată, scriitorul solicită un împrumut lui Herzen și Turgheniev; acesta din urmă consimte și îi trimite imediat însă doar jumătate din suma cerută 50 de taleri, pe care Feodor, de asemenea, îi pierde la masa de joc, ca de altfel și banii primiți de la alți prieteni. Scrisorile din Wiesbaden stau mărturie uneia dintre cele mai dramatice clipe din viața scriitorului: este lipsit de mijloace de trai din cele mai elementare, nu i se mai dă mîncare, zile în șir nu bea decît ceai. Uneori i se refuză chiar lumînarea pentru munca de noapte. În aceste condiții inimaginabile, începe un nou roman; planul amănunțit al acestuia este expediat în septembrie redactorului revistei Russki Vestnik, care îi acordă un avans de 300 ruble. La 10 octombrie se întoarce prin Copenhaga, la Petersburg. Continuă să lucreze pe vapor, apoi acasă, dar nemulțumit de rezultat, aruncă totul în foc.

„Crimă și pedeapsă" (apărut în 1866) a fost scris în perioada decembrie 1865 — decembrie 1866. Munca era des întreruptă de accese de epilepsie, care-i impuneau întotdeauna cîteva zile de odihnă totală („Am tot timpul crize — va mărturisi cu nesfîrșită tristețe Feodor Mihailovici — din cele mai puternice și atît de des cum n-am avut pînă acum niciodată. Lucrul îmi merge tare greu..." Scr. I, 430); în afară de aceasta creditorii îl hărțuiau fără încetare și spectrul închisorii îl urmărea pretutindeni.

Singura perioadă mai luminoasă din acești ani a fost vara petrecută în localitatea Liublino, la sora lui, a cărei cumnată, Elena Pavlovna Ivanova, l-a și preocupat vizibil (va inspira în bună parte „Eternul soț"). Toamna îi rezervă însă un nou supliciu: este vorba de incredibilul contract pe care Dostoievski îl încheiase un an în urmă cu speculantul Stellovski, angajîndu-se să-i predea acestuia un roman pînă la 1 noiembrie 1866, în caz contrar cedîndu-i pe timp de nouă ani toate drepturile sale de editare și de autor. Termenul stipulat în contract se apropia cu repeziciune și scriitorului nu-i rămînea altă soluție de scriere în afară de așa-zisul „roman-stenogramă". Astfel a luat naștere „Jucătorul" (inițial „Ruletenburg"), dictat în douăzeci și șase de zile, de la 4 la 29 octombrie, tinerei stenografe Anna Grigorievna Snitkina, care după cîteva luni avea să devină a doua soție a lui Dostoievski și tovarășa de viață pînă la capătul zilelor.

Iată cum s-au petrecut lucrurile: la 1 octombrie Dostoievski se înțelege cu Miliukov să recurgă la serviciile unei stenografe; în seara zilei de 3 octombrie i se oferă această muncă tinerei Anna Grigorievna Snitkina, care îl vizitează pentru întîia oară la 4 octombrie orele unsprezece și jumătate pe cel care-i va deveni soț. Presat de termenul care se apropia, în seara aceleiași zile, romancierul începe să dicteze „Jucătorul". Munca avea să dureze douăzeci și șase de zile: dictarea se efectua de la orele 12, la 16, urmată zilnic de corectarea respectivei părți. În sfîrșit, la 29 octombrie este stenografiat și ultimul capitol iar la 30 octombrie (ziua de naștere a lui Dostoievski) sînt revăzute ultimele pagini ale ma-

nuscrisului, care este predat la 31 octombrie, în schimbul unei adeverințe oficiale.

A doua căsătorie s-a încheiat exact la un deceniu de la nunta din Kuznețk și în cei patrusprezece ani cît avea să dureze a eclipsat definitiv vicisitudinile uniunii dintîi. Și acest lucru, în pofida faptului că soții aveau, în momentul cununiei, respectiv patruzeci și patru și douăzeci și doi de ani, că celebrarea ei a fost urmată de un dublu atac de epilepsie, că situația materială a familiei a fost de la început și a continuat mulți ani să rămînă precară, ia dragostea față de soție nu a slăbit fascinația exercitată de ruletă asupra scriitorului...

Călătoria de nuntă a fost pentru Dostoievski un nou prilej de evadare din fața creditorilor, de astă dată pentru un răstimp de patru ani, suficient pentru a scrie romanele „Idiotul", „Eternul soț" și „Demonii" dar nu pentru a scăpa de datoriile, pe care la ntoarcere le va găsi sporite la 25 000 ruble!

Amintirile Annei Grigorievna consemnează scrupulos etapele călătoriei. După un scurt popas berlinez, soții se instalează, în aprilie 1876, la Dresda, oraș care gustase amarul înfrîngerii anglo-saxone și al ocupației prusace, continuînd totuși să fie, chiar în aceste condiții, un autentic centru al culturii europene.

Vraja lunilor trăite în preajma celebrei Gemälde-Galerie e frîntă de cele cinci săptămîni petrecute la Baden-Baden. Patima lui Dostoievski răbufnește violent, transformînd atît existența sa cît și a tinerei sale soții într-un neîntrerupt coșmar. Poate niciodată umilința îndurată de scriitor după chipul și asemănarea personajelor sale, nu a atins proporții atît de numeroase.

După o întrerupere a drumului la Basel, familia se stabilește, pentru cîteva luni, la Geneva. Izolarea lui Dostoievski este aici aproape totală, exceptînd întîlnirile cu emigranții ruși. Scriitorul lucrează intens, cu precădere noaptea, citește romane (Balzac, George Sand), dar mai ales ziare; în septembrie urmărește lucrările Congresului păcii și libertății, marcat de prezența unor personalități de talia lui Garibaldi sau Bakunin. Își încearcă din nou norocul la Saxon-les-Bains, pierde totul, pentru ca la întoarcere să așternă pe hîrtie în numai douăzeci și trei de zile, nouăzeci și opt de pagini din „Idiotul". Nenorocirile se țin lanț: atacurile frecvente de epilepsie („la zece zile cîte o criză, iar apoi vreo cinci zile nu-mi vin în fire. Sînt un om pierdut!" Scr. II, 37) apoi un început de astm, care se va agrava treptat, la toate acestea adăugîndu-se moartea fiicei sale înainte de a împlini trei luni. Încearcă totuși să scape de nenorocirile ce-l urmăresc, refugiindu-se mai întîi la Vevey pe

timpul verii, apoi trecînd în Italia în toamna lui 1868. Perioada din Milano și Florența apare mai senină, în ciuda acelorași acute neajunsuri materiale. Prin Bologna, Veneția și Praga, familia se întoarce apoi la Dresda unde se și întîlnește cu Liubov Feodorovna, fiica și autoarea de mai tîrziu a unei cărți de amintiri despre tatăl său (apărută în 1921 la München).

Într-un moment de adîncă depresiune, Dostoievski este sfătuit de însăși soția lui să facă o excursie la Wiesbaden. De astădată se săvîrșește minunea în care nimeni nu mai credea: pierzîndu-și toți banii în decursul unei săptămîni, Feodor Mihailovici promite solemn să nu se mai apropie de ruletă — făgăduință pe care nu o va călca niciodată!

Plecarea spre casă, atît de mult așteptată mai ales de soția sa, are loc la 5 iunie 1871. De teama grănicerilor, fostul deportat politic arde în ajun manuscrisele romanului „Idiotul", „Eternul soț" și varianta originală a romanului „Demonii". Totuși, cu mare greutate soția lui reușește să păstreze carnetele de note privind aceste opere, aduse ulterior în Rusia de mama ei. Opt zile după sosirea la Petersburg, Anna Grigorievna îl aduce pe lume pe micul Feodor.

Început la Geneva, la 14 septembrie 1867, „Idiotul" a fost terminat în ziua de 17 ianuarie 1869 la Florența.

În tot cursul anului 1873 și la începutul celui următor, Dostoievski redactează revista conservatoare a prințului Meșcerski „Grajdanin". Este, după mărturia scrisorilor, o muncă de „ocnaș", a cărei silnicie o adîncesc permanent boala, datoriile și imposibilitatea unei activități artistice constante.

Este demn de reținut că publicistica a ocupat un rol însemnat în activitatea lui Dostoievski, acesta scriind încă din 1861 o serie de articole despre literatura rusă; acum ca devine forma sa de manifestare principală, compensînd creația artistică și prelungind-o.

Anul 1878 este un an nefast pentru Dostoievski căci fiul său Alioșa în vîrstă de numai trei ani, moare în urma unui atac violent de epilepsie. Tristul eveniment va ascuți spiritualitatea romancierului și acesta, pradă unei depresiuni, întreprinde o călătorie la mînăstirea Seula Optima. Întors la 29 iunie la Staraia Russe, Dostoievski trece efectiv la scrierea romanului „Frații Karamazov". Începutul îl face în vara lui 1878 iar sfîrșitul urmează în octombrie-noiembrie 1880, doar cu trei luni înainte de moartea sa. A lucrat la el trei ani și l-a publicat timp de doi în „Russki Vestnik".

Ultimul roman al lui Dostoievski este și ultimul cuvînt și în fond încoronarea întregii sale opere, sinteza finală, ce reia preocupările cărților precedente. În acesta el reformulează întrebările pe care și le-a pus cîndva și acum încearcă să le soluționeze pe temeiul unei experiențe artistice totale.

Suferind de aceste boli incurabile, Dostoievski știa că zilele îi sînt numărate, totuși spera ca, după editarea unei noi serii din „Jurnalul unui scriitor" să reînceapă în 1882 munca la a doua parte a epopeii „Karamazov".

În urma hemoptiziei, declanșate la 26 ianuarie 1881, Dostoievski se stinge în seara zilei de 28 ianuarie și este înmormîntat la 1 februarie în prezența unui impresionant număr de admiratori.

Cele dintîi semne ale unei disponibilități infinite de a percepe și de a evoca cu o deosebită sensibilitate și forță aspirațiile sufletului omenesc, se manifestă de timpuriu la viitorul romancier: astfel, după cum singur afirmă, la vîrsta de opt ani a ascultat cutremurat cartea lui Iov, personajul biblic.

Strahov, prezent în 1863 la una din crizele de epilepsie ale scriitorului, evocă uriașul balans de stări sufletești violent contradictorii (premergătoare și consecutive crizei) de care acesta era adeseori torturat: „Timp de cîteva clipe — spunea el (Dostoievski n.n.) — încerc o fericire care nu este posibilă într-o stare firească și despre care ceilalți oameni nu pot avea nici o idee. O armonie deplină se face simțită atunci deopotrivă înlăuntrul și în afara mea, și acest sentiment e atît de intens și de voluptuos încît numai pentru cîteva secunde de asemenea beatitudine merită să-ți dai zece ani din viață, ba chiar întreaga viață". După criză urmează însă o stare de depresiune teribilă: „Caracterul acestei stări (...) constă — după spusele sale — în aceea că te face să te simți un criminal de parcă asupra ta ar apăsa o vină misterioasă, uriașă". Supusă la probe atît de dure, fibra psihică se elasticizează enorm într-o supremă extensie și ea izbutește să unească „paradisul" de „infern". Din paradisul unui sentinent de plenitudine armonioasă, de beatitudine indicibilă, Dostoievski este literalmente prăbușit în infernul unui complex apăsător de vinovăție inexplicabilă.

Cei care l-au cunoscut pe Dostoievski în perioada 1838—1849, relevă fără excepție și aproape cu aceleași cuvinte paloarea feței tînărului lor prieten; culoarea ei, cenușie, după unii, pămîntie după alții, într-un cuvînt aspectul bolnăvicios al chipului. Nici nu l-am fi putut închipui altfel pe adolescentul care de la primele rînduri așternute pe hîrtie (vezi scrisoarea din 31 octombrie 1838 către fratele său Mihail) ni se înfățișează bîntuit de ciudate aprehensiuni: „Frate, ce trist e să trăiești fără sperantă... Privesc înainte și viitorul mă înspăimîntă". Și nici pe tînărul de mai tîrziu care, într-o scrisoare din august-septembrie 1845, adresată aceluiași, revine, peste ani, cu o stranie insistență, asupra acelorași întrebări și neliniști: „Ce trist eram întorcîndu-mă la Petersburg! Mi-am presimțit în chip nedeslușit întregul viitor în timpul acestor trei ore mortale de călătorie". Și, ceva mai departe, în cuprinsul aceluiași text: „Ce ne va aduce, ce ne va aduce viitorul?" Întrebare reluată și mai patetic, cîteva rînduri mai jos: „Spune, ce se va alege de noi de acum în douăzeci de ani? Nu știu ce va fi cu mine; știu numai că în acest moment sensibilitatea mea e încordată la maximum".

Peste douăzeci de ani fratele său va fi mort, iar el trecut prin cumplita încercare a „Casei morților", se va afla din nou într-o situație fără ieșire...

Anul 1865, va fi unul dintre cei mai dureroși și mai penibili din întreaga sa existență: golul lăsat de moartea primei sale soții (asupra cărora biografii săi sînt zgîrciți în detalii) și mai ales a fratelui (survenită la 10 iulie 1865), prăbușirea revistei „Epoha" (februarie 1865), datoriile create prin falimentul publicației și prin decesul directorului ei, M.M. Dostoievski, datorii pe care scriitorul din loialitate față de amintirea fratelui dispărut, și le asumă integral (30 000 ruble), fac din acest an un nou moment de răscruce în viața lui Dostoievski. De la vîrsta de 17 ani (cînd, la 31 octombrie 1838 scria fratelui său memorabila frază mai sus citată: „Viitorul mă înspăimîntă", Dostoievski își presimțea, terifiat, viitorul: învăluit deocamdată în ceturi, dar deja amenințător. Presimțiri adeverite mai tîrziu din plin!

Prin anii 1845—1849, Dostoievski oferă silueta șovăitoare a unui om singuratic și de obicei închis în sine, uneori ciudat de expansiv, deși întotdeauna prea stîngaci pentru a nu părea penibil într-un salon, ipohondru, dezordonat în viața cotidiană, dar de pe acum riguros și tenace în cea literară, a creației, de o sensibilitate maladivă, concentrată în fixații și bîntuit de halucinații macabre. Trutovski relatează că, în cele cîteva zile în care Dostoievski a locuit în casa sa (1849), oaspetele său îl ruga în fiecare seară, la culcare, „ca în cazul în care ar surveni peste noapte o letargie să nu fie îngropat decît după trei zile. Ideea unei posibile letargii îl neliniștea și îl înfricoșa".

Dostoievski va cunoaște în decursul vieții o slăbire continuă a memoriei, mai ales în ultimii ani, fapt care i-a atras multe dificultăți. Într-o scrisoare adresată din străinătate soției sale, Anna Grigorievna este rugată să precizeze, în vederea felicitărilor de rigoare, data de naștere exactă a... fiului lor!

Doctorul Ianovski ni-l descrie foarte amator de supraveghere și autosupraveghere medicală (în care scop îi și vizita aproape zilnic cabinetul), interesat cu precădere de bolile creierului și ale sistemului nervos, de teoriile sau mai bine zis speculațiile privitoare la conformația cutiei craniene, probleme în legătură cu care consulta chiar unele tratate de specialitate[1]. Doctorul Rizenkampf ne informează despre obiceiul tînărului Dostoievski de a lega unele amiciții din interes pur medical.

Din scrisorile adresate lui M.M. Dostoievski se pot decupa cîteva pasaje, ce pot constitui un fel de buletine medicale sui-generis. Succesiunea lor e alarmantă. Ne surprinde, de exemplu, să-l vedem în toamna anului 1845 pe Dostoievski într-o stare sufletească cu totul neașteptată, cu atît mai inexplicabilă, după succesul reportat în luna mai: „În ultimul timp am fost prost dispus, descurajat, devenind nu doar îngrozitor de indiferent față de toate dar, mai rău, depășind orice limită, înfuriindu-mă și iritîndu-mă pentru orice la extrem" (8 octombrie 1845).

La 1 februarie, 16 mai, 5 și 17 septembrie scriitorul îi dă fratelui său noi și noi motive de îngrijorare: „Mi-am zdruncinat teribil sănătatea; mi-s nervii bolnavi și mă tem de o febră de origine nervoasă". „În mod cert, n-am mai trecut niciodată prin momente atît de penibile. Mă chinuiește plictisul, tristețea, apatia și o febrilă și spasmodică așteptare a ceva mai bun. Și pe deasupra boala!"; „Sînt copleșit de o tristețe oribilă!. În ceea ce mă privește, sînt teribil de deprimat". Apoi, dintr-o dată, o redresare miraculoasă: „Frate, eu renasc, nu numai din punct de vedere moral, ci și fizic. Niciodată nu a existat în mine atîta bogăție și limpezime, egalitate de umoare și sănătate fizică. Datorez mult în această privință și prietenilor cu care locuiesc, Beketovilor, lui Zalubetki și altora".

Trecerea bruscă de la o stare la alta, ce sugerează ciclotimia, nu e de natură să ne liniștească. Ce raporturi, ne întrebăm, se pot stabili între aceste simptome nervoase și epilepsie (nevroză după alții), boală de care a suferit pînă la sfîrșitul vieții?

Cînd au survenit primele accese ale bolii? Să se fi produs mai de timpuriu decît se crede? De altfel, cei care s-au ocupat de acest aspect manifestă păreri diferite. Sistematizînd datele de care dispunem în această privință, putem constata că există cel puțin cinci ipoteze referitoare la perioada declanșării bolii. După unii, ea datează încă din copilărie, „Există — scrie Oreste Miller, primul biograf al lui Dostoievski — o tradiție care raportează boala lui Dostoievski la un eveniment răscolitor survenit în existența părinților săi pe cînd Feodor era copil. Cu toate că persoana care ne-a relatat acest fapt este apropiată de familia scriitorului și întrutotul demnă de încredere, nu îl voi repeta" — încheie misterios Oreste Miller. În favoarea acestei ipoteze opinează și Dominique Arban.

După alții, ceea ce a determinat prima manifestare a bolii a fost moartea violentă a tatălui. Tatăl său, medic de profesie, a fost asasinat de către servitori, în momentul în care Feodor Mihailovici avea doar 18 ani, fapt care a declanșat în acest adolescent firav și cu psihic fragil, acute confruntări afective cu caracter conflictual: pe de o parte un sentiment de răzbunare satisfăcută (tatăl său fiind deosebit de rău și de tiran cu mama sa) și, pe de alta, un sentiment de culpabilitate. Cel puțin aceasta este explicația pe care a dat-o S. Freud și pe care o redăm cu titlu documentar.

Doctorul Ianovski susține că Dostoievski suferea de epilepsie (într-o formă ce-i drept mai ușoară) încă de la Petersburg, cu trei sau mai mulți ani înainte de arestare. Prima criză ar fi avut loc, după el, în iulie 1847, a doua ar fi fost provocată de vestea morții lui Bielinski. O mărturie prețioasă în acest sens o aduce, în amintirile sale, Grigorovici: întîlnind într-o zi o procesiune funebră, Dostoievski are în plină stradă o sincopă foarte agitată și foarte asemănătoare, prin manifestări și consecințe, cu criza de epilepsie, A.M. Dostoievski, fratele mai mic al scriitorului, consideră că boala s-a declanșat la ocnă. De aceeași părere este și C. Mociulski: „Un fapt pare în afara oricărui dubiu: primele șocuri ale bolii sale scriitorul le-a avut la ocnă". În sfîrșit, după propriile cuvinte ale scriitorului, redate de Sofia Kovalevskaia, prima criză ar fi survenit nu la ocnă, ci în surghiun. Suferea pe atunci de singurătate îngrozitor, treceau luni întregi fără să întîlnească un suflet de om, cu care să poată schimba o vorbă. Deodată, cu totul pe neașteptate, a sosit la el unul din vechii lui prieteni (nu-mi amintesc acum ce nume a pronunțat Dostoievski). Aceasta s-a întîmplat în noaptea de Înviere. Bucuria revederii i-au făcut să uite ce fel de noapte e și au rămas acasă, discutînd, neținînd seama nici de trecerea timpului, nici de oboseală, îmbătîndu-se cu propriile lor cuvinte. Au vorbit despre ce le era mai scump amîndurora—despre literatură, despre artă și filozofie, abordînd în cele din urmă și religia.

Prietenul era ateu, Dostoievski credincios, fiecare era ferm convins de adevărul său. „Există Dumnezeu, există! — a strigat în cele din urmă Dostoievski cuprins de exaltare. Chiar în acea clipă au bătut clopotele bisericii din apropiere pentru sfînta utrenie de Paști. Tot văzduhul a vibrat, începînd să unduiască. Iar

[1] Preocupare pe care o manifestă de prin 1845 cînd, aflat în Siberia, solicită printre altele, fratelui său să-i trimită un tratat de fiziologie.

eu am simțit — povestește Feodor Mihailovici — cum cerul se apropie de pămînt, absorbindu-mă. Ajunsesem cu adevărat pînă la Dumnezeu și m-am pătruns de el. Da, există Dumnezeu — am mai strigat eu — și de altceva nu-mi mai aduc aminte".

Nu putem, încheia ipotezele privitoare la începutul bolii fără a menționa cele spuse de fiica scriitorului, Liubov Dostoievskaia: „Epilepsia mocnea în el, dar neputîndu-se declara în crize epileptice, îl oprima în mod îngrozitor".

Epileptic sau (încă) nu, în anii 1845—1850, Dostoievski ni se înfățișează ca un ipohondru, un om aproape tot timpul bolnav.

Încercînd să explice cauza crizelor de epilepsie ale lui Dostoievski, Freud presupune că primele accese datează din adolescență, cu mult înaintea declarării propriu-zise a bolii; ele debutau prin frica de moarte și constau în stări de somn letargic. La început, cînd era încă un copil, boala se manifesta ca o tristețe subită, nemotivată; avea senzația, povestește mai tîrziu Dostoievski prietenului său Soloviov, că moartea îi este iminentă și, într-adevăr, starea care urma era foarte asemănătoare cu moartea reală... Andrei, fratele său, povestește că Feodor obișnuia încă din adolescență să lase bilete înainte de a adormi, bilete prin care ruga, întrucît în timpul nopții ar putea cădea într-un somn vecin cu moartea, să nu fie înmormîntat mai devreme de cinci zile.

Sensul și intenția unor astfel de crize thanatice indică o identificare cu o persoană care a murit — sau care trăiește —, dar căreia respectivul îi dorește moartea. Teoria psihanalitică susține că pentru băiat, acest „altul" este de regulă tatăl, iar criza, denumită isterică, este o autopedepsire pentru dorința ca tatăl său să moară[1].

[1] Freud explică acest complex cît mai clar și elementar cu putință astfel: „copilul îi ia pe cei doi părinți și mai ales pe unul dintre ei, ca obiect al dorințelor sale erotice. De obicei, el ascultă de o inițiativă a părinților înșiși, a căror afecțiune are un caracter net sexual însă cu o finalitate inhibată. Tatăl o preferă în general pe fiica sa, mama pe fiu. Copilul reacționează în felul următor: fiul dorește să ia locul tatălui, fiica pe acel al mamei". (S. Freud: Introducere în psihanaliză, Prelegeri de psihanaliză, Psihopatologia vieții cotidiene, București, Editura didactică și pedagogică, 1980, p. 402).

Freud mai adaugă observația că acest complex este foarte grabnic condamnat la refulare, deși în adîncul inconștientului mai poate influența conduita umană. Libidoul face mai tîrziu din părinți modele proiectate asupra unor persoane străine. Fixațiile pe acest plan generează inversiuni și stări nevrotice, uneori extrem de grave. Aceste fenomene patologice de fixare libidinală prin ură sau iubire, sau regresiune, sînt considerate de Freud drept surse ale unor maladii foarte grave.

După moartea lui Freud, complexul oedipian a fost contestat de unii cercetători.

Situația se complică și mai mult dacă factorul constituțional, pe care îl numim bisexualitate, este puternic dezvoltat la un anumit copil. Ca atare, o natură pronunțat bisexuală — susține Freud — devine o condiție sau un catalizator al nevrozei. Este de presupus că Dostoievski a avut o astfel de natură. Ea se vădește într-o formă potențială de existență în rolul important jucat de prieteniile masculine în viața sa, în comportarea surprinzător de blîndă față de rivalii în dragoste și în extraordinara capacitate de înțelegere a situațiilor, explicabilă doar prin homosexualitatea sa refulată, așa cum o demonstrează numeroasele exemple.

După unii autori, Dostoievski ar fi suferit în realitate de o nevroză. Prin ce se manifestă nevroza în sensul propriu al termenului? Dostoievski se credea epileptic și la fel îl considerau și alții, datorită crizelor puternice însoțite de pierderea conștienței, contracții musculare spasmodice și depresiune finală. Care este punctul de vedere al acestor autori? Este foarte probabil, afirmă ei, ca așa numita epilepsie să fi fost doar un simptom al nevrozei sale, care poate fi clasificat în grupe istero-epilepsiilor, adică a isteriilor grave. La o deplină certitudine nu putem ajunge din două motive: mai întîi, datele anamnestice referitoare la epilepsia lui Dostoievski sînt incomplete și nesigure, apoi, teoria despre stările maladive însoțite de accese epileptice nu este încă satisfăcătoare.

Vom începe cu cel de-al doilea punct. Ar fi de prisos să redăm aici întreaga patologie a epilepsiei, care în fond nu aduce nimic esențial în problema pe care o studiem. Merită totuși a fi menționate următoarele: o aparentă unitate clinică definește vechiul „morbus sacer", boala stranie cu atacurile ei convulsive imprevizibile, la prima vedere fără cauză, cu modificările caracteriale în sensul creșterii iritabilității și agresivității și scăderii progresive a tuturor performanțelor intelectuale. Dar în cele din urmă, această imagine își pierde contururile și se transformă în ceva nedeterminat. Crizele care izbucnesc brutal, cu mușcarea limbii și pierderea urinii și care pot duce la periculosul status epilepticus, cînd bolnavul își produce grave vătămări, se pot manifesta și mult mai moderat, ca scurte absențe, cu vertijuri de o clipă, sau pot fi înlocuite prin scurte perioade în care bolnavul comite fapte străine de firea lui ca și cum s-ar afla sub dominația inconștientului. Astfel de crize sînt condiționate somatic, printr-un mecanism încă necunoscut, dar pot fi provocate și de factori psihici cum ar fi spaima sau anumite emoții. Chiar dacă scăderea capacității intelectuale este caracteristică pentru majoritatea covîrșitoare a cazurilor, totuși se cunosc și excepții (Helmholtz). Persoanele atinse de epilepsie pot da impresia de stupiditate, de handicapare psihică, iar boala este

însoțită adesea de idioție evidentă și leziuni cerebrale considerabile, chiar dacă acestea nu fac parte din simptomele specifice ei. Dar crizele amintite pot fi întîlnite, cu toate variațiile lor și la alte persoane, care dau dovadă de o dezvoltare psihică normală și de o afectivitate foarte puternică, de multe ori insuficient controlată. În astfel de condiții nu este de mirare că unitatea afecțiunii clinice „epilepsie" nu poate fi menținută. După unii autori, descărcarea instinctelor anormale are loc în baza unui mecanism ce este pus în joc în situații cu totul deosebite, atît în cazul unor dereglări ale activității cerebrale provocate de grave îmbolnăviri tisulare și toxice, cît și în cazul unei economii psihice insuficient controlate — adică o distribuire defectuoasă a energiei sufletești.

În spatele acestei diviziuni bănuim identitatea mecanismului fundamental al descărcării instinctuale (Freud). Același mecanism nu poate fi străin nici de procesele sexuale care în esență sînt provocate toxic; încă din vechime medicii defineau actul sexual ca o micro-epilepsie, înțelegîndu-l deci ca o formă modificată și diminuata a descărcării emoționale epileptice.

Desigur „reacția epileptică", cum putem numi acest aspect comun, poate fi proprie și nevrozei, căci esența ei constă în a da o rezolvare somatică unor mase de excitație care nu pot fi dominate psihic. Astfel, atacul epileptic devine un simptom al isteriei; el este modificat și adaptat de isterie, așa cum este metamorfozat și de actul sexual normal. Sîntem deci pe deplin îndreptățiți să vorbim de două forme ale epilepsiei: oragnică și „afectivă". Importanța practică a acestei diferențieri pe care o recunosc unii autori, este următoarea: cine suferă de epilepsie organică are leziuni cerebrale, cine suferă de epilepsie „afectivă" este un neurotic. În epilepsia organică, viața psihică este tulburată de un factor exterior, străin ei, în timp ce în epilepsia „afectivă", tulburarea este o expresie a activității sufletești.

Este foarte probabil că epilepsia lui Dostoievski să facă parte din a doua categorie. O dovadă sigură nu putem aduce, căci pentru aceasta ar trebui să știm cînd a avut loc prima criză (de aici discuția prezentată mai sus în privința stabilirii primelor manifestări ale epilepsiei) și să încadrăm oscilațiile ulterioare ale crizelor în contextul vieții sale psihice, dar în această privință deținem prea puține date.

Descrierea crizelor în sine nu conține nimic semnificativ, iar informațiile asupra legăturii dintre crize și evenimentele vieții sînt lacunare și contradictorii. Cea mai verosimilă este ipoteza că ele au apărut în copilăria lui Dostoievski; la început ele s-au manifestat prin simptome ușoare, forma epileptică apărînd doar după trăirea zguduitoare de la 18 ani, cînd tatăl său a fost ucis.

Referindu-ne la crizele de epilepsie, ar fi foarte interesant și concludent din punct de vedere al psihanalizei, că acestea au dispărut complet în timpul deportării în Siberia, însă alte date autorizează ideea contrară. Cele mai multe surse, printre care și mărturia lui Dostoievski, susțin mai curînd că boala a căpătat caracterul ei definitiv, epileptic, tocmai în timpul exilului în Siberia. Din păcate, nu ne putem încrede în confesiunile nevroticilor. Experiența a demonstrat că memoria lor falsifică realitatea cu scopul de a rupe o conexiune cauzală dezagreabilă. Totuși se pare că timpul petrecut în închisoarea din Siberia a modificat considerabil și starea bolii lui Dostoievski.

Nu putem trece fără a releva legătura incontestabilă dintre paricidul din „Frații Karamazov" și soarta tatălui lui Dostoievski, corelație care a fost sesizată de mai mulți biografi. Viziunea psihanalitică este tentată să considere acest eveniment ca trauma cea mai gravă, iar reacția lui Dostoievski față de ea ca nucleul nevrozei sale.

În memoriile sale, Avdotia Panaeva ne oferă o descriere a fizicului lui Dostoievski de prin anii 1870: „Era slab, mic de statură, blond, de o paloare bolnăvicioasă a feței. Ochii cenușii, nu prea mari, treceau cu oarecare neliniște de la un obiect la altul, iar buzele palide i se mișcau neîncetat".

Prin 1848, doctorul Ivanoski observă la prietenul și pacientul său o schimbare vizibilă: „Schimbarea lui Feodor Mihailovici, după cîte mi-am dat seama, consta în aceea că ajunsese foarte irascibil, bănuitor și gata să se lege de orice nimicuri, plîngîndu-se foarte des de amețeli. Această schimbare s-a produs, dacă nu brusc și pe neașteptate, oricum nu într-un răstimp prea lung — cam două-trei săptămîni".

Toate acestea, boala și ipohondria, epilepsia (declarată sau nu), viața dezordonată, dificultățile financiare, cearta cu grupul „Contemporanului", unele eșecuri literare, sentimentul nesiguranței cauzat de activitățile sale subversive etc., au contribuit în mod convergent, probabil alături și de alți factori, la declanșarea unei grave crize existențiale. Nu poate fi aici nici un dubiu: încă din perioada 1846—1849 Dostoievski ni se înfățișează ca un bolnav, ca un om în impas. Firele existenței sale se împletesc într-un mod de nedezlegat. Momentul e mai mult decît critic-disperat; și siunciderea își țese trama și pare inevitabilă.

În cartea sa „Viața lui Dostoievski", fiica scriitorului confirmă că gestul era pe deplin posibil: „Adeseori tatăl meu — le spunea ea prietenilor săi — că pe atunci el se afla în pragul sinuciderii și că arestarea sa l-a salvat". Într-adevăr, se poate afirma că, smul-

gîndu-l brusc din climatul tinereții sale maladive, arestarea l-a salvat pe scriitor. Cumplita încercare mobilizează resurse nebănuite („Există în om o vitalitate și o putere de rezistență insondabile; nu mi-aș fi închipuit că ele pot fi atît de mari, dar acum m-am convins prin propria experiență" — scrie el fratelui său din fortăreața Petropavlosk, la 18 iulie 1849), armele plutonului de execuție îndreptate spre pieptul său deșteaptă în sufletul ipohondrului dezgustat de viață o uriașă dorință de a trăi. Monstruoasa înscenare a execuției a degajat, prin explozie, în ființa celui proscris, o asemenea cantitate de energie vitală încît ea s-a dovedit suficientă nu numai pentru ca scriitorul să poată supraviețui anilor de vitregie și de osîndă, dar și ca, apoi, în numai două decenii, să poată înălța una dintre cele mai uimitoare construcții ale spiritului uman. Ocna a fost pentru Dostoievski un „sanatoriu" aspru, din care tînărul palid, bolnăvicios și detract de odinioară, a ieșit fortificat, sufletește și fizicește deopotrivă. Corespondența scriitorului expediată din Semipalatinsk în cursul anilor 1854—1856, adică după eliberarea din ocnă, ne arată că Dostoievski era pe deplin conștient atît de tinerețile sale morbide cît și de nesperata lui „însănătoșire". „Dar fă-mi te rog plăcerea — scrie el, adresîndu-se la 30 iulie 1854, fratelui său Mihail — de a nu mă bănui că aș fi la fel de melancolic și preocupat de sănătatea mea ca în timpul ultimilor ani petrecuți la Petersburg. Toate acestea au trecut, au dispărut fără urmă". Iar la 21 august 1855, scrie în același sens: „Dacă tu crezi că a mai rămas în mine ceva din acea nervozitate, din acea neliniște, din acea pornire de a mă suspecta de tot felul de boli, ca la Petersburg, dă-mi voie să-ți spun că te înșeli; n-a mai rămas nici o urmă din toate acestea, la fel ca și din altele".

Referindu-se la perioada de dinaintea arestării, Dostoievski afirmă, într-o scrisoare adresată la 24 martie 1856 generalului E.I. Totleben, erou al luptelor de la Sevastopol, care, prin intervențiile sale ulterioare, i-a facilitat întoarcerea în Rusia și cu al cărui frate mai mic, Adolf, scriitorul locuise o vreme împreună în 1841, la Petersburg: „Odinioară am fost bolnav timp de doi ani, de o boală ciudată, morală. Eram ipohondru. Mi se întîmpla să-mi pierd mințile. Eram excesiv de nervos, de o emotivitate maladivă. Deformam faptele cele mai simple, atribuindu-le un alt aspect și alte dimensiuni". Aceste aprecieri subiective sînt întărite de cîteva semnificative mărturii obiective. Astfel, revăzîndu-l pe Dostoievski după zece ani, la întoarcerea din Siberia, Trutovski și Miliukov constată o certă schimbare în bine.

Dacă cineva ar încerca să reconstituie imaginea lui Dostoievski nu din cărțile scrise de el, ci exclusiv pe baza cărților scrise *despre el*, ar constata cu surprindere că, folosind biografii diverse, s-ar obține rezultate diferite, pînă la diametral opuse.

Există numeroase încercări — și bibliografia de specialitate o demonstrează — de a interpreta opera lui Dostoievski din diverse puncte de vedere, toate avînd un caracter comun, caracterul absolut al tezei pe care o susțin. Există o viziune filozofică, o alta psihologică și una etică, ultima cu caracter de echilibrare a primelor două.

Printre cei care au încercat să-l răstălmăcească pe Dostoievski se numără și Lev Sestov (Dostoievski și Nietzsche). Filozofia tragediei (Edit. de la Plèiade, Paris, 1926 și Revelațiile morții, Libr. Plon, Paris, 1923). Mihailovski îl numise pe Dostoievski „un talent crunt", ceea ce vroia de fapt să însemne bolnav, anormal, deci — după opinia sa — inutil; iar Sestov, la rîndul său: crunt, bolnav, anormal, fără îndoială! În viziunea sa, bolnav a fost și Gogol, și el autor al memoriilor unui om din subterană, om ce se deconspiră în cele din urmă a nu fi eroul din roman, ci Gogol însuși, adică... autorul! Sestov inversează violent rolurile: omul din subterană devine creatorul lui Dostoievski. Contopirea scriitorului cu eroul său, subordonarea lui totală față de acest personaj decurge pînă la limitele la care Dostoievski pare a fi o simplă mască. Complexelor raporturi dintre autor și personaj li se substituie o identitate mecanică, de un sofism elementar.

Dostoievski a fost considerat un scriitor prin definiție subiectiv, incapabil de a exprima prin intermediul personajelor sale altceva decît propriile sale gînduri și obsesii. Asemeni vrăjitorului din poveste devine el însuși slujitorul spiritelor damnate, pus în situații dezonorante.

„Nu încape îndoială: bolnav, măcinat de suferințe, Dostoievski a simțit el însuși tentația acțiunilor nesăbuite, a gustat din fructul oprit al desfrîului intelectual și moral — de aceea, probabil, a și putut întruchipa în ființe de o neasemuită perfecțiune artistică aceste vicii, tot mai răspîndite în epoca sa. Cu deosebire important ni se pare însă faptul că el le-a considerat anume drept vicii, că deși le-a cunoscut intim și le-a filtrat prin străfundurile propriului său suflet, li s-a împotrivit cu o conștiință mereu trează, cu o vigilență și tenacitate neslăbite. Nu ar fi cazul să considerăm scepticismul și cinismul decît dușmani ai omului, exclamă Sestov în numele romancierului?! Nicidecum, îi răspunde prin întreaga lui operă Dostoievski, în vremea noastră acești monștri îi dau tîrcoale omului, îl împresoară din toate părțile, îl îmbie să li se închine, îi promit delicii nicicînd bănuite, eu însumi am auzit cîntecul lor ademenitor, dar ascultare nu-le-am dat, cum nici voi

nu trebuie să-i ascultați, ci mai bine să vă astupați urechile cu ceară, după pilda străveche, pentru a scăpa de mrejele acestor noi și infinit mai periculoase sirene. Și dacă totuși nu și-a zăvorît văzul și auzul, ci a înfruntat tentațiile toate, rînd pe rînd, cu vajnică bărbăție, a fost poate anume pentru a ne ușura nouă, celorlalți, trecerea nevătămată între Scylla și Caribda gîndirii europene moderne"[1].

Thomas Mann analizînd opera lui Dostoievski, îl situează pe acesta într-o zodie tenebroasă și periculoasă, în vecinătatea lui Schopenhauer și Nietzsche, gînditori care nu au contenit să obsedeze pe critic. El îngroașe modul de interpretare folosit de Școala vieneză, de Sigmund Freud și Ștefan Zweig privitor la îndoielnice surse psihopatologice ale creației dostoievskiene, preia și dezvoltă „psihologia bolii", răspîndită în acea vreme într-o formă închegată de „filozofie a bolii". Maladii ca tuberculoza și epilepsia sînt potențate, ca astfel să poată fi explicate emanciparea, revolta, aristocratismul spiritului. Este invocat în acest context și Nietzsche, cel care a numit omul „un animal bolnav": „în spirit, așadar, în boală sălășluiește majestatea omului, iar geniul bolii este mai omenesc decît cel al sănătății" (Gesammelte Werke, X, Aufbau-Verlag, Berlin 1956, p. 179—180).

Diagnosticarea maladiei de care au suferit Schiller și Dostoievski, idee reluată și de Anna Seghers ne apare ca insuficientă pentru a explica în totalitate rolul jucat de aceasta, așa cum o face dealtfel și Thomas Mann.

Thomas Mann scrie despre „criminalul palid", titlu întru totul potrivit, după opinia sa, fizionomiei chinuit-neliniștitoare a lui Feodor Mihailovici. În Dostoievschi și Nietzsche, el vede, ca și mulți alții, frați spirituali și bolnavi: „mă refer în primul rînd la un anume paralelism din gîndirea celor doi mari bolnavi și apoi la fenomenul bolii ca măreție sau al măreției ca boală" (idem, p. 624). În această viziune, Dostoievski este „demonul" principal al operei sale identificîndu-se cu toți damnații-eroi, în stare să comită aceleași „crime" și „pedepse".

Nu putem vorbi de Dostoievski fără a aminti de eseul lui Freud: „Dostoievski și paricidul". Potrivit medicului vienez, demersul său spre înțelegerea personalității lui Dostoievski vizează scriitorul, omul moral, nevroticul și păcătosul. Freud consideră că aspectul moral constituie punctul cel mai nevralgic al scriitorului rus. Dostoievski trăiește intens și pe planuri diferite tentația păcatului, dar nu este capabil de mari acte de renunțare. Între vocația de eliberator al omenirii și aceea de ins care pactizează cu autoritățile se instalează sentimentul de culpabilitate și nevroză. Instinctele scriitorului îl împing în altă direcție decît vocația sa generoasă, fenomen ilustrat de operele sale. Considerațiile lui Freud merg atît de departe încît el vede în Dostoievski un criminal virtual care se eliberează de anumite obsesii prin transferul pornirilor sale proiectate în operă. Freud este convins că crimele, actele de agresiune și violența din opera sa sînt o dovadă a caracterului său. Sentimentul de culpabilitate a făcut din acest scriitor un masochist sentimental.

Paricidul din „Frații Karamazov", soarta tatălui scriitorului, boala lui Dostoievschi și ipoteza bisexualității sale, reprezintă o suită de factori conexați pentru a explica atît comportamentul unui om, cît și prezența acestei teme în opera sa. Simptomele morții, date de boală, indică o satisfacție fantasmatică și masochistă din perspectiva eului, iar din aceea a supraeului, o altă satisfacție punitivă și sadică. Relația dintre băiat și tată devine la Dostoievski o comunicare complexă între Alter ego și Eu. Complexul oedipian se prelungește în cazul său prin prezența unui tată rău a cărui moarte este dorită de fiul său.

Criza epileptică este proiectată asupra tatălui, dar cînd acesta moare, apare sentimentul punitiv de culpabilitate. De aceea el acceptă pedeapsa nedreaptă de deportare în Siberia ca un substitut al sancțiunii pentru dorința morții tatălui său.

Dar sentimentul culpabilității corelat cu intenția latentă duce prin mecanismul deplasării la imposibilitatea îndeplinirii directe a unei dorințe. În romanul lui Dostoievski crima este comisă de un altul, care se află tot în relație filială. Tatăl scriitorului a fost de asemenea ucis de un alt om, deși fiul său îi dorea moartea. Într-o situație nevrotică ca cea a lui Dostoievski fantasma copilăriei s-a prelungit în diferite feluri în viața sa, căpătînd o ilustrativă expresie în romanul său.

Este evident că Freud nu-l iubea pe Dostoievski și nu avea o considerație prea mare pentru opera sa. Psihanaliza lui Freud, care a suferit el însuși de un complex oedipian, poate explica sub un anume aspect rezistența sa în fața unei comprehensiuni mai generoase a acestui mare scriitor. În mod cert, exagerările lui Freud au și ele o motivație psihanalitică.

În creația lui Dostoievski, fapt care contrazice opinia lui Freud, se reflectă, în chip uimitor, toate trăsăturile ce caracterizează epilepsia. El a descris cu o măiestrie ieșită din comun această boală la mai multe dintre personajele sale literare.

[1] Dostoievski „Tragedia Subteranei" de Ion Ianoși, Ed. pentru literatură Universală, București, 1968, p. 183

De exemplu, Mîşkin din „Idiotul", Smerdeakov din „Fraţii Karamazov", Murin din „Gazda", Kirilov din „Demonii" şi Nelly din „Umiliţi şi obidiţi". Simptomele sînt prezentate gradat iar la unii dintre eroi sînt descrise numai stări de indispoziţie epileptică. Dostoievski este un psiholog atît de desăvîrşit încît reuşeşte dă dea viaţă fiecărui personaj în parte. Spre exemplificare, vom prezenta cîteva din personajele ce suferă crize comiţiale şi care apar astfel ca o expresie fidelă a suferinţei care le marchează existenţa şi comportarea.

În „Idiotul", Dostoievski ne oferă în persoana unui epileptic, prinţul Mîşkin, principalele trăsături ale personalităţii care aparţine sferei aspiraţii-înclinaţii. Referindu-ne la caracter, ne gîndim în primul rînd la însuşirile care fac parte integrantă din această sferă. Astfel, prinţul Mîşkin este un om de o rară bunătate care stîrneşte uimirea tuturor şi care reflectă imaginea autorului însuşi. El posedă însuşirile care îl determină pe omul superior să-şi aprecieze semenii şi mai ales să-i ajute. În primul rînd, este plin de compasiune faţă de cei din jur, lucru manifestat încă din Elveţia, cînd s-a apropiat de o sărmană fată respinsă de societate. În acelaşi timp, observăm că ştie să participe din plin la bucuria altora. Iubeşte mult copiii şi le preferă tovărăşia, simţindu-se bine în anturajul şi prezenţa acestora. Descrierea atitudinii sale compătimitoare o întîlnim în repetate rînduri. Dragostea lui pentru Nastasia este de la început însoţită de compasiune, pentru ca mai tîrziu să evolueze şi să se rezume exclusiv la milă. Fapt greu de imaginat, dar prinţului îi este milă chiar şi de duşmanii săi, inclusiv de Rogojin, care îi e duşman de moarte şi care nutreşte gîndul să-l ucidă, ridicînd la un moment dat cuţitul asupra lui. Dacă prinţul nu a fost omorît, aceasta s-a datorat numai faptului că tocmai în acel moment a avut un atac de... epilepsie! Mîşkin nu se lasă niciodată provocat la ceartă de Rogojin, cu toate că amîndoi o iubesc pe Nastasia şi apar în repetate rînduri în postură de rivali.

Aici se evidenţiază şi cea de a doua trăsătură caracteristică tuturor oamenilor buni: lipsa capacităţii de a nutri sentimente de duşmănie şi de ură faţă de alţi oameni, precum şi de a avea o atitudine combativă. Prinţul Mîşkin este chiar dispus să renunţe la Nastasia în favoarea lui Rogojin. El ştie că la momentul potrivit Rogojin s-ar răzbuna pe Nastasia şi ca atare, imaginînd întocmai ca la şah o mişcare mai devreme, caută să preîntîmpine o situaţie nedorită. Dacă ţinem seama de situaţiile create de Dostoievski în „Idiotul", prinţul ar fi trebuit să dușmănească şi pe alţi eroi ai romanului care îl atacă, îşi bat joc de el, numindu-l

idiot. Cu toate acestea, el nu întreprinde nimic împotriva lor. Mai mult, îşi caută vină în primul rînd lui însuşi, străduindu-se să-şi explice atitudinea celor care-l ofensează. Merge atît de departe încît le cere iertare celor care ar fi trebuit ei să-i ceară iertare, întrucît consideră că i-ar fi provocat prin atitudinea sa. Uneori îi este ruşine de ruşinea celorlalţi.

Aici intervine cea de-a treia trăsătură care îl caracterizează şi anume un exagerat simţ al pudoarei. După ce i-a oferit în mod generos 10 000 ruble unui tînăr faţă de care nu are decît o vagă îndatorire, Mîşkin îşi face reproşuri amare pentru „felul brutal şi imprudent în care a procedat oferindu-i aceşti bani" şi mai tîrziu îi cere iertare plin de remuşcări. Pe timpul cînd Nastasia mai era încă o femeie întreţinută, îi face propuneri de căsătorie, spunînd: „Socot că dumneata îmi vei face onoarea şi nu eu dumitale". Adesea prinţului „i se urca ruşinea în obraji" fără vreun motiv obiectiv.

Printre trăsăturile de caracter accentuate din sfera aspiraţii-înclinaţii se numără anxietatea şi mila. Dacă la un anumit om mila ia naştere foarte uşor, el imprimă şi firii sale o notă specială, cum a fost cazul la Dostoievski. Astfel, Vania din „Umiliţi şi obidiţi" este dominat de milă. Acest lucru iese cel mai pregnant în evidenţă din atitudinea lui faţă de Natasa, care îi spunea odată: „Ah, Vania, prietenul meu drag şi bun. Ştiu că dacă ar fi să mă încerce din nou nefericirea ori să mă năpăstuiască amărăciunile, tu ai fi iarăşi aici alături de mine; poate că numai tu singur, dintre ei toţi! Cum să-ţi mulţumesc pentru toate acestea?"

Un personaj asemănător cu „Idiotul" — prinţul Mîşkin — este Alioşa din „Fraţii Karamazov". Dostoievski ne prezintă şi aici un om care iartă întotdeauna şi care simte nevoia să iubească pe toată lumea. Deosebirea constă doar în faptul că înclinaţia sa de a se ruşina pentru greşelile sale şi ale celorlalţi nu este atît de vizibilă la Alioşa ca la Mîşkin. Cînd vede mizerie şi durere, Alioşa este imediat cuprins de milă. Cînd nu poate să-i fie milă, este cuprins de durere şi jale. Astfel, este disperat cînd asistă neputincios la gravele neînţelegeri dintre fraţii săi, căci unul este logodit cu femeia pe care celălalt o iubeşte cu patimă: „Nu era, oare, un motiv în plus de ură şi zavistie în familia lor? Şi apoi, de care dintre ei trebuia să-i fie milă? Şi ce să le dorească? Ţinea deopotrivă la amîndoi, dar ce ar fi fost de dorit pentru unul, ca şi pentru celălalt prinşi cum erau în asemena cumplite contradicţii? Orice om şi-ar fi pierdut capul, cu atît mai mult el, care, prin firea lui, nu putea să suporte incertitudinea. Dragostea pe care le-o purta avea un caracter activ. Alioşa nu era în stare atunci cînd iubea

pe cineva, să rămînă în pasivitate, trebuia neapărat să-l ajute într-un fel sau altul".

Nici Aleoșa ca și Mîșkin nu cunoșteau sentimentul de dușmănie, ci cu atît mai puțin pe cel de ură, rămînînd tot timpul pașnic și blînd. Aleoșa nu ia niciodată atitudine împotriva altuia și oricine îl poate ofensa, fără ca el să se apere. Deosebit de caracteristică este atitudinea sa cînd, întîmplător, este implicat, pe stradă, într-o ceartă a unor copii de școală. El este rănit cu o piatră de unul dintre copii și mușcat la un deget. Cu toate că se simte atacat fără nici un motiv, nu reușește să se înfurie pe băiatul cel rău: „Aleoșa scăpă un țipăt de durere și încercă să-și tragă degetul. Copilul îi dădu, în sfîrșit, drumul și se trase numaidecît îndărăt, căutînd să păstreze între ei aceeași distanță. Își înfipse dinții lîngă unghie, aproape pînă la os, atît de adînc încît începuse să mustească sîngele. Aleoșa scoase din buzunar o batistă și-și înfășură strîns mîna rănită. Operația aceasta dură aproape un minut în care timp băiețașul rămase pe loc, în așteptare. În cele din urmă, Aleoșa își ridică spre el ochii senini. — Așa, zise el. Vezi ce rău m-ai mușcat. Ești mulțumit, da? Și acu vrei să-mi spui ce ți-am făcut? Piciul se uită la el mirat. — Nu știu cine ești, te văd pentru întîia oară, urmă tot atît de calm Aleoșa, dar nu se poate să nu-ți fi făcut nimic, altminteri nu m-ai fi urgisit așa, de pomană... Hai, spune-mi, ce ți-am făcut, cu ce ți-am greșit?"

Reîntorcîndu-ne la „Idiotul" nevom opri asupra descrierii unui alt tip de personalitate accentuată și anume hiperperseverent-nestăpînită. În acest caz, tensiunile afective defavorabile care rezultă din combinarea firii hiperperseverente cu cea nestăpînită se manifestă de timpuriu, de la cea mai fragedă vîrstă, caracterizîndu-se prin izbucniri bruște de mînie fără motive serioase. Violența și bruschețea acestor ieșiri, adevărate accese, indică un caracter eliptoid. Iritabilitatea epileptoidă impulsivă poate deveni deosebit de periculoasă atunci cînd este asociată cu elementul nestăpînit. În acest caz, tensiunile afective ce se ivesc brusc, conduc ușor și repede la fapte și dau numărul cel mai mare de indivizi ce comit acte de violență. Este foarte semnificativ din acest punct psihologic de vedere că Dostoievski descrie un asasin posedînd aceste două trăsături de caracter. Rogojin din „Idiotul" are o asemenea fire. La început se poate constata că stăpînirea de sine îi lipsește pînă într-atît încît poate fi considerat drept un psihopat epileptoid. Sustrage bani de la tatăl său pentru a-i cumpăra cercei Nastasiei, de care s-a îndrăgostit. Bătut crunt de tatăl său, fuge de acasă și bea toți banii pe care îi are la el. În eforturile sale de mai tîrziu pentru a cîștiga pe Nastasia strînge în jurul său o ceată de

derbedei, pătrunde cu forța în casa unui rival și face acolo un scandal monstru. Într-o stare violentă de surescitare promite Nastasiei 100 000 de ruble. Mai tîrziu, aduce banii, iar în scena care urmează vădește într-un mod grosolan lipsa sa de autostăpînire. Rogojin vine cu banda sa, care face scandal, iar el aruncă cele 100 000 de ruble ca și cum cu această sumă ar fi putut s-o cumpere pe Nastasia. Cînd aceasta, după multe tergiversări, se decide în cele din urmă pentru el, Rogojin este total nestăpînit în bucuria sa:„ — Haidem! zbiară Rogojin ca un smintit. Hei, voi de acolo... aduceți vin... pentru toată lumea! Iu-bu-bu! — Vin... vin... Vreau să beau, să petrec. Va fi și muzică? — Da, da, o să fie! Nu vă apropiați! Răcni din nou Rogojin ca ieșit din minți, văzînd că Daria Alekseevna se îndrepta spre Nastasia Filipovna. E a mea! Numai a mea! Regina mea! S-a zis!".

Curînd se poate constata că atitudinea lui Rogojin nu poate fi explicată exclusiv prin iratibilitatea epileptoidă. Însăși perseverența dusă la extrem cu care se luptă s-o cîștige și s-o păstreze pe Nastasia denotă o trăsătură paranoidă. Desigur — menționează în continuare Leonhard după care ne-am inspirat în cele de mai sus — nu trebuie să pierdem din vedere faptul că Dostoievski descrie o dezvoltare care ar putea să provoace efecte profunde chiar și la un om obișnuit. Nastasia nu-l iubește pe Rogojin, dar se reîntoarce de fiecare dată la el, se declară de acord cu o căsătorie făcută în grabă, dar de fiecare dată se răzgîndește, uneori refugiindu-se la prințul Mîșkin. Rogojin oscilează mereu între speranță și dezamăgire, ajungînd astfel într-o stare gravă de gelozie, ceea ce, la rîndul ei, are drept efect sporirea dragostei lui. Rogojin avea moștenită de la tatăl său înclinația spre paranoie. La un moment dat prințul Mîșkin compară pe tatăl cu fiul: „Mi-a venit în gînd că, dacă nu te lovea năpasta aceasta, dacă nu intervenea dragostea asta nefericită, ai fi devenit întocmai ca și tatăl tău; și poate că în cel mai scurt timp. Te-ai fi zăvorît în casa asta, cu o soție tăcută și supusă, aspru și zgîrcit la vorbă, ursuz și neîncrezător în oameni, fără măcar să simți nevoia de a sta cu cineva de vorbă, mulțumindu-te să strîngi bani, străin de toți și de toate. Cel mult, și asta poate abia la bătrînețe, ai fi găsit vreun cuvînt de laudă pentru cărțile cele vechi și te-ai fi însuflețit puțin tălmăcind puterea ascunsă în semnul crucii cu două degete."

Urmează un pasaj din care ne dăm seama că autorul atribuie mai multă importanță trăsăturii paranoice a lui Rogojin decît celei epileptoide. Ura perseverentă resimțită de Rogojin față de Mîșkin este foarte profundă: atitudinea binevoitoare a lui Mîșkin

nu izbutește să-l potolească decît trecător. Rogojin îl urmărește, îl pîndește, apare brusc undeva și se uită la el amenințător, cu ochii lui negri. Nutrește gînduri de omor, care se referă cînd la prinț, cînd la Nastasia, și are mereu un cuțit la îndemînă. O dată ajunge chiar să ridice cuțitul spre a-l lovi pe Mîșkin. Ura lui față de Nastasia este tot atît de mare, cu toate că în acest caz ura merge mînă-n mînă cu o dragoste profundă. Pînă la urmă nu se poate stăpîni și o ucide, urmare a iritabilității epileptoide descrisă într-o formă literară magistrală.

În ceea ce-l privește pe prinț, dacă acesta nu a fost omorît, aceasta s-a datorat faptului că tocmai în acel moment, așa cum am mai spus, face o criză îngrozitoare de epilepsie. Starea premergătoare crizei este descrisă foarte detaliat și se exprimă tocmai prin acel sentiment al beatitudinii și fericirii absolute calificat de Mîșkin ca o expresie a adevărului absolut, ca o redare nu numai supremă, ci și suverană a vieții. Pentru a demonstra afirmația noastră, vom reproduce un fragment din această descriere: „...În acele momente, rapide ca fulgerul (respectiv în timpul crizei n.a.) sentimentul vieții și conștiința se decuplau. Spiritul și inima se iluminau de o imensă strălucire. Toate emoțiile, toate îndoielile, toate neliniștile se calmau deîndată, pentru a se converti într-o suverană seninătate, formată din bucurie luminoasă, din armonie și speranță".

M. Lund, un cunoscut psihiatru și neurolog din Glostrup (Danemarca) referindu-se la boala de care suferea Dostoievski, menționează într-un studiu referitor la acesta și opera sa: „Boala nu reprezenta pentru el numai un chin, ci și un fel de elevare". La ce se referă doctorul Lund? Probabil la una din faptele care explică — în parte — chiar denumirea maladiei — morbus sacer — dată în vechime. Dostoievski încerca, într-adevăr, în cursul aurei, respectiv a acelei trăiri senzoriale patologice, care precede criza propriu-zisă, un sentiment de beatitudine și de fericire chiar, dublat sau poate generat de acea trăire, într-o clipită, a vieții întregi, fapt caracteristic crizelor comițiale sau epileptice[1]. Este ceea ce se desemnează în literatura medicală anglo-saxonă sub denumirea de „panorama fit" (fit = criză, atac, paroxism).

Să trecem la o altă operă literară a lui Dostoievski „Frații Karamazov" și să ne oprim asupra lui Smerdeakov, personaj complex, cu unele trăsături epileptoide. Smerdeakov, fiul nelegitim al lui Feodor, a fost conceput cu o debilă mintal, și seamănă întru-

[1] Se pare că în timpul spînzurării, au loc asemenea senzații.

totul ambilor părinți. Smerdeakov este prefăcut, viclean, se complace ca spion al tatălui său și totodată și al fiului, deși cei doi nu se împacă și se dușmănesc. În același timp, el se forțează să se apropie și de cel de al doilea fiu și să se facă iubit de el. Dacă nu ar avea o fire isterică, nu ar fi în stare să facă toate acestea. Pe de o parte, el se preface a fi sincer și deschis, pe de altă parte manifestă o supunere umilă. Servitorul casei, care este totodată și tatăl adoptiv al lui Smerdeakov, cunoaște atît de puțin adevărata lui fire, încît garantează „în mod călduros" în fața tribunalului pentru onestitatea lui. Procurorul îl caracterizează — într-un mod extrem de sugestiv — în modul următor: „Fiind extrem de cinstit din fire și bucurîndu-se de toată încrederea boierului (care ținuse să-l răsplătească pentru onestitatea lui o dată, cînd îi înapoiase niște bani pierduți), îmi închipui cît va fi chinuit bietul Smerdeakov la gîndul că-și vînduse stăpînul, de care era grozav de atașat, considerîndu-l binefăcătorul său".

In realitate, Smerdeakov, era asasinul celui care avusese atîta încredere în el. A știut să-și conceapă și să-și pregătească odioasa-i faptă atît de bine, încît fiul cel mai mare a fost acuzat și condamnat pentru asasinat. Caracterul isteric s-a dezvăluit și prin aceea că el, care suferea de accese de epilepsie, a simulat înaintea crimei un atac de epilepsie într-un mod atît de caracteristic încît nimeni nu s-a îndoit de autenticitatea acestui atac. Din moment ce toată lumea credea că el se află într-o stare de inconștiență epileptică, nu putea fi suspectat de a fi asasinul. Ca și tatăl său, nu lipseau nici la el fenomene isterice bătătoare la ochi. Cînd al doilea dintre fii Karamazov, înfuriat de perfidia lui, îl lovește, Smerdeakov afectează o mare durere sufletească: „Într-o clipă, un potop de lacrămi i se revarsă pe obraji și murmurînd: „Nu-i frumos, domnule, să lovești un biet neputincios!", feciorul își acoperi fața cu o batistă murdară de stambă albastră ca pătrățele și începu să plîngă sfîșietor înăbușindu-și suspinele."

Smerdeakov, afirmam mai sus, prezintă o fire complexă, în care isteria se împletește cu o serie de deficiențe morale, mai concret lipsa sentimentului datoriei și al compătimirii. Merge pînă acolo încît devine nerecunoscător chiar față de părinții săi adoptivi, chinuiește animalele și trece indiferent pe lîngă oameni aflați în suferință. El este conștient de carențele sale afective și etice ascunzîndu-le cu multă abilitate și jucînd un rol care nu corespunde adevăratei sale firi.

Multe dintre personajele lui Dostoievski sînt personalități demonstrative, aflate deseori la limita patologicului, știind că

nu există o graniță riguroasă între personalitățile accentuate și cele psihopatice.

Întrucît o trăsătură isterică presupune o înclinare pentru o imaginație detașată, plină de fantezie, este foarte posibil ca mulți scriitori — și aici considerăm că este și cazul lui Dostoievski — se pot transpune deosebit de bine în felul de a reacționa al istericilor — personalități accentuat demonstrative — tocmai datorită faptului că și ei înșiși posedă o astfel de trăsătură. Problema trebuie înțeleasă nuanțat, paleta fiind infinit de cuprinzătoare. *A nu se confunda cu diagnosticul medical.*

Dostoievski a zugrăvit numeroase personaje cu trăsături isterice. Spre exemplu, Feodor, tatăl fraților Karamazov nu este atît o personalitate demonstrativă, cît un psihopat isteric. Acest lucru rezultă din întreaga sa comportare. Feodor este brutal atît față de prima sa soție, cît și față de-a doua, aduce tot timpul femei străine în casă, dar nu se simte cîtuși de puțin vinovat. După moartea primei sale soții, nu s-a ocupat de copilul lor, după moartea celei de-a doua are aceeași atitudine și față de ceilalți doi copii născuți din această căsătorie. Mai mult, el uită aproape că are copii, servitorul casei văzîndu-se nevoit să îngrijească aceste făpturi părăsite. Avem de a face cu un isteric care respinge tot ce l-ar putea împiedeca să-și urmărească pornirile lui egoiste.

Și Lebedev din „Idiotul" este un isteric. Este în stare să joace cele mai diferite roluri. Este umil și servil cînd crede că aceasta e în avantajul său, poate fi însă tot așa de bine plin de demnitate și arogant. Minte fără scrupule, țese intrigi, scrie scrisori anonime, totul cu o desăvîrșită naturalețe, cu o atitudine complet nevinovată. Ne dăm seama că nu e conștient de faptul că are o comportare necinstită. Lebedev este însă capabil să-și schimbe foarte repede rolul: face intrigi contra unui om iar atunci cînd situația se schimbă, își modifică pe loc și el comportamentul. Atitudinea adoptată de el e teatrală, face gesturi exagerate, grimase, atitudini ceremonioase, este afectat în vorbire și gesturi. Cineva care este capabil să se prefacă atît de bine, care nu știe numai să-și potrivească cuvintele așa cum vrea, dar își poate stăpîni în asemenea măsură întreaga atitudine încît pînă și mimica și gesturile sale să redea exact ce vrea el să exprime în acel moment, trebuie să fie în stare să se identifice total cu rolul pe care vrea să-l joace. De așa ceva nu este capabilă decît o personalitate demonstrativă.

„Demonii" este cartea cea mai întunecată, apăsătoare, disperată, a lui Dostoievski, o împărăție a întunericului, în care romancierul nu a lăsat să pătrundă aproape nici o rază de lumină, se încheie printr-un lanț de catastrofe, întrecînd finalurile de groază shakespeareene: mor pe rînd Lebiadkin și Maria Timofeevna, Lebiadkina, Liza, Satov și Maria Satvra, Kirillov, Stepan Trofimovici, moare Fedka, cel ce ucisese cu cuțitul și Nicolai Stavroghin, cel ce ucisese cu gîndul, cel care pusese totul la cale, toate nenorocirile descrise în cele trei părți, din ce în ce mai trepidante, ale romanului, începînd cu prima crimă, comisă asupra Matrioșkăi.

În repetate rînduri Dostoievski și-a deconspirat sursele romanelor sale. Știrile judiciare, procesele verbale ale anchetelor și dezbaterile din instanță, depozițiile acuzaților și martorilor s-au numărat printre lecturile constante ale scriitorului. Carnetele și scrisorile ne dezvăluie fazele și chinuitoarele etape ale elaborării planului, întrerupte de seria crizelor de epilepsie din iulie (iată datele cîtorva crize din anul 1870, descrise în „Carnete" (paginile 810—815—1/13 ianuarie, 7/19 ianuarie, 10/29 ianuarie, mai, 13/1 iulie, 25/13 iulie, 28/16 iulie, 7 august, 2 septembrie, 10 octombrie, 16 octombrie, 22 octombrie). Dostoievski descrie împrejurările în care s-au produs atacurile de epilepsie, culminînd cu un moment de depresiune psihică și artistică cînd scriitorul se hotărește să distrugă tot ce realizase și să ia munca de la capăt, pe baza unui plan nou.

Dintre simptomele descompunerii, nici unul nu l-a urmărit cu atîta insistență pe Dostoievski ca epidemia de „sinucideri". Formula, citată în roman și în „Jurnalul unui scriitor", fusese constant invocată de presa vremii, în relatările din ce în ce mai numeroase și mai alarmante despre sinucigași. Scriitorul a căutat demult să dezlege cauzele pentru care oamenii își curmă viața; în deceniul al optulea preocuparea aceasta devenise centrală, pe baza agravărilor produse în societate, accentuarea pauperizării și imoralității.

Publicarea scrisorilor sale postume și a jurnalelor soției sale a pus într-o lumină mai puțin favorabilă unul din episoadele vieții sale, perioada cînd Dostoievski se afla în Germania, stăpînit de patima jocului (Fülöp-Miller și Eckstein, 1925). Este vorba de un inconfundabil acces de pasiune patologică ce trebuie privit

ca atare, indiferent de aprecierea noastră asupra scriitorului. Sentimentul de vină își crease la Dostoievski un substitut concret, iar jucătorul își spunea că un cîștig la cărți i-ar fi dat posibilitatea să se întoarcă în Rusia, fără a fi dat în judecată de creditorii săi. Dar Dostoievski era suficient de inteligent pentru a-și da seama că este vorba de un simplu pretext și suficient de sincer pentru a recunoaște (un jucător pasionat a fost și Cezar Petrescu despre care ne vom ocupa într-o lucrare viitoare).

El știa că esențialul îl constituie jocul în sine și toate amănuntele comportării sale pasionale iraționale dovedesc acest lucru, dar și ceva în plus. El nu se oprea niciodată pînă nu pierdea totul. Jocul era pentru el și un mijloc de autopedepsire. De nenumărate ori îi promisese Annei că nu va mai juca deloc sau că, în acea zi nu va mai juca și aproape întotdeauna, relatează ea în amintirile sale, își călca cuvîntul dat.

Mizeria extremă în care ajunseseră cei doi soți datorită nesăbuințelor la joc, îi dădea prilejul lui Dostoievski să obțină și o altă satisfacție patologică. El se putea învinui și umili în fața ei, îi putea cere să-l dispreţuiască, să regrete că a luat de bărbat un vicios înveterat; după această descărcare de conștiință, jocul putea continua în ziua următoare. Iar tînăra femeie se obișnuise cu acest ciclu, întrucît observase că producția literară singura de la care era de așteptat o salvare reală, nu mergea niciodată mai bine ca atunci cînd pierdeau totul și își amanetau ultimul obiect de valoare. Dar ea nu înțelegea legătura. Satisfacerea sentimentului de vinovăție prin autopedepsire ducea la o relaxare a inhibiției impulsului creator și îi permitea lui Dostoievski să pornească mai departe pe calea genialei sale opere.

Sîntem convinși că în multe din cazurile prezentate în lucrarea noastră, regăsim situații asemănătoare.

În încheiere, credem că nu greșim afirmînd că Dostoievski — un om bolnav țintă concomitentă a unor maladii una mai groaznică decît cealaltă, dacă ținem seama de stadiul medicinei din acea vreme — a reușit să biruiască suferința și să ne dăruiască o operă literară nepieritoare.

Dacă există o influență a bolii, aceasta s-a manifestat în zugrăvirea ei, în ființa eroilor săi, cărora le-a dat o viață chinuită și zbuciumată, copie fidelă a propriului său destin...

George Bacovia[1]

S-a născut la Bacău, la 5 (sau 6) septembrie 1881. Încă de copil, Bacovia afișază toate premisele inadaptabilului. Timid, retras în sine, arbora un surîs de o blîndeţe tristă. Mama, veghindu-i nopțile, îi observa crispările și convulsiile însoțite de gemete în somn.

Cu toate că era singurul băiat al familiei, căci din nefericire fratele mai mare, Niculaie murise înainte de nașterea sa, Iorguț (așa îl strigau cei apropiați) era menajat, dovedindu-se o făptură plăpîndă și gingașă. Deși îi erau interzise jocurile în comun și celelalte manifestări firești ale vîrstei, i se încurajau pornirile solitare. Copilul stătea mai tot timpul în preajma mamei, iar cînd ea lipsea, o căuta pentru a o ști undeva pe aproape, protectoare. Se dovedea de mic a fi extrem de milos, caracter propriu mai curînd sexului opus. Trăsătura aceasta se va păstra și accentuîndu-se, peste ani, va deveni notă constitutivă.

În jurul vîrstei de șapte ani s-a îmbolnăvit de paludism. În timpul școlii primare era solitar și retras, nu lega prietenii, citea mult, de-a valma, vădind o preferință pentru poezii. Mai tîrziu, în anii de adolescență, a rămas cu aceeași fire timidă, nefiind prieten cu vreo fată.

Nu numai împlinirea, dar chiar și comunicarea pasiunii puneau o problemă inhibițiilor sale, care parcă își aliau împrejurările pentru ca aspirația să nu se desfășoare în voie. Exigențele carnale, compromise în ochii lui de experiențele tarifate, îi inspirau o spaimă amestecată cu repulsie fizică și dispreț moral. Eșecurile sentimentale — nefinalizate și rămase toate în fază de întîlniri întîmplătoare pe stradă — și brutalitatea simțurilor l-au făcut să întîmpine dragostea cu o suspiciune învăluită într-un surîs de ironie amară, sugerînd o cunoaștere blazată ce nu își menaja nici o surpriză. Îngrădirea artificială a eroului, alungarea și rechemarea lui, transfigurarea pînă la adorație și detestarea pînă la oroare a femeii, acuzau o atitudine ambivalentă, de atracție și de respingere, caracteristică impulsurilor de orice natură ale lui Bacovia.

---

[1] Pseudonimul literar al lui Gheorghe Vasiliu — Bacovia — menționează poetul! înseamnă pur și simplu „Calea lui Bacchus" dar probabil se leagă mai curînd de numele regiunii din această parte a Moldovei (ordinul franciscan care ridicase în veacul al VI-lea dioceza locală, se chema ordinul Bacoviensis).

Complexul erotic era încurajat de situația și comportamentul femeilor din familia sa. Mama, prin excesul de afectivitate și grija permanentă cu privire la sănătatea fiului, în loc să-i favorizeze afirmarea bărbăției, creșterea conștiinței de sine, a responsabilității și inițiativei, îi întărea teama de instincte și pasiuni și, în perspectivă, de maturizare. Neîncrederea lui în lume și viață, sporită pînă la comprehensiunea existenței ca ratare fatală, cu o pantă spre descompunere și moarte, a fost adîncită deci tocmai de aceea care vroia să-l vadă fericit!

La învățătură a cunoscut o evoluție sinuoasă: mai întîi în școala primară, a terminat toate clasele, obținînd premiul I, în timp ce la liceu a preferat să-și facă propria instrucție — citind enorm — și absolvindu-l cu greu (media 6,63); în 1903 și-a susținut bacalaureatul. Cu ce sentiment? Scăpat anevoie din caznele acestei instituții se va răzbuna cu vestita poezie „Liceu".

Ajuns aici, a refuzat să se gîndească la o carieră; totuși la sugestia și insistența tatălui său, la sfîrșitul verii a intrat la școala militară din Iași, dar contactul cu disciplina cazonă l-a speriat atît de tare încît s-a retras. Apoi și-a încercat norocul, fără a vădi vreo înclinație, spre facultatea de drept din București, unde s-a înscris în toamna lui 1903. Iată cum l-au descris cunoscuții săi de atunci: slab, emaciat, ușor adus de spate și îngust în umeri, strecurîndu-se grăbit și fără zgomot prin mulțimea peste care ochii lui mari și albaștri alunecau ușor, ca peste o imensă suprafață goală.

Macedonski îl aprecia și elogia poeziile, Bacovia devenind unul dintre frecventatorii „Literatorului".

Introvertit și fără încredere în sine, Bacovia nu urmărea și nu va urmări niciodată să-și cîștige existenta din scris. Nu era însă singurul care gîndea așa, căci a trăi din literatură, cu atît mai mult din poezie, era o utopie pentru oricare dintre scriitorii timpului, mai toți recurgînd la serviciile unei meserii secunde, cel mai adesea a gazetăriei, la fel de prost remunerată. Bacovia, deși pasionat cititor de ziare și reviste, nu a practicat jurnalistica, în schimb a încercat în repetate rînduri fără succes, să dea viață unei reviste literare, singur sau în colaborare.

La sfîrșitul anului I, după ce absolvise o serie de examene, cade la dreptul penal și abandonează facultatea (1904).

S-a întors la Bacău, motivîndu-și gestul în parte datorită impasului universitar, în parte dificultăților materiale, dar în orice caz pradă unui avansat surmenaj. S-a odihnit timp de un an, supravegheat de familie și în anul următor și-a încercat norocul la Iași, de această dată cu mai mult succes, căci sosit în vacanță acasă, în primăvara lui 1906, poetul s-a simțit refăcut fizic. Spre surprinderea tuturor, a manifestat însă o criză accentuată de melancolie, ce lua forme morbide. Nevroza, care îi dădea tîrcoale încă din adolescență, și-a făcut apariția acum, la 25 de ani.

Facultatea de drept de la Iași i-a oferit condiții de studiu mai convenabile decît la București, de vreme ce nu reclama frecvența regulată și trecerea examenelor „în bloc". Bacovia, la rîndul său, probabil mai matur, și-a dat toată silința și după patru ani (1911), o obținut licența în drept fără teză, cu bile roșii la toate examenele finale.

Avea 30 de ani la absolvirea facultății și probabil că insistența familiei l-au grăbit să-și demonstreze bunele intenții, înscriindu-se la baroul băcăuan și luîndu-și cartea de avocat, pentru care timp de zece ani va achita cotizațiile cu regularitate. Bunăvoința i-a fost zadarnică, fiindcă nu va călca niciodată în Tribunal, speriat de o meserie pentru el odioasă moralmente și istovitoare nervos. Nevoia de independență pecuniară, chiar în cadrul îngust al pretențiilor sale, l-au făcut să primească însă posturi pentru care era tot atît de puțin chemat. Astfel, în 1912 îl găsim ca profesor suplinitor în învățămîntul primar, mai întîi la Bacău, apoi într-o comună din apropiere. Nesuportînd nici această obligație, a intrat ca funcționar (ajutor contabil) în administrația locală a școlilor.

Umilința slujbelor mărunte și certitudinea din ce în ce mai clară a imposibilității de a face față prestațiilor sociale, în ciuda eforturilor de conștiinciozitate, provoacă explozia crizei latente într-un sistem nervos zdruncinat de abuzul de stimulente aflate la îndemîna tuturor (tutun etc).

Boala s-a manifestat printr-o serie de crize depresive cu stări obsesive, care l-au determinat să renunțe la încercarea de a se integra în viața socială și l-au făcut să lîncezească zile întregi inchis în casă, într-o stare de rigiditate morală din care abia uneori ieșea. „Tăceri grele, prelungite, stătea zile întregi închis în cameră fără a ieși la masă... Sta culcat pe canapeaua de mătase, cu picioarele în pantofi, cum ședea adeseori cînd își recita versurile. Nu-l deranjam niciodată. Într-o zi, mi s-a părut că vorbea prea tare. Declama, gesticula ca un artist tragic pe scenă", va comenta mama sa, care, spre deosebire de tatăl, indiferent la natura exactă a răului, intuiește totuși gravitatea situației și face demersuri pentru internarea la un sanatoriu din București. Îngrijirea acordată aici, deși i-au stîrnit o silă pe viață de doctori și doctorii, i-a fost utilă. La mai puțin de un an de spitalizare, în primăvara

lui 1914, bolnavul se restabilește și revine acasă. În anul următor se îmbolnăvește de tuberculoză.

În 1916 pleacă la București, unde obține o slujbă minoră de impiegat clasa a III-a (copist la Direcțiunea învățămîntului secundar și superior), găzduit de sora sa Elena, într-o cameră mobilată, în apropierea Ministerului, pe strada Fîntînii. Lua prînzul la un birt vecin, iar seara, după ce se oprea la o plăcintă și la un vin, revenea acasă, unde citea, scria și fuma pînă noaptea tîrziu. O existență monotonă, întreruptă doar de vizitele de sîmbătă seara, prelungite pînă luni, la domiciliul din Cotroceni al fratelui Costică, care, prin căsătorie, dispunea de o locuință încăpătoare și o gospodărie așezată. O cunoaște în această perioadă pe Agatha Grigorescu, cu care se va căsători abia în 1928.

În 1920 se îmbolnăvește de o boală de piele, o eczemă provenită din cauza alimentației deficiente din timpul războiului, boală refractară la tratament și agravată prin nepăsarea și ușurința cu care a fost apreciată. Timp de doi ani fața i-a fost acoperită de o crustă violacee, de care nu credea să mai scape. Ieșea rareori, se spune, avînd obrazul înfășurat în tifon, cu gulerul pardesiului ridicat, ferindu-se de privirile lumii. Mînca la el în odaie, se îngrijea singur, schimbîndu-și compresele cu soluția prescrisă de medic.

Vindecat, în 1922, pleacă la Bacău. Începe tot mai insistent să facă demersuri asupra Agathei în vederea căsătoriei. Aceasta se profila ca unica șansă căci știindu-se oricînd pradă inhibițiilor și dezechilibrului nervos, o amînare nedeterminată risca să zădărnicească legătura lor.

Comportarea față de cea care îi va deveni soție se caracteriza printr-un șir de tergiversări, tăceri lungi și renunțări bruște, dar și mici răutăți, datorate în parte frustrării și complexării sale (vezi episodul cînd, pe malul Bistriței, a lăsat-o să cadă într-o tufă de urzici, deși, după cum i-a mărturisit, cunoștea prea bine locul cu capcana, sau în alt exemplu, notația/Dintr-un text comun: „Azi după-amiază trebuie să aștept o domnișoară emancipată de multe mofturi. E de altfel poetă și nu dă multe vizite").

Grație unor relații de familie, Bacovia a fost reprimit în învățămîntul primar și preda la clasele mici. Își exercita cu seriozitate și atașament sarcina, sosea la ore exacte, trecea de îndată la tablă pe care desena și caligrafia după tiparele din metodele de predare, apoi se așeza în bănci lîngă elevi, îndreptîndu-le cu mîna literele strîmbe, crochiurile tremurate. Elanul didactic a pierit însă foarte iute și după un an de predare, Bacovia se retrage de la catedră inapt pentru sarcinile de continuitate și pro-

gram. Abandonează definitiv cariera didactică și se gîndește să se stabilească la București, unde va găsi, gîndea el, o soluție de a-și cîștiga existența.

Stabilit în București, se căsătorește în sfîrșit la 28 iunie 1928, dar condițiile precare de existență și locuit, neputința de a-și aduce contribuția la întreținerea casei, îl tensionează și-l împiedică să se concentreze la scris. Toată enervarea acumulată împotriva lui însuși acum se revărsa împotriva soției sale luînd forma sarcasmelor mărunte sau ironice, alimentîndu-se permanent din incidente anodine și pretexte artificiale. O nouă criză mocnește și poetul face totul pentru a-i ușura declanșarea. Ce se întîmplase? Primise postul minuscul de copist clasa a III-a! Se întoarce acasă într-o stare de agitație și rătăcire, din care nu-și revine decît a doua zi, după care cade într-o stare de apatie. Este internat la clinica doctorului Marinescu și îngrijit acolo timp de două luni. Poetul își recapătă relativ tîrziu luciditatea. Soția, căreia i s-a îngăduit să-l viziteze abia la o săptămînă de la internare, a fost o clipă recunoscută, dar tratată cu multă bruschețe și sarcasm de pacientul cufundat în muțenie și ignorare totală a anturajului. Externat, va urma un tratament la domiciliu. Se reface treptat și duce o viață modestă întreținut de soție din salariul ei de profesoară.

Iată una din formele de manifestare ale bolii poetului: întors de la sanatoriu și bucuros de camera amenajată anume pentru el, după numai cîteva luni de seninătate, Bacovia începe să arunce, să rupă și să ardă aproape toate manuscrisele, cele rămase fiind ascunse cu grijă de soție. Se desparte apoi de nimicurile evocatoare ale copilăriei, cerînd să se înapoieze mamei șuvița de păr, certificatele școlare și coroana primită la premiu. Aruncă în sobă stocul de scrisori intime (corespondența cu Agatha). Descoperit fiind, pretinde că voia să evite ca posteritatea să poată pătrunde vreodată în intimitatea lui. Ce erau de fapt aceste depresiuni care îmbrăcau deseori haina autismului? Boala este cunoscută sub numele de „maladia vidului". Cei afectați, indivizi perfect normali, sînt atinși brusc de o criză care poate lua aspectul unei agitații teribile, al unei confuzii mintale acute, al unei propensiuni spre sinucidere. Accesele, de scurtă durată, dispar la fel de inexplicabil cum se ivesc. Crizei îi urmează o stare de prostrație, caracterizată printr-o apatie accentuată. Modul lor de viață se distinge prin monotonie și absența relațiilor sociale și afective normale. Trăind într-un vid social, în care orice comunicare cu semenii este abolită, ei se privesc ca marginali, ca elemente rămase în afara mediului social. Pentru ei, orice organism social este opresiv.

Acest climat de pasivitate, mai mult, de zdrobire a ființei, dă naștere unei hibernări psihologice, în cazul optim, unei inhibiții protectoare, care îi face inapți de a răspunde la indiferent ce problemă care ar presupune o decizie sau o rezolvare mai complicată. Iar criza, survenită de obicei în momentul în care subiectul este brusc antrenat într-o situație neprevăzută, constituie tocmai fuga dinaintea oricărei acțiuni, a oricărei situații tensionale, angoasante. Poetul, în clipele sale de luciditate, va căuta să explice situația sa, de ratat în viață, cu insuccese pe plan material, printr-un angrenaj fatalist al unor legi deterministe numindu-l „mecanica socială". Termenul va rămîne obsedant în memoria poetului și-l va pronunța de acum înainte pentru a explica o serie de evenimente.

În 1930 i se încredințează un post la Directia literară a Ministerului Artelor. Serviciul era comod și fără ore fixe de birou sau obligații de scadență. Bacovia își ia în serios munca, dar nu-și păstrează slujba decît pînă în primul trimestru al anului 1931, cînd respingîndu-i-se o cerere de concediu medical, o abandonează. Izbucnește o nouă criză, dar mult mai ușoară ca cea din 1929. Nu are puterea să dea piept cu viața, cu autoritățile didactice și apelează la soția sa ca un intermediar între el și lume.

În 1936 are al treilea șoc, necesitînd internarea. Grație devotamentului soției și strădaniilor acesteia de a construi o mică locuință și mai ales prin nașterea copilului lor Gabriel, poetul cunoaște zile de tihnă. Față de consoarta sa a manifestat o comportare ciudată, explicabilă însă prin maladia psihică de care suferea. Considerîndu-se stăpînul ei, alternau revărsările de tandrețe smerită pînă la umilință, cu agresiuni erotice, la fel de impetuoase la această vîrstă ca în tinerețe (caracteristic ftizicilor) și cu scene de gelozie furioasă (ciclotimie). Un dar din partea tatălui unei eleve, un ou de ciocolată trimis de Paști printr-un curier, îi provoacă un torent de mînie. Soția, acomodîndu-se cu timpul la aceste stări schimbătoare ale poetului, suportîndu-le pînă la limita la care alunecau în jigniri brutale (complex de inferioritate), îl menaja cît putea evitînd să-și facă „sînge rău".

După 1945 situația materială a poetului și a familiei sale se îmbunătățește continuu. Este sărbătorit de oficialități cu prilejul împlinirii vîrstei de 65 ani ca și de orașul său de baștină, Bacău.

Cu timpul refuză să se alimenteze, are tot mai des insomnii, toatea acestea sfîrșind cu o reșută a tuberculozei din tinerețe. Asistența medicală promptă curmă rapid recidiva în ciuda celor 70 de ani ai bolnavului.

O nouă lovitură îl va dezechilibra pe moment, fiind vorba de atitudinea directorului de atunci al Editurii de Stat pentru Literatură și Artă, care refuză reeditarea „Operelor" sale.

În ciuda unui fizic fragil, care la vîrsta de 40 de ani părea o ființă deja epuizată și dădea impresia unui om sfîrșit ca resurse de viață, a trăit 75 de ani și nu a părăsit pînă în ultimul moment condeiul.

Moare în dimineața zilei de 22 mai 1957[1].

În cazul lui George Bacovia am considerat deosebit de sugestiv să expunem mai pe larg viața sa, reducînd din spațiul afectat interpretarea medicală. Elementele sînt atît de elocvente încît un comentariu prea amplu ni se pare de prisos în fața unei evidențe incontestabile.

Din relatarea simptomelor și comportamentului lui Bacovia rezultă că poetul a suferit de o formă ușoară de psihopatie.

Boala a fost moștenită, la fel ca și constituția fragilă, iar condițiile de mediu mai întîi în copilărie și mai apoi la vîrsta adultă, au favorizat, prin stresul permanent și nerealizarea pe plan social, amplificarea ei pînă la crize abisale. La agravarea bolii au contribuit desigur în mod hotărîtor abuzul de tutun și alcool.

Prin ce se caracterizează psihopatia[2]? Trecînd peste dificultățile semnalate de specialiști în privința diagnosticului, a amplitudinii și suprapunerii tulburărilor diverselor forme de psihopatie, se poate spune că indiferent de model[3], o caracteristică comună o constituie ineficiența sistemului adaptativ la condițiile mediului familial, de muncă și social în general.

Caracterul lucid al acțiunilor bolnavului, cît și inteligența lui, care uneori poate depăși nivelul mediu, nu sînt capabile să corecteze eficient anomalia comportamentală din cauză că respectivul nu o recunoaște și ca atare nu are posibilitatea de a formula față de ea un sistem critic, eficient, capabil să antreneze și să întărească frînele voliționale în sensul armonizării relațiilor sale cu ambianța.

A doua particularitate comună constă în necunoașterea defectelor structurale care face ca, de cele mai multe ori, bolnavul să-și

[1] Petroveanu M.: „George Bacovia", Ed. pentru Literatură, București, 1969. A. Percek: „Doi mari scriitori...Magazin, 1982, p. 89

[2] „Psihiatrie" sub redacția lui V. Predescu, Ed. Medicală, București, 1976, p. 811

[3] A se vedea fișa medicală întocmită cu prilejul internării sale.

explice ieșirile brutale, cît și insuccesele repetate, prin atitudinea altora, în principal a celor din societate, șefi etc. față de el.

Bolnavii se situează, indiferent de forma clinică pe care o îmbracă, în categoria persoanelor veșnic nemulțumite de poziția pe care societatea le-o oferă în sînul ei, după criterii mai mult sau mai puțin obiective. Această poziție alimentează starea permanentă de tensiune în diverse moduri. Timopatul depresiv își alimentează convingerea lipsei de sens a vieții postulînd neputința omului de a realiza fericirea într-o lume ostilă. Acestea sînt trăsături comune la care se adaugă un număr imens de forme clinice.

Dezvoltările dizarmonice ale personalității se caracterizează prin următcarele trăsături: pesimismul, neîncrederea în oameni și viață, posomorîrea continuă, selectarea aspectelor negre, macabre, urîte ale vieții. Depresivul este, prin natura sa pesimistă și un orgolios mereu rănit, ceea ce determină o atitudine de mîndrie ce poate fi luată drept îngîmfare. Alcoolismul și tabagismul, ca necesitate de a acoperi anxietatea și durerea morală mocnită, apar în forme severe. Schneider distinge printre depresivi mai multe variante, dintre care ne vom opri asupra tipului „sumbru". Acesta este dominat de tristețe, dar în relațiile sale cu celelalte persoane se vădește bun și sensibil.

Lipsa, cum arătam, a unor elemente comemorative, ne îndeamnă la prudență și înclinăm să credem că maladia de care suferea poetul avea totuși o formă ușoară, în ciuda unor accese care îi conferau un caracter ciclic (dar nu cicloid). Ciclotimia, care poate să fie incriminată, după cum știm, se caracterizează prin alternanța stărilor de excitație, de creșterea energiei și a productivității bolnavului, cu stările de tip depresiv, cu scăderea randamentului în muncă, tristețe și lipsă de interes față de obligațiile profesionale.

Timiditatea, atracția pentru singurătate, ca și retragerea în sine au reprezentat pentru Bacovia încă din copilărie, particularități psihice cu caracter marcant, întru totul definitorii, care i-au conturat profilul existențial. Exploziile de agresivitate ca și exuberanța, atît de normale, cel puțin în perioada adolescenței, îi lipsesc aproape cu totul. Efuziunile, dacă au existat, fără știința noastră, nu erau generate de optimismul nativ, propriu altor semeni ai săi, cît stimulentelor folosite, ceea ce este cu totul altceva.

Apatic, defetist și pesimit prin definiție, toate acestea se reflectă și în fața sa prelungă, cu trăsături accentuate și ascuțite, tristă.

Bacovia poate fi încadrat în limitele temperamentului distimic, care, în forma sa cea mai acută, cum este cazul său, devine

temperament subdepresiv. Reprezentanții acestei categorii temperamentale, dintre care face parte și poetul, sînt personaje adinamice, apatice și introvertite. Ei sînt firi retrase, cu deschideri largi spre laturile triste și eventual tragice ale vieții. Le lipsesc aproape cu desăvîrșire apetitul și tonusul vital, avînd o dispoziție spre starea depresivă, dusă chiar la extrem.

Trăsătură depresivă, care este de fapt opusă combativității, se caracterizează în principal printr-o adinamie avansată. Specifică acestui temperament este și dificultatea de a lua hotărîri, cu alte cuvinte potența decizională, știut fiind faptul că de cele mai multe ori bolnavii se tem de urmările eventualelor și posibilele lor agresivități. În cazul în care o trăsătură depresivă împiedică acțiunea, atunci pornirile afective se acumulează treptat, ajungînd în final prin a domina din ce în ce mai mult gîndirea.

Patografia bacoviană — arăta dr. Arcadie Percek — ne semnalează faptul că toată existența sa, desfășurată pe fundalul cenușiu al temperamentului subdepresiv, a fost de mai multe ori punctată de repetate decompensări, traduse prin crize nevrotice de sindrom depresiv, unele necesitînd internarea în sanatoriu. Am menționat-o pe cea din anul 1933, de lungă durată — aproape un an — ceea ce demonstrează prin amploarea ei gravitatea decompensării nevrotice.

Aceste decompensări nu sînt separate de fragilitatea sa psihică, moștenită, care suporta greu traumele de tot felul pe care viața, cu diversele ei aspecte, i le oferea aproape zilnic.

Și pentru că sîntem la acest capitol, ne vom opri puțin la criza ce a survenit la scurt timp după căsătoria sa.

Într-una din amiezele fierbinți de pe la mijlocul lui septembrie, Bacovia a fost convocat la Sediul Societății Scriitorilor Români de către președinte, Liviu Rebreanu. La curent cu intervențiile depuse de romancier pe lîngă directorul general al Ministerului Artelor (poetul Ion Minulescu), spre a-i obține un post avantajos, Bacovia pleacă de acasă, refuzînd să fie însoțit de soția sa, cum se întîmpla de obicei cînd avea de rezolvat o problemă cu autoritățile. Era tensionat, dar aproape convins că va obține un răspuns favorabil din partea unor confrați.

S-a întors pe la miezul nopții, cu o față strîmbată într-un rîs spasmodic, îngăimînd doar: „Mi-au dat numirile, doamnă". Eșecul permanent înregistrat pînă atunci, audiența în care își pusese mari

speranțe pentru ameliorarea destinului său, a căsătoriei pe care abia o închegase după ani lungi de tergiversări, au avut ca efect declanșarea unei crize nevrotice cu caracter acut, exteriorizată prin agitație marcată, stări confuzionale în care nu recunoștea nici soția și nici fratele. Celebrii neurologi ai timpului au făcut mari eforturi pentru a-i restabili sănătatea.

Ceea de a treia criză a survenit în 1939, la care, mai mult ca sigur, a contribuit și naveta soției sale timp de aproape trei ani pe distanța București-Bacău (întrucît în orașul natal al soțului nu i se găsise o catedră cu normă întreagă), poetul fiind silit în tot acest timp, cîteva zile pe săptămînă, să locuiască singur cu copilul și să se ocupe de treburile casnice. Pentru o fire neajutorată ca a sa, situația a fost stresantă.

În contextul patografic descris, nu trebuie să ne surprindă leit-motivul lugubru al unora dintre poeziile sale, cum ar fi al păsărilor funerare, al cimitirelor violete și al cadavrelor care se descompun pe catafalcuri estivale.

Este propriu temperamentului bacovian tema obsesivă a toamnelor cenușii, în care ploaia nu mai conține iar apa se infiltrează în toate structurile fizice și psihice. După cum nu trebuie să ne surprindă nici tabloul iernii cu zăpada ei acaparatoare.

Cromatica bacoviană este dominată de negrul funerar, de galbenul desnădejdii și de violetul descompunerii, toate expresii ale simbolismului, al cărui reprezentant remarcabil a fost poetul. Este perfect explicabil de ce în versurile sale străzile sînt pustii, copiii ftizici, fecioarele clorotice, iar becurile felinarelor agonizează în noapte... Dacă nu putem nega influențele bolii psihice și cele ale tuberculozei în opera sa literară, nici nu putem explica prin aceste stări morbide întreaga sa creație literară, așa cum au făcut-o unii critici. Bacovia nu putea fi un optimist în condițiile naturii și vieții sale, dar nici un elogiator al pesimismului. A fost pur și simplu un simbolist, așa cum afirma pe drept cuvînt O. Crohmălniceanu.

Întrebat cu prilejul unei întîlniri cu cititorii, ce semnificație au păsările cu pene albe, pene negre, din poezia „Decor", poetul a explicat clar și concis: „Nu e un simbol. O țarcă ce zboară prin parc, pasăre de iarnă, în armonie cu decorul. Alternanța zborului am folosit-o spre a da mișcare, viață, încremenirii de iarnă..." Dar ultima strofă? — „O sinteză a acestor două culori; ele sugerează un decor de doliu funerar, ce trezește un regret, o melancolie firească". Consimțînd la analiza estetică „pe viu", poetul dădea

detalii cu privire la elaborarea versurilor, fără grandoare sau dorință de mistificare.

De ce ne plac poeziile lui Bacovia? Pentru că imaginile zugrăvite de poet sînt proprii sentimentelor omenești, chiar dacă sînt triste. Opera sa va impresiona mereu generațiile viitoare, va înfrunta eternitatea, prin originalitatea și genialitatea ei de neegalat. Tristețea, deopotrivă ca și bucuria, impresionează. Nu-l putem acuza pentru că a descris în mod inegalabil cu preponderență numai una din laturi. La aceasta a contribuit de bunăseamă starea sa psihofizică particulară, care însă nu a influențat cu nimic geniul și valoarea operei.

CAPITOLUL III

Tarele psihice ale unor scriitori, compozitori şi oameni de ştiinţă

SOCRATE • PASCAL • AUGUSTE COMTE • SAINT SIMON • NICOLAI VASILIEVICI GOGOL • LEON NICOLAEVICI TOLSTOI • MAXIM GORKI • GUY DE MAUPASSANT • JEAN JACQUES ROUSSEAU • GÉRARD DE NERVAL • GUSTAVE FLAUBERT • CHARLES BAUDELAIRE • ALFRED DE MUSSET • BERNARDIN DE SAINT PIERRE • ENFANTIN • VILLIERS DE L'ISLE ADAM • BARBEY D'AUREVILLY • BOSSUET • MALHERBE • NAPOLEON • EMILE ZOLA • ARTHUR RIMBAUD • RENÉ GHIL • MALLARMÉ • HUYSMANS • HONORÉ DE BALZAC • VOLTAIRE • MOLIÈRE • MONTESQUIEU • BUFFON • AMPÈRE • D'ALEMBERT • LAGRANGE • CHATEAUBRIAND • DIDEROT • MADAME DE STAËL • MADAME DE RÉCAMIER • VICTOR HUGO • ALEXANDRE DUMAS -FIUL • TORQUATO TASSO • FRIEDRICH NIETZSCHE • ARTUHR SCHOPENHAUER • ERNST THEODOR AMADEUS HOFFMANN • EDGAR ALLAN POE • THOMAS DE QUINCEY. • ISAAC NEWTON • JOHAN WOLFGANG VON GOETHE • CARL MARIA VON WEBER • FREDERIC AL II-LEA • CHARLES DARWIN • ROBERT SCHUMANN GAETANO DONIZETTI • FREDERIC CHOPIN • RICHARD WAGNER • WOLFGANG AMADEUS MOZART • LUDWIG VAN BEETHOVEN • GIOACCHINO ROSSINI • HECTOR BERLIOZ.

Tarele psihice ale unor scriitori, compozitori şi oameni de ştiinţă

„Atunci cînd un medic contemplă lumea exterioară, el o percepe şi o judecă, în mod evident, într-un mod total diferit de cum o fac semenii săi de alte profesii şi preocupări"[1].

[1] F.R. de Rudeval: Promenade d'un médécin à travers l'histoire, Ed. Alcan, Paris, 1905.

Într-adevăr, urmaşii lui Esculap au întotdeauna pe nas o pereche de ochelari care schimbă complet lumea înconjurătoare, obiectele şi mai ales fiinţele, făcîndu-le să apară, ca sub o baghetă vrăjită, sub adevăratul lor aspect. Aceşti ochelari miraculoşi nu sînt altceva decît profesia de medic şi cunoştiinţele oferite de practicarea ei.

Cînd ai trăit douăzeci sau douăzeci şi cinci ani în săli de autopsie, de spital sau aplecat asupra microscopului, cînd ai ascultat timp de zile întregi profesorii cei mai competenţi expunînd lecţii de patologie şi terapeutică, cînd ai avut alături de tine vecini aşa de puţin amabili şi graţioşi ca febra tifoidă, sifilisul, tuberculoza sau cancerul, e cert că ai dobîndit un mod cu totul special de a privi în jurul tău pe toţi şi tot ceea ce te înconjoară[1].

Să ne imaginăm următorul experiment: să aşezăm mai mulţi oameni, de profesii şi formaţii diferite, în faţa unui tablou ce reprezintă un peisaj oarecare. Fiecare va înregistra în creierul său imaginea peisajului în culori proprii, cu remarci diferite, toate în funcţie şi depinzînd de gîndurile şi particularităţile psiho-sociale şi profesionale ale fiecăruia.

De pildă, agricultorul, liberal din fire, prin mai tot timpul pe care şi-l petrece în mijlocul naturii, nu se poate să nu se abţină să se gîndească la calitatea şi fertilitatea pămîntului şi la cerealele pe care le-ar cultiva cu mai mult folos.

Ofiţerul va căuta, după o primă apreciere estetică, să stabilească importanţa cutărei sau cutărei coline sau păduri, denivelări de teren, din punct de vedere strategic.

Profesorul de ştiinţe naturale şi biologul vor descoperi dintr-o privire terenurile sau diversele familii de plante.

Poetul şi pictorul trec cu rapiditate peste toate aspectele materiale şi vor vedea şi reţine doar curba graţioasă a rîurilor, culorile strălucitoare inimaginabil asortate ale florilor şi degradeul frunzişului, conturul sălbatec şi abrupt al muntelui...

Spre deosebire de toţi aceştia medicul însă vede şi observă mii şi mii de lucruri pe care un om nici măcar nu le bănuieşte sau nu se gîndeşte la ele. Privirile sale le-am putea compara cu razele X — ca să fim în ton — ce scormonesc, pînă în străfundurile lucrurilor. Însă nu numai natura este supusă unui proces de disecţie şi analiză minuţioasă, ci şi sufletul semenilor noştri. Desigur, la drept vorbind, procesul este ceva mai complicat, necesitînd cunoştinţe de specialitate şi o îndelungată practică, ca să nu mai amintim de o cultură solidă.

[1] Dr. Cabanès: Grands névrophates, Albin Michel, Paris, 1930.

Un cutare om poate foarte bine să fie pentru ceilalţi un ins cu caracter rău, pentru medic el va fi un dispeptic sau un reumatic aflat în plină criză. Nu poţi fi bine dispus şi vesel, amabil cu cei din jur — sau în faţa ghişeului în cazul unui post public — cînd alimentele pe care le-ai ingerat îţi provoacă dureri atroce sau dacă articulaţiile te previn că peste puţin timp vremea se va schimba.

Un alt ins, spre exemplu, cu multă prestanţă şi originalitate în purtări, poate trece în ochii mulţimii ca un mare original, dar pentru medicul ce-l priveşte cu luare aminte nu e decît un alienat mintal!

Am putea multiplica exemplele, dar de fapt în lucrarea noastră vom întîlni numeroase dintre acestea. Pornind de la principiul enunţat, este evident că un medic care citeşte în marea carte a istoriei omenirii, şi cînd spunem aceasta ne referim la toate domeniile nu numai strict la istorie, în mod cert va descoperi lucruri pe care nici un alt om nu le sesizează. Va remarca astfel în biografia unui mare bărbat de stat, în afara unor acte mai mult sau mai puţin eroice[1] şi suferinţele fizice pe care le-a îndurat cu stoicism şi resemnare, dar care i-au marcat nu numai existenţa ci şi faptele, ca să nu mai vorbim de tarele pe care le va transmite urmaşilor săi.

Nu odată, ne revoltăm la dezvăluirea faptelor cutărui sau cutărui personaj istoric, spunînd: monstru! barbar! crud! tiran! etc. Dar medicul de lîngă noi, mult mai înţelept, se mulţumeşte să-i pună un diagnostic, ce spune tot: „Era un degenerat!".

Un istoric, scriind perioada cînd s-a aflat la cîrma ţării Nicolae Ceauşescu, se va ocupa de el şi de tot ceea ce a făcut (...) Un medic se va preocupa de părinţii săi, de mediul în care a trăit şi l-a format, şi mai ales de starea de sănătate.

Dar, se va mai spune, de către unii, la ce servesc toate aceste amănunte, poate chiar scandaloase în ochii unora neavizaţi, mai ales dacă este vorba de nişte oameni de artă, recunoscuţi ca mari creatori?

Vom răspunde — şi acesta este rostul cărţii noastre- că aceste *„detalii"* aparent minore pentru un nespecialist, au adeseori o importanţă excepţională. Astfel, la un om de stat, o suferinţă fizică oarecare a fost, în luarea unor decizii ca şi piatra ce poate cauza deraierea unui expres. Cazul Conferinţei de la Yalta din februarie 1945 este tipic, ca să nu mai vorbim de Waterloo. Ştim

[1] Nu intenţionăm să polemizăm, dar atragem atenţia că adeseori multe acte şi evenimente sînt cu totul altfel decît ne sînt prezentate şi numai scurgerea timpului, *în unele cazuri*, aduce adevărul la iveală.

foarte bine cît de mult contează o migrenă rebelă cînd se derulează un protocol impunător, cînd trebuie să surîzi, să saluţi şi să ţii discursuri, să participi la o trecere în revistă sau să prezidezi o adunare, în timp ce eşti torturat de o diaree incoercibilă sau o nevralgie dentară. Puneţi-vă măcar pentru cîteva clipe în locul lui şi mai spuneţi dacă surîsul Dumneavoastră, gesturile şi întreaga atitudine vă vor mai fi fost aşa de naturale?

V-aţi pus vreodată întrebarea, cum au fost capabili să creeze Poe, Dostoiewski, Flaubert etc etc; lista este prea mare din nefericire şi tocmai prin aceasta unii şi-au problema privind *teza relaţiei dintre geniu şi suferinţă*.

Poate că nu este greşită părerea şi în orice caz exagerată, a acelora care susţin că toate aceste mai mult sau mai puţin banale suferinţe, comune tuturor oamenilor, au jucat la un moment dat un rol nu de neglijat, în istoria omenirii.

Nu odată criticii literari şi-au pus întrebarea dacă eroul lui Cervantes şi mai apoi ai atîtor scriitori, ca Eugene O'Neill (1888—1953) sau Tennessee Williams (1914—) au fost sau nu personaje accentuate?

Personajele accentuate se disting de persoanele normale (dar ce este normal? medicii ştiu că este mai uşor să dai definiţia la boală decît la sănătate, la normal) prin aceea că sînt bolnave pe de o parte, iar pe de altă parte, că nu sînt bolnavi identici cu alienaţii.

Alienatul este un om bolnav ce are nevoie de un cămin adecvat, de un medic şi un infirmier. Personajele accentuate din contră, pot trăi foarte bine în societate şi chiar juca un rol important. Ele au o valoare socială. La personajele accentuate nu întreg psihismul este atrofiat, degenerat sau bolnav. Există inegalităţi în dezvoltarea diverşilor centri psihici; unii sînt mai diminuaţi, în timp ce alţii pot fi foarte activi, mult peste media societăţii normale, fapt care face să fie în măsură să contribuie la ridicarea acesteia direct, prin fapte sau prin operele lor, cum este cazul oamenilor de artă.

Personajele accentuate nu sînt în nici un caz oameni bolnavi, inutili dăunători societăţii, ci de cele mai multe ori extrem de utili, adesea „supraoameni", adevărate genii.

În ceea ce ne priveşte, nu ne-am propus şi nu susţinem că geniile sînt persoane psihopate, alienate. Putem spune doar că personajele superioare din punct de vedere intelectual, sînt mult mai mult nevrozate decît cele mediocre sau nevroza pare mult mai frecventă la oamenii de geniu, dat fiind că se observă mai uşor la ei.

Ceea ce credem se poate constata de ori și cine, este faptul că persoanele superioare intelectuale prezintă tare psihice, fiind personaje accentuate, de unde decurge și concluzia că personajele accentuate au adeseori o valoare socială reală și nu de mică însemnătate.

Această teză nu este nouă și își are adepții ei mai vechi (Moureau de Tours[1], Lombroso[2], Cabanès[3], Reveillé Parise[4], Henri Joly[5], Regnard[6], Wechniakoff[7], Gelineau[8], MaxNordau[9] etc sau din zilele noastre Leonhard[10] și Olaru[11].

În final, un ultim cuvînt: cititorul poate fi alarmat de maladiile ce au măcinat pe mulți ce fac parte din elita omenirii. Lucrarea noastră nu pledează în favoarea vreunui concept sau teză, nici nu dorim să speriem pe cineva. Este pur și simplu o trecere în revistă și o analiză, modestă, a unui aspect mai puțin cunoscut și greu accesibil marelui public, care poate servi celor interesați ca punct de plecare în efectuarea unor lucrări.

Socrate (470—399 îC). Lelut[12], în lucrarea sa, face următoarea mențiune: „Socrate a avut stări de extaz, accese foarte asemănătoare celor de catalepsie. Extazul lua adeseori caracterul mai mult sau mai puțin tranșant al unor halucinații, e drept scurte, dar în schimb frecvente. Este vorba de halucinații cinestezice și externe (auz și văz)".

Socrate nu a ascuns niciodată celor din preajma sa, prezența Daimonului sau a lui Dumnezeu... La masă, pe străzile din Atena sau pe cîmp, se oprea brusc, fără un motiv aparent, altă dată ca

[1] Moreau de Tours: La psychologie morbide sans ses rapports avec la philosophie de l'histoire ou de l'influence des nèvropathie sur le dynamisme intellectual, Paris, 1859.
[2] Cesare Lombroso: L'homme de gènie, Bibl. d'Anthropologie et de Sociologie.
[3] Docteur Cabanès: La névrose révolutionnaire, Paris.
[4] Reveillé Parise: Psychologie et hygiène des hommes... Paris, 1834
[5] Henri Joly: Psychologie des grands hommes, Paris, 1891
[6] Regnard: Génie et Folie. Réfutation d'un paradoxe, Paris, 1899.
[7] Théodore Wechniakoff: Savants, penseurs et artistes. Biologie et pathologiei comparées, Ed. F. Alcan, Paris, 1899.
[8] Gelineau: Penseurs et savants. Leurs maladies, Paris, 1904.
[9] Max Nordau: Psychophysiologie du génie et du talent, Ed. F. Alcan, Paris, 1894
[10] Karl Leonhard: Personalități accentuate în viață și în literatură, Ed. II, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1979
[11] Olaru Alexandru: Shakespeare și psihiatria dramatică, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1976.
[12] Lelut L.F.: Le génie, la raison et la folie. Le démon de Socrate Paris, 1855.

urmare a unui strănut al său ori al vreunui însoțitor din dreapta sau din stînga. Se oprea, mai ales atunci cînd pretindea că a auzit vocea lui Dumnezeu. Aceste false percepții sau halucinații ale lui Socrate, el le considera drept inspirații provenite de la Daimonul său și, pe măsură ce înainta în vîrstă, deveneau tot mai dese. A sfîrșit prin a se autoconvinge că, datorită acestui ajutor divin, era capabil să exercite de la distanță o influență asupra tinerilor discipoli și să-i îndrume, printr-un fel de curent magnetic...

Pascal (1623—1662). Se spune că încă din cea mai fragedă tinerețe, Pascal[1] nu putea suporta apa fără a leșina și nici să-i vadă pe tatăl și pe mama sa unul lîngă celălalt. La vîrsta de un an, a avut un leșin, din care cu greu și-a revenit. Părinții săi erau convinși că o vrăjitoare, pusă de un vecin, îi făcuse farmece. La sfatul unui magician, au descîntat o pisică, care a fost apoi aruncată pe fereastră și sărmanul animal a murit. Mai tîrziu, cînd nu împlinise încă șapte ani, într-o dimineață, înainte de răsăritul soarelui, mama sa a cules diferite ierburi cu care a făcut o cataplasmă ce i-a aplicat-o pe piept, fapt care, se spune, i-a atras vindecarea.

La vîrsta de zece ani, auzind zgomotul unei farfurii, a imaginat un fel de teorie acustică; la doisprezece ani a descoperit geometria; la cincisprezece a compus un tratat de secțiuni conice, despre care Descartes nu a acceptat să creadă că-i opera unui copil. Pe la vîrsta de optsprezece ani a început să aibă dureri ce nu l-au mai părăsit toată viața, chinuindu-l zilnic.

La douăzeci și patru de ani (1647), partea inferioară a corpului a fost cuprinsă de un fel de paralizie, fapt care îl făcea să se deplaseze cu mari eforturi; picioarele îi erau reci ca marmora... I-au trebuit trei luni de tratament ca să se vindece, dar durerile nu l-au mai părăsit nici o clipă. A consultat o mulțime de medici, precum și pe Descartes, despre care se spunea că ar fi avut cunoștințe medicale. I s-a luat sînge, a făcut băi calde cu plante, a luat purgative și a încercat nenumărate remedii secrete. Se știe că nu putea ingera nimic lichid, dacă nu era cald și atunci o făcea cu foarte mari eforturi și doar în cantități mici. Capul îl durea îngrozitor, aproape insuportabil, simțea în abdomen ceva fierbinte și în general se plîngea de un rău care-l macină. Sănătatea îi era extrem de precară.

La vîrsta de 29 de ani, în octombrie 1654, s-a produs accidentul în care era cît pe aci să-și piardă viața. Pe cînd traversa

[1] Lelut L.F.: L'Amulette de Pascal pour servir a l'histoire des halucinations, Paris, 1846.

într-o trăsură trasă de șase cai podul de la Neuilly, animalele s-au speriat, luînd-o direct spre fluviu. Din fericire hățurile s-au rupt și doar primii doi cai au căzut în apă. Trăsura a rămas suspendată pe marginea prăpastiei. Accidentul l-a impresionat într-o așa măsură încît și-a pierdut cunoștința, revenindu-și tîrziu și cu mare greutate din leșin.

La 23 noiembrie, în același an, pe la orele 10^{30} seara, a avut o vedenie ce a durat pînă după miezul nopții. A descris-o cu fraze bizare și incoerente, așternînd-o pe o bucată de hîrtie ce a cusut-o apoi cu grijă în hainele sale în dreptul abdomenului. O considera un fel de amuletă (o botezase Condorcet) și ori de cîte ori își schimba veșmintele, avea grije s-o ia cu el. Această întîmplare l-a marcat; zilele dar mai ales nopțile de suferință îi erau bîntuite de halucinația unei prăpastii ce i se deschidea brusc la picioarele sale.

La treizeci de ani sănătatea i s-a șubrezit complet, epocă în care a publicat „Provincialele" (1656—1657).

Interacțiunea manifestărilor geniale cu cele psihonevrotice a continuat, iar o violentă și persistentă durere de dinți l-a determinat să rezolve problema cicloidei, cu care prilej i-a trecut și nevralgia.

Au urmat patru ani (1658—1662) de suferințe și chinuri. Durerile de cap nu-l mai părăseau nici o clipă; tulburările digestive totodată ating paroxismul. Are momente cînd își pierde graiul și chiar cunoștința, e cuprins de ameteli mari, convulsii...

La autopsie i s-au găsit intestinele gangrenate; creierul prezenta două cavități pline cu cheaguri de sînge, iar duramater avea un început de cangrenă. În plus, menționează Le Double[1], sutura medio-frantală era încă deschisă, fapt care, pentru mulți antropologi ar constitui un caracter de inteligență ieșit cu totul din comun. În sfîrșit, creierul lui Pascal era enorm și de o consistență neobișnuită.

Auguste Comte (1798—1857). Se spune despre el că a avut o mare și durabilă influență asupra orientării filosofice a savanților secolului al XIX-lea; a fost în realitate pe jumătate nebun[2].

Stătea închis toată ziua în camera sa, scria scrisori incoerente, cu cuvinte pe care le sublinia și care se refereau la fapte absolut neînsemnate. Cu prilejul unei plimbări, a vrut să se arunce

[1] Dr. Le Double: La crâne et le cerveau de Pascal. La Chronique medicale, Paris, 1901, pag. 671.

[2] Georges Dumas: Psychologie de deux messies positivistes: Saint Simon et Auguste Comte, Bibliothéque des philosophes contemp. Ed. F. Alcan, Paris, 1905.

în lacul Enghien, antrenînd-o și pe soția sa. A fost internat la spitalul condus de dr. Esquirol — care i-a diagnosticat un acces de megalomanie — și unde, într-una din zile a înfipt furculița în obrazul unui gardian.

În ziua ieșirii sale din stabiliment a semnat în actul de eliberare cu numele de... Brutus-Bonaparte-Comte.

Pe timpul cînd lua masa, recita pasaje din Homer, obișnuia să înfigă cuțitul în tăblia mesei „ca un scoțian al lui Walter Scott" — spunea el — și cerea să i se servească „fundul suculent al unui porc„!

Mai tîrziu, aflîndu-se pe podul Artelor, a încercat să se arunce în Sena. Într-o zi a plecat la Montpellier, dar a ajuns la Nîmes și s-a întors acasă. Întreaga sa viață este punctată de accese de nebunie întrerupte de perioade de seminebunie, timp în care de fapt și-a compus și publicat opera.

Georges Dumas, care i-a dedicat un studiu bine documentat și pertinent, menționa; „a fost un mistic cu perioade de halucinații și extaz, un temperament psihopatic".

Saint-Simon (1760—1825). Nu mult diferit de Auguste Comte, a fost și Saint-Simon, care se proclamase „vicar al lui Dumnezeu și papă științific". Într-una din scrierile sale nu a ezitat să menționeze: „în perioada cea mai crudă a Revoluției și în timpul unei nopți în vreme ce eram deținut la Luxemburg, mi-a apărut Carol cel Mare și mi-a spus: de cînd e lumea nici o familie nu s-a bucurat de onoarea de a da un erou și un filosof așa de mare; această onoare era rezervată casei mele. Fiule, succesele tale ca filosof le vor egala pe ale mele pe plan militar și politic", după care a dispărut. Adeseori, referindu-se la vedenia avută, spunea că i s-a arătat Dumnezeu pentru a-i vorbi și a-l încuraja pentru a-și duce la bun sfîrșit misiunea și programul.

Saint-Simon a fost un bolnav psihic, inteligent și remarcabil.

Nicolai Vasilievici Gogol (1809—1852) s-a crezut tot timpul că a fost predestinat să îndeplinească o misiune superioară, aceea de profet, adeseori căzînd într-o stare de umilință fără margini[1]. Atins de un misticism morbid, mai ales în ultimii ani ai vieții, a murit aproape nebun, lăsînd în urma sa o operă remarcabilă.

Întrebîndu-se mereu dacă nu ar fi fost mai bine să ceară o catedră de botanică sau de patologie, a obținut în final o cate-

[1] Ossip Lourié: La psychologie des romanciers russes du XIX-e siécle, Bibliothéque de philosophie contemporaine, Ed. F. Alcan, Paris, 1905,

dră de istorie rusă și fără a pierde timp, a imaginat imediat proiectul de a scrie o istorie universală, pentru care nu era cîtuși de puțin documentat. Imediat s-a simțit obligat să demisioneze, crezînd în darul său de profeție „privindu-se ca personajul cel mai important și cel mai interesant al creației „alfa" și „omega", începutul și sfîrșitul".

Trochin[1], a fost de acord cu Louriè că Gogol era un mistic, dar nu a admis că poate fi considerat ca un bolnav psihic, în fond totuși acest din urmă diagnostic fiind cel mai aproape de realitate.

Leon Nicolaievici Tolstoi (1828—1910). Celebrul scriitor rus aparține acelei categorii de personalități accentuate, intrînd în categoria așazișilor „originali".

La vîrsta de opt ani a fost cuprins subit de dorința de a zbura în aer. Această idee l-a obsedat pînă în clipa în care s-a decis s-o pună în aplicare. S-a închis în camera sa de lucru, a deschis larg fereastra și a făcut gestul de a-și lua zborul... A căzut de la o înălțime de peste cinci metri, de pe urma căreia a zăcut timp îndelungat.

Într-o altă zi, i-a venit ideea că fericirea nu depinde de evenimentele exterioare, ci de modul în care le acceptăm noi. Un om care se obișnuiește să suporte durerea nu poate fi nefericit. Și, pentru a se obișnui cu durerea, el se antrena, în ciuda unor suferințe atroce, să țină un dicționar masiv cu brațul întins timp de cinci minute, sau se ducea în hambar, lua biciul și se autoflagela cu atîta forță pînă nu-și mai putea stăpîni lacrimile.

În tinerețea sa, nu vroia să facă nimic la fel cu ceea ce fac alți oameni și nu s-a înscris la Facultatea de limbi orientale decît pentru că toată lumea prefera Facultatea de drept. Una dintre mătușile sale, i-a scris: „tu ai dorit să treci întotdeauna drept un original; originalitatea ta nu este altceva în fond, decît un amor propriu împins pînă la extrem".

Mai tîrziu, după ce a intrat la Universitate, și-a propus ca în doi ani „să cunoască absolut totul" și după ce își va susține și teza de doctorat „să fie primul savant al Rusiei". După o serie de avataruri, cînd totul i-a fost potrivnic, s-a îmbolnăvit grav, mai mult psihic decît fizic și a abandonat totul, plecînd în pustiul baș-chirilor, pentru a duce o viață primitivă, simplă, cît mai apropiată de cea a naturii.

[1] Trochin: Le genie et la sante de Gogol. Revue philosophique, 1906, Paris, pag. 344.

Cunoscîndu-le pe cele trei fiice ale doctorului Berce, Tolstoi s-a îndrăgostit mai întîi de cea mai mare, apoi a avut impresia că o iubește pe cea mijlocie, ca pînă la urmă să o iubească cu adevărat și puternic, pe cea mai mică dintre fete.

Mai tîrziu a început să se amestece în viața oamenilor simpli, îmbrăcîndu-se în haine de țăran. În epoca cea mai glorioasă pentru talentul de romancier și totodată cea mai calmă din viața sa interioară, scria:„ cu toate acestea, simt că nu sînt cu totul bine, din punct de vedere sufletesc și că această stare nu se va putea prelungi prea mult timp". Îndoiala, sentiment pe care îl cunoștea încă din tinerețe, l-a dus la ideea fixă a sinuciderii. „Totul este o minciună, spunea el, doar moartea singură este adevărată" și puțin a fost să nu se sinucidă.

Ossip Lourié[1] este de părere că Tolstoi a fost unul dintre acei oameni rari, cărora li se poate aplica aforismul englez: „they are certainly cracked, but the crack let in light" (aceștia sînt în mod cert țicniți, însă țicneala lor lasă să intre lumina). Într-un cuvînt, Tolstoi a fost un personaj accentuat de geniu.

În autobiografia sa[2], Tolstoi face mențiune referitor la ereditatea sa. Bunica, Pelaghia Nikolaievna, era fiica unui orb. Bunicul, Ilia Andreevici, era un om redus intelectual, jucător pasionat și nu poseda noțiunea banului, împrumutîndu-i pe toți, fără să mai ceară înapoi ceva; punea la cale numeroase afaceri, care toate eșuau...

Maxim Gorki (1868—1936) pe cînd avea vîrsta de optsprezece ani a făcut încercarea de a se sinucide. El a aparținut, în mod incontestabil, categoriei de personaje accentuate, fiind atins, printre altele, de dromomanie.

Guy de Maupassant (1850—1893). Acest scriitor de o finețe extraordinară, a murit semi-nebun, după ce mai înainte a fost internat timp de optsprezece luni în spitalul doctorului Blanche[3]. Psihonevroza de care suferea, data de foarte multă vreme, fiind pusă în evidență cu mai bine de zece ani înaintea internării sale, timp în care boala l-a măcinat cu încetul, lăsînd urme adînci.

Nevoia permanentă de a pleca undeva, de a călători încontinuu (dromomanie), de singurătate amestecată cu dorințe și am-

[1] Ossip Lourie op. cit. pag. 238.
[2] Leon Tolstoi, Autobiografie, Ed. Mercure de France, 1906.
Arvéde Barine: Sur la Jeunesse de Tolstoi; Journal des Débats, 3 octobre, 1906.
[3] Dr. Cabanes: Guy de Maupassant chez le dr. Blanche. Chronique médicale, 1897, pag. 682.

biții de a duce o viață mondenă și strălucitoare (vezi regina Christina a Suediei), totul umbrit de o melancolie apăsătoare, indicau un creier bolnav. Rădăcinile maladiei de care suferea, se poate spune că se confundau cu cele ale talentului său, și halucinațiile auditive din nuvele „Pe apă" ca și vedeniile din „Horla", demonstrează că autorul nu avea un creier la fel ca al altor oameni. Nu odată Guy de Maupassant a declarat că acasă îl vedea așezat în fotoliul său, cînd se întorcea din oraș, pe... dublul său!

Jean Jacques Rousseau (1712—1778). A avut o ereditate nevropatică încărcată. Pînă la a patra generație, strămoșii săi au fost negustori de vin și în același timp mari băutori. Mama sa s-a căsătorit la vîrsta de opt ani, iar tatăl său afirma că are idei ce-i cad de pe lună! De meserie ceasornicar, vroia să dea lecții de dans, ca să nu mai vorbim de multe alte bizarerii.

Jean Jacques a citit mult, fără nici un discernămînt. La optsprezece ani a plecat de acasă, ducînd cu el o fîntînă a lui Heron, spunînd că își va cîștiga existența arătînd-o oamenilor în piețe; a practicat pe rînd toate profesiile: ceasornicar (meserie pe care o învățase de la tatăl său), scamator, maestru de muzică, gravor, pictor, servitor... și a făcut rînd pe rînd, după împrejurări, medicină, muzică, teologie, botanică, meditînd ziua, în plin soare torid, cu capul descoperit.

Îndrăgostit la unsprezece ani, va spune mai tîrziu, că timp de zece ani și i-a petrecut într-un continuu delir. Se credea urmărit de entuziasmul oamenilor, apoi că e persecutat de toți: de Prusia, de Anglia, de Franța, de regi, de femei, de preoți. Pleca brusc din hanuri abandonîndu-și bagajele și spunea că dușmanii săi l-au mituit pe frizer, pe hangiu și pe brutar să nu-l mai servească. A fost refuzat să fie primit în închisoare atunci cînd a solicitat aceasta. Distribuia singur trecătorilor pe stradă, ce nu i se păreau suspecți și ostili, un memoriu în care își justifica ideile persecutorii. În cele din urmă a scris lui Dumnezeu o scrisoare foarte tandră și familiară, pe care a depus-o sub altarul din catedrala Notre Dame din Paris. Masochist și exhibiționist, Jean Jacques în ciuda tuturor excentricităților, a fost un mare scriitor, un geniu delicat și plin de tandrețe...[1]

[1] Eugene Ritter: La famille et la jeunesse de J.J. Rousseau, 1896.
Lombroso et Brunetière: La folie de J.J. Rousseau; Etudes critiques sur l'histoire de la littérature francaise, 1894, pag. 325.
Möbius: J. J. Rousseau Krankheitsgesichte, Berlin, 1887.
Régius: Chronique médicale, Paris, 1900, pag. 5.

Gérard de Nerval (1808—1855). Publicist și poet, a cărui nevroză a fost studiată de Arvède Barine[1], nu descindea din împăratul roman Nerva, așa cum o afirma cu orice prilej.

Încă din adolescență s-a manifestat ca un mistic, atras de ocultism, noctambul, foarte precoce, mare băutor, nomad și boem. Avea halucinații și putea fi întîlnit la un colț de stradă, cu pălăria în mînă, căzut într-un fel de extaz.

La Tuilleries pretindea că vede peștii roșii din marele bazin, cum își scot capetele din apă pentru a-l convinge să meargă cu ei la fund, unde-o așteaptă regina din Saba.

Odată, pe cînd se găsea la Palais Royal, trăgea după sine un homar viu enorm, legat cu o panglică albastră; altă dată se plimba cu un cîine sau pui de leu și se mira sincer că medicii nu-i permit să se plimbe cu un homar, acest animal fiind serios, tăcut și liniștit, care cunoaște toate secretele mării și nu latră...

A încercat în numeroase rînduri să zboare, imitînd păsările. Într-o zi, în momentul în care, aflat pe o stradă din Paris, aștepta cu brațele întinse, ca sufletul să i se urce la cer la o anume stea, a fost ridicat de o patrulă a poliției și condus la cel mai apropiat post. În altă zi, s-a strecurat pe nesimțite în bucătăria unui amic, unde a deschis toate robinetele arătîndu-se nespus de mîndru de isprava sa.

Adeseori vedea un soare negru pe cerul pustiu și un glob roșu ca sîngele deasupra palatului Tuilleries. Pretindea că poate influența mersul lunii pe cer și multe alte enormități care mai de care mai ciudate.

A fost internat de mai multe ori la doctorul Blanche și după ce-i trecea criza, se întreba dacă nu cumva a avut ghinion recăpătîndu-și ceea ce se cheamă rațiune.

La cererea lui, o societate literară i-a obținut externarea din casa de sănătate și Nerval s-a dus direct într-un cabaret dărăpănat, pe strada Vieille-Lanterne, încercînd să se spînzure cu un cordon de șorț, pe care îl arăta apoi, spunînd că ar fi cordonul Doamnei de Maintenon pe cînd juca piesa Esther la Saint Cyr sau jartiera reginei de Saba.

[1] Gauthier Ferrières: Gérard de Nerval, La vie et l'oeuvre, 1906.
Arvède Barine, op. cit.

Gustave Flaubert (1821—1880) a fost epileptic sau mai bine zis istero-epileptic. Maxime de Camp[1] descrie amănunțit maladia scriitorului: „mai înainte ca ultimul grăunte de nisip să fi căzut în orologiul ce marca cel de al douăzecilea an al vieții sale, un rău implacabil l-a cuprins, imobilizîndu-l într-o oarecare măsură și conferindu-i stări stranii care nu odată i-au surprins pe aceia care nu-l cunoșteau decît într-un mod superficial... „Răul sacru", marea nevroză, pe care Paracelsus a denumit-o „cutremurul de pămînt al omului„ l-a lovit pe Gustave și l-a doborît... Adeseori, neputincios și consternat, am asistat la crizele ce-l scuturau și care erau formidabile. Ele se produceau toate în același mod și erau precedate de aceleași fenomene. Brusc, fără nici un motiv aparent, Gustav își ridica capul și era cuprins de paloare; simțise aura... privirea îi era plină de spaimă... spunea; am o flacără în ochiul stîng; apoi, după cîteva secunde, am o flacără în ochiul drept; totul îmi pare de culoarea aurului. Această stare neobișnuită dura adeseori timp de cîteva minute... apoi fața i se albea și mai mult și căpăta o expresie disperată; alerga spre patul său cît putea de repede, se întindea, ca și cum ar fi fost culcat într-un sicriu. Apoi începea să strige: am prins hățurile; iată-l pe căruțaș; aud zurgălăii! Ah! zăresc felinarul hanului În acel moment scotea un sunet plîngăreț, al cărui ecou îmi mai vibrează încă și azi în urechi și convulsiile îl contorsionau în fel și chip. Atingînd paroxismul, în care întreaga sa ființă era într-o continuă trepidație, îi urma apoi invariabil un somn profund și o stare de epuizare ce dura timp de mai multe zile."

Nevroza a debutat de timpuriu și, din cîte se pare, i-a provocat și sfîrșitul. Aceasta rezultă din două note ale lui Goncourt, menționate de Max Simon și Cabanés: „Flaubert ne-a spus că, pe cînd era încă un copil, se cufunda atît de tare în lecturile sale, încît își mușca limba și își înfășura o șuviță de păr pe deget pînă se întîmpla să cadă... Într-o zi, s-a tăiat la nas căzînd într-un geam al bibliotecii. În dimineața morții sale, Pouchet m-a dus într-o cameră alăturată celei unde se afla corpul lui Flaubert și mi-a spus; nu a murit din cauza unui cheag de sînge, ci a murit datorită unui atac de epilepsie congestivă... cu toate simptomele, cu spumă la gură... nepoata sa a vrut să-i apuce mîna... dar o avea așa de strînsă... încît nu a reușit[2]".

[1] Maxime de Camp: Souvenirs littéraires, Paris, 1892.
Journal des Goncourt, t. II, pag. 80 și t. VI, pag. 114
Michaut, Chronique médicale, 1900 nu crede că Flaubert a murit în urma unui acces de epilepsie; a se vedea răspunsul lui Gelineau op. cit. pag. 670 și al lui Michaut op. cit. pag. 703.
[2] Prima criză a avut loc noaptea în preajma lui Bourg-Achard

Binet Sangle[1] a menționat diagnosticul de epilepsie pentru nevroza lui Flaubert, în timp ce Félix Regnault[2] a preferat pe cel de isterie. René Dumesnil[3] care a reluat problema în ansamblul ei, a conchis optînd pentru isteroneurastenie și a atribuit moartea unei hemoragii ventriculare.

În orice caz, Flaubert a avut în mod indiscutabil o psihonevroză. De pildă, atunci cînd descria otrăvirea Doamnei de Bvary simțea gustul arsenicului pe limbă[4] și a fost pe punctul ca el însuși să prezinte toate simptomele de otrăvire, începînd să vomite. „Cînd scriu un roman, spunea[5], am senzația că fac ceva colorat. De exemplu, într-un roman catarginez, vreau să-l colorez în purpuriu. În Doamna Bovary, am avut senzația culorii mucegaiului. Cît privește conținutul, intriga în sine, ea îmi este indiferentă."

Fortin[6], medicul personal al lui Flaubert, spunea că acesta atunci cînd se apuca de scris, cădea într-un fel de transă, exteriorizîndu-se.

Charles Baudelaire (1821—1867), Părinții săi, spunea chiar el, „au fost idioți sau nebuni și au murit din cauza unei nebunii teribile". Scriitorul a abuzat de opium, tutun și vin și părea să aibă simțul olfactiv inclinat spre perversiuni sensoriale. Prefera mirosurile plăcute, menționează Lombroso, acele mirosuri care, pentru omul sănătos, sînt insuportabile, de putrefacție, descompunere și hasna, care însă lui îi încîntau nasul. Bernard[7] adăuga: „Baudelaire, un mare gurmet de mirosuri, spunea despre sine însuși: sufletul meu plutește pe valuri de parfum, așa cum sufletele altora plutesc pe sunetele muzicii".

Baudelaire se autocaracteriza: „există în mine un fel de plăcere malefică către parfumuri".

Își vopsea părul în verde și era impulsiv; într-o zi a încercat să-l sugrume pe socrul său. În continuare, iată descrierea uneia dintre „glumele nervoase"[8]: „Sculîndu-se prost dispus, trist, obo-

[1] Binet Sanglé: L'épilepsie chez Gustave Flaubert. Chronique médicalé, 1800, pag. 641 și 1901, pag. 62.
[2] Felix Regnault: Les observations d'épilepsie sur les hommes de génie et notammcnt sur Gustave Flaubert. Revue dc l'hypnotisme 1900—1901 t. XV, pag. 270
[3] René Dumesnil: Flaubert. Son hérédité. Son milieu. Sa méthode, 1905.
[4] Ribot: Psychologie des sentiments. Bibliotheque de philosophie contemporaine, 5 ed, 1905, Paris, F. Alcan, pag. 365.
[5] Michaut: Gustave Flaubert, chronique médicale, 1900, pag. 775.
[6] Echo du merveilleux, Chronique médicale, 1900, Paris, pag. 627
[7] Bernard: Conférence sur les odeurs dans les romans de Zola, pag. 8
[8] Ch. Baudelaire: Le mauvais vitrier. Petits poémes en prose.

sit de lenevie, s-a simțit împins să întreprindă ceva mare, o acțiune ieșită din comun". A deschis fereastra și a zărit un geamgiu, al cărui strigăt ascuțit, pătrunzător, urca pînă la el. Fără să știe pentru ce, a fost cuprins brusc de o furie față de acest sărman om. I-a strigat să urce și s-a gîndit, nu fără o undă de bucurie, că încăperea sa era la etajul șase și scara fiind foarte strîmtă, omul trebuia să se țină cu mîna de balustradă, pentru a-și proteja în același timp fragila și prețioasa sa încărcătură. Cînd în cele din urmă, apăru în pragul camerei sale, am examinat cu curiozitate toate geamurile și apoi i-am spus: „Cum! nu ai geamuri colorate? geamuri roze, roșii, albastre, geamuri magice, geamuri de paradis? nenorocit ce ești! îndrăznești să te plimbi în cartierele sărace și nu ai măcar geamuri care fac ca viața să pară în roz!" Și, continuă Baudelaire, l-am împins cu putere către scară, pe care bietul om dispăru clătinîndu-se sub povara ce o ducea în spate.

Am ieșit pe balcon și înarmîndu-mă cu un ghiveci, l-am aruncat perpendicular drept peste legătura cu geamuri ce o purta în spate. Șocul l-a răsturnat, spărgînd toate geamurile ce au scos un zgomot de palat de cristal ce se prăbușește sub lovitura unui trăznet. Beat de nebuniea mea, i-am strigat furios: „Viața e frumoasă! viața e frumoasă!". Baudelaire a declarat apoi prietenilor că, în acel moment a simțit o plăcere infinită. Poetul nu era încă, cel puțin oficial, declarat alienat.

Se presupune că Baudelaire a murit datorită unui ramolisment cerebral, cu hemiplegie dreaptă și afazie. După Lombroso, a murit de paralizie generală.

Alfred de Musset (1810—1857) era toxicoman. Prezenta deseori autoscopie internă, lucru pe care l-a descris în numeroase poezii, mai ales în „Noapte de decembrie".

George Sand[1] a relatat în amintirile sale, una dintre crizele lui Musset. „Culcat pe iarbă, într-o viroagă, Laurent (Alfred de Musset) a auzit cum cîntă singur ecoul și acest cîntec era un refren obscen. Apoi, sprijinindu-se de mîini, s-a ridicat puțin pentru a auzi mai bine și atunci a zărit, trecînd prin fața sa, alergînd prin iarbă, un bărbat, palid, cu hainele zdrențuite și părul fluturînd în vînt. „L-am văzut așa de clar, a spus el, că am avut timp să mă gîndesc că era probabil un trecător întîrziat, surprins și urmărit de hoți și chiar mi-am căutat în iarbă bastonul pentru a-i sări în ajutor; dar bastonul se pierduse în iarbă și omul se apropia tot mai mult de mine. Cînd a ajuns în preajma mea, l-am văzut că era beat și nu-l urmărea nimeni. A trecut pe lîngă mine aruncîn-

[1] George Sand: Elle et Lui, Ed ition du Centenaire, Paris, pag. 110

du-mi o privire tîmpă, hidoasă, făcînd o strîmbătură de ură și dispreț. În acel moment mi-a fost frică și m-am întors repede cu fața la pămînt, căci acel om... eram eu"[1].

Lefébure[2] a studiat îndeaproape hipersensibilitatea lui Musset. Se spune că ar fi prezentat fenomene de telepatie și, după Doamna Martellet, ar fi avut, cu prilejul ultimei sale maladii, un fenomen de dedublare: a tras de cordonul unei sonerii fără ca măcar să-l fi atins (!).

Avea și audiții colorate (fenomen studiat în țara noastră de profesorul Gh. Marinescu). Doamnei Joubert i-a relatat într-una din scrisori că a fost foarte supărat, luînd masa cu familia sa, a fost obligat să susțină o discuție pentru a demonstra că nota „fa" era galbenă, „sol" roșie, o voce de soprano, blondă o voce de contraalto, brună. Considera că toate aceste lucruri se subînțeleg de la sine[3]". La vîrsta de opt sau nouă ani, într-o singură zi, a spart una din oglinzile aflate în salon, cu o bilă de fildeș, a tăiat perdelele încă noi cu foarfecele și a lipit un sigiliu mare, roșu pe o hartă a Europei. Către zece sau doisprezece ani, a fost fascinat de cadrul aurit al unui vechi portret, de care se servea pentru a se autohipnotiza. „A avut mai multe fetișuri: medalionul primei sale amante, pieptenele rupt al lui George Sand, o monedă de cinci franci de la Fointainebleau, un fulg brodat de sora sa Marcelina". Într-o noapte, pe cînd se afla la Veneția, menționează George Sand, s-a trezit strigînd îngrozit: visase sau văzuse fantome dansînd în jurul său. Și doamna Martellet (Adèle Colin) scria: „starea nevrotică a lui Musset atinge uneori supra-naturalul și m-am întrebat adeseori dacă nu cumva într-adevăr posedă darul unui al șaselea simț, cum ar fi de pildă o a doua vedere..."

Doctorul Cabanès[4] a studiat cu atenție dipsomania lui Musset și și-a început lucrarea prin citarea afirmației lui Charles Maurras; „Nu poți vorbi de Alfred de Musset fără să menționezi mai întîi nebunia care l-a marcat încă din copilăria cea mai fragedă. Născut cu o fire neliniștită, vizionar, puțin maniac, a avut crize de epilepsie, devenind alcoolic la vîrsta de douăzeci de ani..."[4].

La cafeneaua „Régence", menționează mai departe Cabanès, „Cel mai adesea, chelnerul îi aducea o farfurioară cu țigări și un

[1] Paul Raymond, Progrès médical, Paris, 1905, pag. 38.

[2] Lefébure: Musset sensitif. Annales des Sciences psychiques, 1899 t. IX, pag. 13 și 80.

[3] Arvède Barine: Chronique médicale, Paris, 1906, t. XIII, pag. 130

[4] Dr. Cabanès: La dipsomanie d'Alfred de Musset; Chronique médicale Paris, 1906, pag. 142. A se vedea în aceiași culegere la pagina 302 o scrisoare a doamnei Martellet (Adèle Colin) guvernanta lui Alfred de Musset.

groaznic amestec de bere și absint, pe care îl bea dintr-o singură înghițitură, cu acea strîmbătură caracteristică de desgust pe care ți-o provoacă de regulă o doctorie neplăcută. Odată aflat sub acțiunea drogului, Alfred de Musset se așeza cît mai comod pe canapea, își aprindea prima țigară, apoi alta, pînă ce farfurioara era goală... La orele 11^{30}, chelnerul chema o trăsură, îl lua pe poet de braț și îl instala în cupeu. Se lăsa condus cu docilitate acasă; bătrîna sa menajeră îl culca precum un copil."

Bernardin de Saint Pierre (1737—1814). Nu odată a spus că vedea dublu obiectele și că acestea se mișcau încontinuu sau că vedea lumini înaintea ochilor; cînd întîlnea oameni în grădinile publice sau pe stradă avea senzația că este înconjurat de dușmani și răuvoitori. Își imagina că este persecutat și calomniat, la fel de altfel ca și J.J. Rousseau. A fiispit foarte puțin, după propriile sale mărturisiri, ca această boală mintală să nu-l facă să-și piardă rațiunea. Biografii săi afirmă că, în ciuda tuturor acestor simptome, s-a vindecat. Unii afirmă că vindecarea a fost totuși incompletă atunci cînd autorul lui „Paul și Virginia" scria că „puricii sînt negri și se așează de preferință pe obiectele de culoare albă pentru a fi prinși mai ușor".

Bernardin de Saint Pierre și-a descris singur nevroza: „Ca și Oedip, vedeam în plină zi doi sori... și nu puteam traversa Sena cu barca fără să fiu cuprins de o frică de nestăpînit... Dacă treceam singur printr-o grădină publică, în care se afla un bazin cu apă, simțeam că mă cuprind spasme și groază. Erau momente cînd credeam că probabil am fost mușcat, fără s-o fi știut, de un cîine turbat... îmi era imposibil să rămîn într-un apartament plin de lume, mai ales dacă ușile erau închise. Nu puteam traversa o alee dintr-o grădină publică în care se aflau adunați oameni. Îndată ce aceștia mă priveau, credeam că mă vorbesc de rău, deși poate că nici nu mă cunoșteau...".

În momentul în care Bernardin de Saint Pierre a prezentat primele simptome ale delirului de persecuție, fratele său a fost atins de grandomanie. De altfel, toți frații și surorile sale aveau probleme de natură psihică. Fiul său, Paul, a fost internat în 1854 într-un ospiciu.

Enfantin (1796—1864), **Villiers de l'Isle Adam** (1838—1889), **Barbey d'Aurevilly** (1808—1889) sînt considerați de Lombroso

[1] Bernardin de Saint Pierre: Etudes de la nature, Paris, t. I, pag. 461. Chronique médicale, 1904, pag. 470.

ca avînd stări nevropatice. **Bossuet** (1627—1707) cînd scria, prefera o cameră neîncălzită și își punea pe cap, șervete încălzite.

Malherbe (1555—1628) își numerota ciorapii cu literele alfabetului, de frică să nu-i pună la fel în fiecare picior; a mărturisit-o într-o zi că poseda... cincizeci de perechi!

Napoleon (1769—1821) suferea de crampe la umărul drept și la buze. Credea în presentimente și în horoscoape și deseori solicita vrăjitoarelor să-i ghicească viitorul. Era disperat atunci cînd întîmplător se spărgea vreo oglindă și se temea de ziua de vineri, de numărul 13 și considera ca fatidică litera „M".

Emile Zola (1840—1902) avea numeroase ticuri și seara avea senzații luminoase, mai ales în întuneric auzea șuierături și clopote. Simțul olfactiv îi era cu totul anormal. De pildă, una dintre distracțiile sale preferate, era de a ghici de la distanță (din camera sa de lucru ce se afla situată la etaj, exact deasupra bucătăriei) felurile de mîncare ce se pregăteau pentru masă. Putea spune dacă e vorba de roșii, un pui sau un antricot; la pește, dacă era vorba de sardele, scrumbie sau crap.

Bernard a văzut în Zola „simfonistul mirosurilor, romancierul cu nările fremătînde... omul care a trăit prin nas" și a arătat importanța acestei analize pentru psihologul ce vrea să surprindă secretul artistului, de a găsi formula temperamentului și eventual al talentului său.

Mergînd pe stradă, Zola număra becurile de gaz, numerele caselor și mai cu seamă numărul trăsurilor, pe toate le aduna în fel și chip, după o regulă numai de el știută, le descompunea, le multiplica și interpreta după metoda kabalistă.

Mulți dintre scriitorii impresioniști aveau audiții colorate sau gustul și mirosul le erau asociate cu diverse senzații neobișnuit și bizare. Astfel, **Arthur Rimbaud** (1854—1891) — la auzul următoarelor litere, vedea respectiv culorile: A, negru; E, alb;I, roșu; U, verbe; O, albastru.

René Ghil în „Traite du Verbe" făcea următoarea corespondență: A, negru; E, alb; I, albastru, O; roșu; U, galben.

Pentru **Mallarmé** (1842—1898) corelația vocalelor corespunde la o evoluție progresivă a simțurilor noastre.

În cartea lui **Huysmans** (1848—1907) se prezintă un concert de senzații gustative: fiecare băutură corespunde, după acest autor, ca gust sunetului unui instrument. Curacao sec, de exemplu, corespunde după acesta clarinetului, ale cărui sunete sînt acrișoare și calde; kumelul corespunde sunetului de oboi, ușor nazal; menta și aniseta, dulce pipărat, flautului, în timp ce

pentru a completa orchestra, kirschul sună furios din trompetă ginul și whisky-ul se resfrîng de palatul gurii cu sunete de piston și trombon, spuma de drojdie tună și fulgeră în acompaniamentul vacarmului de tube, în timp ce se rostogolesc în zgomotul de cimbale și tobe ale lichiorurilor de Chio și mastică.

Honoré de Balzac (1799—1850) suferea de dromomanie. Această imperioasă nevoie de schimbare era așa de pronunțată încît adeseori nici chiar părinții săi și nici prietenii nu-i cunoșteau locul unde se adăpostea. A fost imposibil să fie găsit cu prilejul citării sale pentru a fi înrolat în garda națională[1]. Dar, mai presus de toate, era un megaloman: el însuși se autositua printre „mareșalii literaturii moderne împreună cu Napoleon, Cuvier și O'Connell, formînd grupul celor patru bărbați care au avut asupra secolului o influență enormă". „Aș fi putut duce o întreagă societate în capul meu", îi scria el doamnei Hanska, ceea ce Napoleon a început cu sabia, eu voi termina cu condeiul".

„Conștiința sa de grandoare deborda, menționează George Sand... Întotdeauna vorbea numai de sine... Într-o seară, îmbrăcînd pentru prima oară un halat de casă nou, a vroit să iasă pe stradă, astfel îmbrăcat, cu o lanternă în mînă, pentru a atrage admirația trecătorilor".

Tatăl său, după afirmațiile lui Moureau de Tours, a zăcut timp de douăzeci de ani la pat, fără motiv și apoi, tot așa, fără nici o explicație rațională, și-a reluat activitatea ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat.

Voltaire (1694—1778) a fost neurastenic și ipohondru. Și-a petrecut întreaga viață îngrijindu-și sănătatea și declarînd că nu se plînge cîtuși de puțin că e bolnav. A crezut că și-a pierdut și el vederea, atunci cînd doamna de Deffaud a orbit. „Mi-am trăit viața murind" a spus el, „sînt mai slab decît un schelet și mai muribund ca niciodată..." Și cu toate acestea a trăit optzeci de ani[2].

Molière (1622—1673) era ipohondru și melancolic. Larroumet[3] a demonstrat cu probe, extrase mai ales din scrierile sale și din pamfletul din 1670 „Elomire hypocondre" semnat de Maurice Raymond[4].

[1] Dr. Cabanès: Chronique médicale, nr. 10, 1899.

[2] Roger: Voltaire malade. Etude historique et médicale, 1883.

[3] Larroumet: L'hypocondrie de Molière, Chronique médicale, 1897, p. 108.

[4] Maurice Raymond: Les médecins au temps de Molière. Paris, 1905.

Montesquieu (1689—1755), ne spune Lombroso, a lăsat pe dalele din camera sa urmele pașilor săi, atît era de agitat în timp ce scria.

Buffon (1707—1788), **Crebillon** (1674—1762) prezentau cele mai stranii contorsiuni ale feței.

Ampère (1775—1836) nu-și putea exprima ideile decît plimbîndu-se, timp în care întreg corpul îi era cuprins de o continuă agitație.

În rîndul nevropaților, după Wechniakoff, ar mai putea fi cuprinși: **d'Alembert** (1717—1783) căruia, cu timpul, atît rațiunea cît și memoria i-au slăbit continuu; **Lagrange** (1736—1813) prima fază patologică a avut-o la vîrsta de zece ani; **Chateaubriand** (1768—1848) a fost un epuizat precoce, parțial e adevărat, ros de dorințe și vis (Emile Tardieu).

Diderot (1713—1784) închiria trăsuri, le uita apoi în diverse locuri și atunci cînd erau descoperite, plătea pentru zile întregi de folosire. Acelora cu care se întreținea, începea să le țină un monolog interminabil, vorbind de cele mai multe ori ca un somnambul.

Madame De Staël (1766—1817) se droga de predilecție cu opiu, luat în mari cantități. Obișnuia ca înainte de culcare, să îmbrace o haină de blană. Cînd era acasă, îi plăcea să se joace rulînd între degete mici bucățele de hîrtie. Valetul primise dispoziție să-i pună la îndemînă pe șemineu o întreagă provizie (Moureau de Tours).

Madame de Récamier (1777—1849) a avut crize de nervi și sufocări, care îi provocau o senzație agreabilă de sugrumare. Anumite stări sufletești îi erau însoțite de o tuse specifică ca și de pierderea subită a vocii, stare ce dura timp de cîteva ore, totul fiind însoțit de spasme nervoase ale laringelui... Toate acestea au fost apreciate de medici ca fiind de natură nervoasă.

Victor Hugo (1802—1885)[1] pe cînd avea doar paisprezece ani, scria în jurnalul său: „doresc să ajung precum Chateaubriand sau nimic". În 1878, într-un schițat proiect de autobiografie, a încercat să-și scrie o genealogie și să-și descopere strămoșii. Doctorul Louis Veuillot a remarcat la Victor Hugo un egoism intelectual neobișnuit și o fire extrem de iritabilă[2].

[1] Dr. Cabanès: La mégalomanie de Victor Hugo. Chronique médical, 1802, pag. 157 și 242.

[2] L'Encéphale, 1906, pag. 274: La poesie dans les maladies mentales.

Alexandre Dumas-fiul (1824—1895)[1] a avut în 1859 o maladie „ultra-nervoasă". Despre aceasta tatăl său povestea că Alexandru a fost foarte bolnav și că, de două zile, stă în genunchi în mijlocul camerei sale, fără să se poată decide să se ridice. Cu două zile mai înainte, pe cînd dormea într-o cameră alăturată, auzindu-l pe tatăl său sforăind, zgomotul i-a produs asupra nervilor o asemenea stare de exaltare încît i-a venit ideea să-și ucidă părintele și nu a putut rezista gîndului obsedant decît stînd în genunchi... Această stare de nebunie în care predominau ideile fixe, aproape imposibil să reziste la impulsurile lor, a durat circa un an. Cînd Dumas s-a vindecat, a fost cuprins de o violentă criză de misticism și își dorea cu orice preț să se călugărească. În 1873, după apriția romanului „Femeia lui Claude", a prezentat un nou acces, dar din fericire de scurtă durată.

Torquato Tasso (1544—1595) poet italian, născut la Sorrente, autor al celebrei epopei „Ierusalimul eliberat", și-a povestit stările de care era cuprins, mai ales halucinațiile, de obicei auditive (strigăte de bărbați și femei, rîsete de animale, cîntece, fluierături, bătăi de clopote, tic-tacuri de ceasuri etc). Spunea că vede un cavaler ce se aruncă asupra sa și-l trîntește la pămînt sau că este copleșit de animale apocaliptice. Datorită acestor stări, într-o zi a luat un cuțit și a încercat să-l lovească pe un servitor ce intrase în camera sa cu diverse treburi. Credea că boala i se datorază unei vrăji și vorbea de dublul său ce îi aducea scrisorile sau de un magician care îi lua pîinea. A menționat cu tristețe „nu neg că sînt nebun", fapt care demonstrează că totuși avea perioade de remisiune a bolii, cînd era conștient de starea sa. Închis între anii 1579—1586 la călugării din mînăstirea Sfînta Ana, prezenta simptomele nebuniei de persecuție în forma cea mai gravă (paranoia) cu halucinații ale văzului și auzului, pretinzînd că are de a face cînd cu diavolul, cînd cu Fecioara Maria, cînd cu un drăcușor ce se amuză luîndu-i pe ascuns pîinea și desertul. A murit în plină criză de nebunie[2].

Friedrich Nietzsche (1844—1900) cunoscutul filosof german, a fost în repetate rînduri internat în ospicii, ca pînă la urmă să rămînă definitiv, ca incurabil, în stabilimentul profesorului Binswanger din Jena[1].

După Lichtenberger[2], brusc și fără tranziție, a fost cuprins de noaptea nebuniei. A fost fulgerat pe neașteptate, la Turin, în prima zi a lui ianuarie 1889. Se așteaptă încă din partea unor psihiatri ca să descifreze operele sale „Profet al supraomului", „Întoarcerea eternă" dar mai ales lucrarea sa capitală „Așa grăit-a Zarathustra" apărută în 1883—1886. Menționăm că s-au făcut încercări din punct de vedere psihanalitic. Hitler a avut un adevărat cult pentru Nietzsche ca filosof și pentru Wagner ca un genial compozitor.

Arthur Schopenhauer (1788—1860) a prezentat o ereditate nevropatică foarte încărcată. Bunica sa avea o mătușe și un bunic nebuni. Tatăl său, surd din tinerețe, avea mania călătoriilor, era cuprins brusc de furie, angoase și s-a bănuit că ar fi vrut să se sinucidă.

Soția lui Schopenhauer era mizantroapă, bizară pînă la obsesii și se spune că era de moravuri ușoare... Fratele filosofului, Frederich, a fost atins de imbecilitate.

Filosoful însuși, în tinerețe, simțea că este posedat de un demon și timp de săptămîni nu vorbea cu nimeni, mergea pe stradă vorbind singur, cu voce tare și gesticula. Odată i-a fracturat o mînă proprietarului său pentru că l-a auzit sporovăind în anticamera apartamentului său. Altă dată s-a înfuriat și a refuzat să-și mai plătască datoriile atunci cînd i-au fost cerute. Își semna numele cu litera „p", și-a ars barba în loc să se radă; își ascundea banii în călimară iar hîrtiile valoare, în plapumă. Notițele le redacta în limbile greacă, latină sau sanscrită și le ascundea prin cărțile din bibliotecă pentru ca să nu i le fure cineva. Se considera victima unei vaste conspirații puse la cale de către profesorii de filosofie. Potrivnic fățiș al monogamiei, propovăduia tetragamia, căreia pe moment nu-i găsea decît un singur inconvenient: cum să te comporți cu patru soacre! În testamentul său, și-a lăsat întreaga avere soldaților și cîinelui favorit.

Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776—1822) obișnuia să bea mult vin. Afirma că, din cînd în cînd, un pahar cu vin este de preferat pentru a putea contempla lupta dintre salamandre

[1] Une maladie mystérieuse d'Alexandre Dumas-fils. Chronique médicale, Paris, 1906, pag. 392.

[2] Verga: Folia del Tasso, citat de Cabanès în Chronique médicale, 1900, pag. 211.

[1] Max Nordau: Psychophysiologie du génie et du talent, Paris, Ed. F. Alcan, 1900.
Max Nordau: Dégénérescence, Ed. F. Alcan, Paris, 1894.

[2] H. Lichtenberger: Introduction aux Aphorismes et Fragments de Friedrich Nietzsche, Bibliotheque de philosop. contemp., ed. 3-e, 1905, Paris, Ed. F. Alcan.

și gnomi. Nu a omis să mai noteze: după ce bei vin cu mirodenii, îți vin idei funebre și vezi fantome.

Auzea culorile, simțea parfumurile și vedea sunetele. Parfumul de năsturași roșu-închis acționa asupra lui cu o forță magică extraordinară și auzea sunetele unui cor cînd mai slabe, cînd mai puternice. Într-o zi, pe cînd avea febră, pe infirmierii ce-l supravegheau i-a luat drept instrumente muzicale: flautul era un prieten ce vorbea cu voce joasă și languroasă, basul un altul...

În unele zile, credea că răspîndește în obscuritate o lumină fosforescentă. Odată, într-un salon perfect iluminat și plin de lume, a zărit un gnom țîșnind din parchet. Singur, pe cînd ședea la masa sa de lucru, se simțea înconjurat de fantome și fețe amenințătoare. Poveștile fantastice se țeseau în jurul său cu atîta realism că îl cuprindea spaima și își trezea soția. Îi era teamă să nu înnebunească și considera fiecare din povestirile pe care le scria ca un fel de spovedanie, o sîngerare a creierului său bolnav.

Edgar Allan Poe (1809—1849) ingurgita alcool rafinat (spirt alb) astfel: lua paharul cu alcool, fără a-l mai dilua cu apă sau îndulci cu zahăr, și-l bea dintr-o înghițitură, fără măcar să-l fi gustat. În scurt timp era cuprins de halucinații, pe are le descria apoi în nuvelele sale. Trăia cu imaginația în cavouri, în compania viermilor și a sicrielor, așteptînd ca putrefacția să-și facă apariția, delectîndu-se la efectul topirii în neant. O teroare paralizantă se răspîndește din toate povestirile lui Poe. Mulțimea gîndurilor scriitorului devine cu timpul hidoasă și permanentă; el nu mai vede, în mijlocul tenebrelor aprinse, cu strălucire roșietice, decît forme monstruoase, agitîndu-se într-un mod fantastic în sunetele unei melodii dezacordate, în timp ce o formă hidoasă cuprinsă de un rîs sardonic, se aruncă asupra sa.

„De la Pascal, scrie Barbey d'Aurevilly, nu a existat un geniu mai înspăimîntător, mai înclinat spre descrierea groazei și a agoniilor decît geniul cuprins de panică al lui Edgar Allan Poe!"

În studiul lui Emile Lauvrière[1] este descrisă pentru prima oară, cu lux de amănunte, psihopatia lui Edgar Allan Poe. Degenerescența, menționează autorul, i-a provocat lui Poe, un dezechilibru general; fizic și mental, conducîndu-l la crearea unei opere în care monstruozitățile în mod obișnuit goale și lipsite de sens, devin concrete, logice și armonizîndu-se între ele. A murit nebun, într-o cameră de hotel.

[1] Emile Lauvrière: Edgar Poe. Sa vie et son oeuvre. Etude de psychologie pathologique. Ed. F. Alcan, Paris, 1904

Thomas de Quincey (1785—1859) a avut o ereditate nevropatică. Tatăl său a murit din cauza tuberculozei. Un frate era jumătate nebun și s-a făcut pirat. Alții erau melancolici, meditativi și obișnuiau ca noaptea să stea în jurul focului și să privească la umbrele ce li se proiectau pe pereți. Unul dintre ei a încercat să meargă pe tavan, cu capul în jos, „ca muștele" și a murit de timpuriu.

Însuși scriitorul avea deseori coșmaruri îngozitoare și la vîrsta de zece ani era bîntuit de halucinații. La cincisprezece ani compunea versuri în limba greacă și a fugit de acasă, devenind vagabond. Era cuprins de accese de somnolență și picotea într-una. Frecventa mediile rău famate, studia filosofia și se droga cu opium[1] și alcool. Spunea că se simte urmărit în permanență de spectrele nebuniei, sinuciderii și arderii spontane. Și-a dat foc la manuscrise și cărți și nu a lăsat pe nimeni să le stingă, de teamă să nu se ude (!?).

Isaac Newton (1642—1727) în tinerețe a avut crize și chiar lungi perioade de nebunie. Cînd mergea cu trăsura, se ținea strîns cu ambele mîini. În scrisorile sale, uneori confuze și obscure, se plîngea că este persecutat. Toată viața s-a comportat ca un om distrat. La vîrsta de cincizeci și doi de ani, în 1694, a avut o criză de nervi, a cărei natură nu s-a putut stabili.

Henry Joly[2] citînd mărturia lui Huyens, care la rîndul său s-a sprijinit pe Biot (Mélanges scientifiques et littéraires) scrie: „ilustrul geometru Isaac Newton s-a îmbolnăvit în 1693 căzînd întro stare vecină cu nebunia... În urma acestui accident, s-a arătat arhipeiscopului de Cambridge. Luînd aminte la discursurile ce demonstrau alienarea spiritului său, prietenii s-au ocupat de el, l-au supus unui tratament medical ținîndu-l închis în apartamentul său, pînă și-a recăpătat sănătatea".

Johann Wolfgang von Goethe (1749—1832) și-a scris multe dintre poeziile sale într-o stare mult asemănătoare somnambulismului. Poseda un caracter labil, ce trecea extrem de ușor de la o stare de bucurie la melancolie. Într-o zi, și-a asigurat prietenii că și-ar fi zărit propria-i umbră venind în întîmpinarea sa. Hahn[3], pe baza lucrării lui Möbius, a studiat îndeaproape psihopatologia

[1] Alfred de Musset a tradus primul „Confesiunile unui mîncător de opium" de Thomas de Quincey; lucrare despre care Charcot a spus că aparține într-o egală măsură literaturii și științei. Chronique médicale, 1899, pag. 32.

[2] Henry Joly: Psychologie des Grands Hommes, Paris, 1891

[3] Hahn: La psychopatologie de Goethe. Chronique médicale, 1904, pag. 321.

lui Goethe. Despre bunicul său se spune că ar fi fost într-o oarecare măsură vizionar, a avut presentimente și visuri premonitorii ca și alte fenomene parapsihologice. Sora sa era o persoană originală, anormală, degenerată.

El însuși, de altfel, a afirmat în repetate rînduri, că avea din naștere o tendință hipocondră. Prezenta accese neajustificate de mînie, în timpul cărora delira. Era obsedat de ideea sinuciderii (Werther). Möbius[1] a comparat perioadele de producție literară, cu fazele nebuniei clinice. În opera lui Goethe putem identifica numeroși degenerați, isterici și chiar alienați. Aceste prototipuri nu le studia în azilele de alienați, de care avea groază, ci le observa în societatea pe care o frecventa.

Carl Maria von Weber (1786—1826) nu se poate spune în ce măsură era distrat sau uituc, de pildă cînd nota pagina următoare, uita ce a scris pe precedenta.

Frederic al II-lea (1712—1786) simțea o adevărată oroare în momentul cînd era nevoit să-și schimbe veșmintele, astfel încît nu a făcut acest lucru decît de două sau trei ori în timpul vieții sale...

Charles Darwin (1809—1882) a suferit de „neurastenie cronică gravă".

Robert Shumhn (1810—1856). Eliot Slater și Alfred Mayer[2] au efectuat un studiu amplu asupra lui Robert Schumann, al vieții acestuia și au aruncat o privire critică privind opinia diverșilor autori în legătură cu psihoza lui, conchizînd că aceasta n-a fost niciodată elucidată în mod satisfăcător.

Diagnosticul stabilit de Möbius, de exemplu, acela de demență precoce, a fost sever criticat de către Gruhle, care l-a privit pe Schumann ca pe un ciclotimic și care a murit probabil datorită unei maladii organice, după toate aparențele, paralizie generală. Amintim că celebrul compozitor s-a stins la vîrsta de 46 ani, într-un ospiciu la Endenich, lîngă Bonn. Slater și Mayer, după o examinare a datelor disponibile în fața unei evidențe relevante, preferă interpretarea lui Gruhle.

Psihoza terminală a compozitorului a prezentat, după părerea autorilor, trăsături organice precise, și probabil că era o

[1] Möbius: Ueber das Pathologische bei Goethe, 1898; Möbius: Analyse d'un ouvrage sur la Dégénérescence de la famille de Goethe, Chronique médicale, 1906, pag. 83

[2] E. Slater and A. Mayer: Contributions to a Pathography of the Musicians: Robert Schumann, Confinia psychiatrica, vol. 2, nr. 2, London, 1959, pag. 65.

paralizie generală cu sindrom atipic, dar cu o evoluție și sfîrșit tipic. Psihoza terminală o dată elucidată, nu mai rămîne nici un simptom de schizofrenie, așa cum au presupus unii autori. Episoadele depresive și hipomaniace precedente erau esențialmente de natură afectivă și se sfîrșeau întotdeauna cu vindecarea completă. Cele trei opinii dominante avansate în privinta bolii lui Schumann (schizofrenie fără nimic organic în final, ciclotimie combinată cu o maladie organică, probabil paralizie generală și cea de a treia ipoteză, intermediară, care a văzut psihoza ca o boală organică avînd la bază o personalitate psihopatică) au fost argumentate de numeroși autori în lumina acelorași documente.

Slater și Mayer, inițial au plecat de la antecedente ereditare și colaterale, descoperind în familia compozitorului existența unor maladii mintale. Cît privește viața lui Schumann, ei afirmă că acesta și-a schimbat personalitatea în timpul vieții, fiind sociabil, vesel, mare amator de distracții în tinerețe, iresponsabil și nestabil în intenții, chiar după ce a renunțat la muzică, modificîndu-și și concepția pe care o adusese studiilor sale. Era megaloman, credea în spiritism și consulta cu regularitate „mesele mișcătoare" care-i preziceau viitorul. Din lumea de dincolo, Mendelssohn și Beethoven i-au „dictat" numeroase partituri...

Cu tot romantismul și idealismul său, era un om serios, cu o expresie blîndă și bună, dar rezervat, puțin vorbăreț și cînd se antrena în discuții, nu aborda teme banale. Elocvent în temele ce-l interesau, se avînta numai cînd se afla într-un cerc intim. Pe măsură ce treceau anii, devenea din ce în ce mai taciturn nerăspunzînd la întrebări sau surîzînd ca și cum și-ar fi vorbit sieși. Tinea buzele ca și cum tot timpul ar fi fluierat. Îi plăceau copiii, dar era puțin distrat; ca soț, era tandru. Ducea o viață monotonă, fiecare zi fiind la fel din punct de vedere al activităților, cu precedenta. Avea un spirit generos, plin de aprecieri calde față de meritele compozitorilor mai tineri, fără rezervă sau invidie.

Schumann a fost sociabil, totuși prezenta unele trăsături de hipocondru — a încercat să se sinucidă — și în tot timpul vieții i-a fost teamă de nebunie și de moarte. A fost foarte șocat de dispariția celor dragi; îi era teamă de înălțimi și de obiecte metalice. Din punct de vedere sexual, a avut o viață normală

În ceea ce privește boala — primul stadiu — încă de tînăr a avut variații de dispoziție. În timp ce în viața de toate zilele era taciturn, în scrisori era foarte expansiv. Dispoziția predomi-

nant melancolică, alterna cu o stare de euforie; prezenta mai ales după 23 ani, stări depresive și teamă de moarte. Își ținea zilnic un jurnal.

Stadiul al doilea al bolii lui Schumann, începe după căsătorie. Acuză o slăbiciune nervoasă la 23 ani și renunță la a mai compune timp de cîteva luni. Își revine și lucrează mult, cu un entuziasm ce neliniștește pe soția sa. La 34 ani devine din nou depresiv. O stare de melancolie profundă, însoțită de simptome de neliniște și crize fizice, cu amețeli. Este incapabil să compună, ca apoi să scrie cinci poeme melancolice. Are o inhibiție psihică, din care își revine în același an, pentru ca să sufere din nou un șoc nervos total, fiind incapabil de a-și mai părăsi camera. Are viziuni groaznice și insomnie. Plînge, acuză o oboseală extremă, membrele îi tremură și extremitățile îi sînt reci. Survine o ameliorare pe la 35 ani, cu perioade în care amețelile sînt dominante. După un an, are atacuri depresive, cu amețeli, zgomote în urechi, fragmente muzicale. Din nou starea i se ameliorează, apoi dispoziția hipocondrică revine după un an și din nou devine vesel, bine dispus și cu putere de muncă. La 38 ani are pe neașteptate o recidivă, cu stare depresivă, accentuată de pierderea unui frate, fapt care a avut un efect zdrobitor asupra psihicului său. La 39 ani, își revine din nou. Anul 1849 s-a dovedit anul de vîrf al productivității carierii sale, cu inventivitate și capacitate de a întreprinde multe.

La 40 ani, simptomele revin, mai ales teama de înălțime. E nervos, iritabil și excitabil. La 41 ani rupe relațiile cu societatea. Este cuprins de o stare de apatie și visare, cu stîngăcii episodice în vorbire. În 1852 apar unele simptome care sînt atribuite reumatismului, insomnie și o stare depresivă tot mai accentuată. Apar convulsii și idei hipocondrice. Amețeala persistă și după o ameliorare pasageră, la 43 ani (în 1853), este iar melancolic și neliniștit, apoi iar bine. Urmează un atac de lumbago (părerile sînt împărțite în privința naturii accidentului: unii autori cred că a fost un ictus cerebral, iar alții că a fost vorba de o paralizie nervoasă). Survin tulburări de vorbire, reapare veselia, exaltarea, urmate de halucinații auditive.

Activitatea creatoare îi încetează (avea 44 ani). Are tot mai des halucinații auditive, devine melancolic și încearcă să se sinucidă, aruncîndu-se în Rin, de unde e salvat. Conștient de degradarea stării sănătății sale, acceptă și merge de bună voie la azilul în care va și muri. Se reinstalează halucinațiile auditive, de gust, miros cît și vorbirea confuză. Deteriorarea progresivă a intelectului se produce încet, dar nu va atinge niciodată un grad ex-

trem. La sfîrșitul bolii, va refuza mîncarea și va deveni extrem de istovit. Va mai avea discuții clare și sensibile cu medicul.

În 1854 părea relativ bine, întremat și chiar luase în greutate, era foarte schimbător și perioade de luciditate și confuzie se succedau regulat. A scris mult, inteligibil. În penultimul an de viață halucinațiile muzicale au continuat să-l hărțuiască. L-a primit pe Brahms cu căldură. Era prea agitat ca să scrie. Apar însă semnele clare ale slăbirii ireversibile ale memoriei și lipsa recunoașterii de către pacient a existenței halucinațiilor. Cînd este corectat, este mai întîi refractar patologic și apoi are o reacție catastrofală, arătînd o creștere patologică a labilității emoționale. Sensibilitatea emoțională este menținută în limitele normale. În 1855 îi va scrie ultima scrisoare soției sale, scrisoare fragmentară și incoerentă, după care se cufundă într-o stare de liniște continuă.

În aprilie 1856 scoate cuvinte nearticulate; la 8 iunie, cînd Brahms l-a vizitat la spital, abia l-a recunoscut. Și-a pierdut puterea, fiind complet slăbit, are picioarele umflate și este ținuit la pat. Nu-și mai poate controla membrele. Expresia feței îi era întunecată, dar blîndă. Vorbește neinteligibil, prezintă convulsii în membre în 28 iulie, iar a doua zi moare.

La examenul anatomo-patologic, au fost puse în evidență următoarele:

— osteofite și creșterea oaselor la baza craniului (aspect contestat de unii autori);

— îngroșarea și aderența pieimater cu cortextul cerebral în cîteva locuri;

— atrofia considerabilă a creierului (afirmație minimalizată de alți autori);

— hiperemie, în special la bază.

Gaetano Donizetti (1797—1848) a murit de paralizie generală. Cabanès a studiat boala mintală a lui Donizetti. Devenise închis și temător; după un timp, a fost internat într-un ospiciu, la Ivry. Nu mai vorbea cu nimeni și nu-și recunoștea rudele și prietenii. Avea un braț paralizat și mînca supa ca un cîine. Odată a afirmat că simte ceva în vîrful capului, de care nu se poate debarasa; la scurt timp după ce a fost externat, a murit la Bergamo, în casa nepotului său.

Frederic Chopin (1810—1849). Toată viața a manifestat o nervozitate excesivă, ce s-a accentuat odată cu scurgerea timpu-

lui. A murit de tuberculoză la vîrsta de 39 ani. Sora sa a murit la 16 ani, de aceeași maladie[1].

Richard Wagner (1813—1883) poseda un temperament vulcanic. Soția sa, Cosima, devotată și îngrijorată, i-a consemnat zi de zi starea de sănătate. Medicul personal, lipsit de perspicacitate, i-a întreținut în permanență o stare de liniște falsă, atribuind crizele anginoase de care suferea compozitorul, tensiunii nervoase.

Angina pectorală era cunoscută ca boală bine definită, cu efectele și mai ales simptomele ei, încă din veacul precedent. De cîțiva ani, descoperirea în Anglia a binefacerilor nitroglicerinei ajuta pe mulți suferinzi. Dar acest medicament miraculos nu se făcuse încă simțit în Germania.

Viața lui Wagner a fost pentru acesta un permanent zbucium creator . În jurnalul ei Cosima scrie cu regularitate activitatea soțului ei: discuțiile, frămîntările, greutățile, proiectele și starea de sănătate, mai ales. În acest sens, pînă în 1880 — lucruri prea puțin semnificative: furuncule, alergia pielii dar, mai ales, insomnii și coșmaruri. De la această dată, o stare de oboseală și o bizară durere în piept. „Un șoarece pare că îmi gîdilă inima, glumea compozitorul, dar sigur mi-o roade!" Adesea simțea o greutate în dreptul inimii. Repetarea crizelor îngrijorează. Medicul de casă, Keppler, nu găsește nimic alarmant. Ilustrul pacient obosește la eforturi, cere repaus mai mult. Nu stă bine nici cu stomacul și nici cu intestinul. Speră într-o ameliorare prin schimbarea locului. Instalarea la Veneția, în palatul Cantorini, dezamăgește. Crizele dureroase din piept, neliniștea, nervozitatea, insomniile, sînt puse pe seama timpului umed și rece. Keppler explică senin durerile anginoase prin surmenajul și enervările de care Wagner nu ducea lipsă din relațiile artistice. O divergență la întîlnirile cu un impresar american și criza nu întîrzie! Călătorea la Bayreuth pentru „Parsifal". Din nou extenuare, agitație, insomnii și dureri de inimă. Nu poate asista la toate reprezentațiile, se întoarce la Veneția. Schimbă locuința: palatul Vendramin. Crizele se îndesesc, devin mai puternice, dar el continuă să lucreze. Cosima e mai îngrijorată decît oricînd Doctorul Keppler e însă la fel de impasibil. El consideră crizele. coronariene consecința logică a unei vieți palpitante.

[1] Dr. Cabanès: Les phtisiques célèbres. La maladie de Chopin d'après des documents inédits. Chronique médicale, 1903, pag. 674.

...13 februarie 1883. O dimineață apăsătoare. Din cauza oboselii, Wagner părăsește patul mai tîrziu. Discuție violentă, în legătură cu angajarea unei tinere care să cînte în „Parsifal". Durerea din piept devine atroce! Cere să fie lăsat singur. În acest timp, familia prînzește liniștită într-o cameră vecină. Dar Betty, fata în casă, aude gemete în birou. Pătrunde și îl găsește pe Wagner pe o canapea. Pana de scris — căzută din mînă la titlul unui ou capitol: „Femeia în umanitate". Poate deslușì ultimele cuvinte: „Soția, doctorul!" Fața crispată îi exprimă suferința din piept. La orele 3, un prieten al familiei îl găsește pe compozitor în brațele soției sale; părea că doarme, titanul însă trecuse de mai bine de trei ore în neființă...

Keppler îmbălsămează corpul cu arsenic. Urmează transportul cu gondola — pusă la dispoziție de Verdi — pînă la gară. Cu două vapoare speciale, apoi cu trenul, se ajunge la Munchen și apoi la Bayreuth. În sfîrșit, din autopsie, medicul află cauza morții: dilatație avansată a inimii, îndeosebi a ventricolului drept care s-a rupt. Dilatația gazoasă a stomacului și intestinului. „Strîngînd mecanic inima" și producînd „influențe nocive asupra cordului". Retrospectiv, este vorba de o angină pectorală, agravată pînă la infarctul miocardic, al cărui sediu — pe regiunea inverioară a inimii, în ventricolul drept, deasupra stomacului — explică tulburările digestive înșelătoare.

Referitor la maladia mintală a lui Wagner, doctorul Cabanès redă două aprecieri datorate lui Nietzsche și Nordau[1]:

Nietzsche: „Wagner este bolnav, un decadent tipic. Problemele pe care le aduce pe scenă sînt de pură isterie; convulsivitatea temperamentului său, sensibilitatea iritată, gustul său ce reclamă în permanență excitante mai puternice, instabilitatea în alegerea eroilor și eroinelor sale, considerați ca bolnavi tipici de nervi... totul reunit formează un tablou al unei boli ce nu lasă nici o îndoială. Wagner era un nevrozat... medicii și fiziologii avînd în el cazul cel mai interesant și cel mai complet din punct de vedere al simptomelor".

Max Nordau: „Richard Wagner este purtătorul unei mari cantități de degenerescență mai mult decît toți degenerații pe care i-am întîlnit pînă acum. Stigmatele acestei stări morbide se regăsesc reunite la el în cea mai bogată împerechere. Prezintă, în constituția sa, delirul de persecuție, nebunia grandomaniei și a misticismului, filantropia, anarhismul, turbarea revoltei și

[1] Dr. Cabanès: Richard Wagner, Chronique médicale, 1903, pag. 674

contradicția, „mai adaugă": în scrierile sale pot fi întîlnite tot felul de caractere bolnave, fuga de idei, erotomania și spiritul religios"

Wolfgang Amadeus Mozart (1756—1791)[1] este tipul copiilor precoci; la vîrsta de trei ani cînta la clavecin, acompania pe profesorii săi; compunea concerte la cinci ani și pe cînd avea șase ani întreprindea turnee la Viena.

Era extrem de nervos. La vîrsta de zece ani era suficient să-i arați o trompetă, pentru a-l pune pe fugă; dacă insistai, leșina. La cincisprezece ani se îndrăgostise de o tînără fată,.ce era cu zece ani mai mare ca el. Muncea enorm (a compus 179 de lucrări) și slăbea văzînd cu ochii; din orice leșina sau amețea.

În ultimele luni de viață a fost sub imperiul unei idei fixe, o veritabilă halucinație de nebun: se credea obligat să-și compună propriul requiem de înmormîntare. I-o cerea o fantomă ce-l forța încontinuu, nelăsîndu-l în pace, hăituindu-l și obligîndu-l să compună.

Ludwig van Beethoven (1770—1827)[2] asurzise la vîrsta de treizeci de ani și niciodată nu și-a putut auzi executîndu-i-se capodoperele. Era o ființă originală. În camera sa, domnea o dezordine genială... pentru a se spăla, se folosea de apă rece ca ghiața. Pe toaleta sa se aflau în permanență mai multe ulcioare pline. Le lua singur și urlînd, își arunca apa pe față și cap, fără să țină seama de balta care se forma pe pardoseală și în care tropăia ca un rățoi. Adeseori parchetul era străbătut de șuvoiul de apă și tavanul vecinilor de la parter era pătat... Nu odată, pentru a combate bufeurile ce-l incomodau în timpul lucrului, își cufunda în întregime capul în ligheanul cu apă, cît mai rece posibil.

Mai avea obiceiul, nu mai puțin jenant, de a pleca dis de dimineață de acasă și de a rămîne timp de zile întregi în mijlocul pădurii, compunînd și expunîndu-se frigului și ploii.

S-a discutat foarte mult pe tema cauzei surzeniei lui Beethoven. Pînă acum s-a crezut că auzul marelui compozitor a fost afectat de boala cunoscută sub numele „morbus Paget". Doi

[1] A quelle maladie a succombé Mozart? Chronique médicale, 1905, pag. 737 și J. Barraud: Promenade d'un médecin... pag. 205.

[2] Klotz-Forest. La surdité de Beethoven. Chronique médicale, 1905, pag. 321; Baratoux et Marcel Natier, ibidem, pag. 492; Pierre Bonnier et Garnault ibidem pag. 521; Klotz-Forest: La dernière maladie et la mort de Beethoven. ibidem, 1906, pag. 209 și 241.

medici vienezi, profesorii dr. Hans Bankl și dr. Hans Jeseser, au ajuns însă nu de mult la concluzia că maladia de care a suferit marele compozitor a fost alta: scleroza urechii medii. Cei doi medici au modificat diagnosticul de acum 160 de ani în urma studierii celor trei oscioare ale urechii medii a lui Beethoven, asupra cărora nu au găsit nici o urmă din „morbus Paget". Știrea despre studiul făcut de Bankl și Jesserer a avut însă și ecouri pe care cei doi profesori nu le anticipaseră, întrucît imediat s-a pus întrebarea: cum au ajuns ei în posesia celor trei oscioare? Compozitorul a fost înmormîntat la 27 martie 1827, într-un sicriu de lemn. După 35 de ani, din inițiativa unor admiratori, rămășițele sale au fost deshumate și transferate într-un sicriu de zinc, pentru a se păstra vreme mai îndelungată. În 1888, cînd s-a trecut la o nouă deshumare, pentru mutarea sicriului de la micul cimitir Wahringer în cimitirul central din Viena, s-a observat că lipsesc cele trei oscioare auriculare. A fost suspectat dr. Frantz Seligmann, un medic celebru în acel timp și specialist în istoria medicinei, dar nu au existat dovezi concrete. Profesorii Bankl și Jesserer au explicat acum că au primit oscioarele de la Thomas Desmines, un succesor al lui Seligmann. În felul acesta s-a rezolvat și cazul furtului din urmă cu aproape un secol...

Gioacchino Rossini (1792—1868) a făcut obiectul unor ample studii medicale efectuate încă din 1892 de Filippi[1]. Atins de tulburări nervoase grave, acestea s-au accentuat subit cînd a împlinit vîrsta de cincizeci și cinci de ani. Deja, în 1850, prezenta tulburări psihice și cerebrale foarte vizibile, care s-au agravat în 1852. Era o fire tristă, adesea cuprins de crize de plîns, accese de disperare, impulsuri la sinucidere. Mai ales se plîngea de o senzație intolerabilă de frig în mîini și de lipsă de somn. „Toate sînt durerile unei femei, mărturisea el în 1854, nu-mi mai lipsește decît uterul..." A încercat, fără succes, tratamentul cu magnetism animal și a revenit la Paris în 1855 pentru a face hidroterapie. În nouăsprezece ani, Rossini a compus 36 de opere. A încetat brusc să mai compună la vîrsta de treizeci și opt de ani, după ce a terminat pe Vilhelm Tell.

Hector Berlioz (1803—1869)[2] povestește că într-o zi, dorind să compună o melodie și nevenindu-i inspirația, a fost cuprins de o spaimă groaznică: „cu o lovitură de picior și-a sfărîmat chitarea și a luat pistolul cu intenția de a-și pune capăt zilelor".

[1] Filippi: Chronique médicale, 1906, pag. 225

[2] La névropathie de Berlioz et la critique technogénique, Chronique medicale, 1906, pag. 312.

Această tentativă de sinucidere a repetat-o mai tîrziu. Se considera persecutat și nefericit, iar celor mai mici detalii le acorda o importanță enormă. Credea în viziunile lui Swedenborg (reformatorul spiritismului), care pretindea că știe limba demonilor. Berlioz a suferit, din cîte se pare, pînă la sfîrșitul vieții, de dureri intestinale, iar noartea i-a fost precedată de crize epileptiforme.

Epileptici și sinucigași celebri

I-am menționat pe Dostoiewski și Flaubert, la care se adaugă Napoleon, Molière, Iulius Cesar, Petrarca, Petru cel Mare și fiul acestuia, țareviciul, Mahomed, Haendel, Richelieu. Totuși, lucrurile se pare că nu sînt demonstrate din punct de vedere științific.

Fiu de părinte alienat și nepot de melancolic, Carol Quintul șchiopăta și, după Michelet, a prezentat în tinerețe crize de epilepsie.

Gélineau afirmă că Aristotel a remarcat primul că „epilepsia a fost prezentă la o seamă de personalități celebre, ca: Hercule, Ajax, Empedocle, Saul, Macbeth, Socrate, Newton, Molière, Pascal, Schiller, Mozart, Paganini, Wagner; consideră că Napoleon și Richelieu nu au suferit de această boală.

Lombroso a întocmit o listă cu cei ce au încercat să se sinucidă sau au fost obsedați de acest impuls: Zenon, Aristotel, Lucrețiu, Chateaubriand, Lamartine, Cooper, Cavour, George Sand, Saint Simon, Saint Edme, Marc Antoniu și... Cleopatra.

Notă: *Am considerat mai potrivit ca aparatul științific al acestui capitol să oglindească sursele primare, inclusiv cu terminologia utilizată în diagnosticarea unor maladii. Se obține astfel o imagine mai corectă a atmosferei timpului, echivalența termenilor neconstituind un efort pentru specialiști. De altfel, pe întreg parcursul lucrării ne-am străduit să simplificăm aspectele de strictă specialitate cu riscul de rigoare.*

ISBN 973-39-0173-3

Redactor de carte : DR. GEORGE ALGEORGE
Tehnoredactor : MARIAN ACHIM

Bun de tipar : 17.01.1992
Formatul : 16/54×84
Hîrtie : scris I A 54×84/27,2 g/m²
Coli tipar : 10

Tiparu executat sub comanda nr. 10 518
Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria „CORESI"
BUCUREȘTI